

INŠTITUT ZA GEOGRAFIJO

Trg Francoske revolucije 7,

1 000 LJUBLJANA,

☎ ****386-(0)1-200-27-11 / faks**386-(0)1-200-27-34**

elektronska pošta: ig@uni-lj.si

**STROKOVNE PODLAGE ZA OPREDELITEV
TIPIČNIH PODEŽELSKIH OBMOČIJ V
SLOVENIJI**

Z a k l j u č n o p o r o č i l o

Naročnik: Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano

Izvajalec: Inštitut za geografijo, Trg francoske revolucije 7,
Ljubljana

Nosilec projekta:

dr. Marjan Ravbar

direktor IG:

dr. Jernej Zupančič

LJUBLJANA, februar 2001

zemlje od tistih zasebnih kmetovalcev, ki so imeli posest na območjih, primernih za oblikovanje velikih arondiranih kompleksov, kar je že tako slabo zemljiško strukturo kmetov še slabšalo.

Kljub negativnim posledicam v procesu podružbljanja zemljišč in vzporedno z oblikovanjem agrokombinativ je na ravninah in vinorodnih območjih ta proces prinesel novo podobo v videzu pokrajine in novo funkcijo prostora, saj so nekdanjo drobno parcelacijo zamenjala arondirana zemljišča. Razen omejevanja velikosti (razdrobljene) posesti zasebnih kmetijskih obratov na račun v velike parcele zaokrožene posesti družbenih agrokombinativ je na slabšanje zemljiške strukture vplivalo še drobljenje posesti med dediče. V večini primerov je eden od dedičev podedoval del kmetije, del njivskega ali travnatega sveta na večjih ali manjših parcelah pa je bil razdeljen ostalim dedičem, ki so si na tem zemljišču zgradili nekmečke hiše, na manjšem kosu zemlje pa pridelovali zelenjavo, vrtnine ali pa tudi sadje. Tisti dediči, ki so se odselili v mesto, so na podedovani parceli pogosto zgradili počitniško bivališče.

Gradnja počitniških bivališč mestnega prebivalstva na kmetijskih zemljiščih je od začetka 80-ih let razširjena zlasti v gričevnatih zaledjih mest in na vinorodnih območjih. Po eni strani je arhitektonska podoba novozgrajenih objektov v mnogih primerih premalo spoštovala zakonitosti obstoječe stavbne strukture ter s tem kazila celotno podobo vaških naselij, v razvojno problematičnih vinogradniških območjih pa je marsikje postala stalno bivališče ostarelih lastnikov, ki so se po koncu delovne dobe iz mest vrnili na podeželje in prepustili stanovanja v mestih otrokom. Ti objekti so ponavadi brez ustrezne infrastrukture (kanalizacija), kar pomeni tudi določen ekološki problem. Po drugi strani pomenijo priložnost za gospodarsko izrabo, saj bi jih bilo možno vključevati v ponudbo kot počitniška bivališča za čedalje pogostejše obiskovalce podeželja, torej za potrebe razvoja turizma na podeželju.

Na vse hitrejšo zaposlovanje aktivnega kmečkega prebivalstva v neagrarnih dejavnostih je vplivalo tudi dejstvo, da država v prvih desetletjih po drugi svetovni vojni kmečkemu prebivalstvu ni zagotavljala niti zdravstvenega niti pokojninskega zavarovanja. Tako so neagrarne dejavnosti sčasoma prevzele večino presežkov aktivne kmečke delovne sile, ki so se v glavnem zaposlili na manj kvalificiranih delovnih mestih in temu ustrezno prejeli nižje dohodke. Popoldansko delo na kmetiji je bilo večinoma vezano na polikulturni, predvsem samooskrbni pridelavi za dom, le izjemoma tudi za trg (Klemenčič V., Ravbar, 1997).

Vzporedno z drobljenjem posesti in prehajanjem zemljišč v nekmečke roke je nazadovalo tudi število čistih kmečkih gospodinjstev. Med glavne dejavnike preobrazbe slovenskega podeželja sodi industrializacija, postopno naraščanje števila krajev z industrijo in delovnih mest v neagrarnih dejavnostih po vsej Sloveniji. Prav dnevni migranti so že v preteklih desetletjih oziroma še danes predstavljajo tisto socialno skupino, ki na podeželju v največji meri vpliva na spreminjanje zunanje podobe kulturne pokrajine. Več kot polovica zaposlene delovne sile prebiva zunaj kraja zaposlitve in se vsak dan vozi na delo.

Zaradi nagle industrializacije se je proces prestrukturiranja prebivalstva iz agrarnega v neagrarno izvršil v dobrih tridesetih letih, torej v življenju ene generacije. V tem času lahko sledimo tudi specifičnemu migracijskemu toku, ko ista generacija trikrat zamenja kraj bivanja. Tako je hitri razvoj industrializacije v prvih treh desetletjih po 2. svetovni vojni najprej izzval množično preseljevanje kmečkega prebivalstva v novonastale industrijske centre. Ko si je ta skupina prebivalstva ekonomsko in socialno opomogla, je v ožjem urbaniziranem obmestju najprej zgradila stanovanjsko hišo, nekaj let pred upokojitvijo pa se je vračala na nekdanje agrarno obrobje, ki pa je v zdajšnjem času tako prometno, infrastrukturno kot ekološko sorazmerno ugodno območje za poselitev. Razlog za tak migracijski tok lahko najdemo v socialistični ekonomiji, po kateri denarja v glavnem ni bilo mogoče vlagati v zasebno proizvodnjo, ampak le v dobrine življenjskega standarda. Ta proces je pospeševala

ima praviloma večji interes za ohranitev in razvoj kmečkega gospodarstva, ki ga sama obdeluje, kot pa plačana delovna sila. Družinske kmetije prevladujejo tudi v večini industrijskih držav.

b) **Pospěševanju strukturnih sprememb v kmetijstvu:** Dejavniki, ki bodo odločilno vplivali na razvoj podeželja so tehnični napredek, splošna gospodarska rast, itd. S tehničnim napredkom in splošno gospodarsko rastjo se naj bi nenehno povečevala "optimalna" velikost kmetijskih gospodarstev.

c) **Spodbujanju "vrednostnih sprememb":** V bodoče bo še močneje naraščal pomen družbenih in socialnih elementov pri spremembi agrarnih struktur. Pod tem razumemo predvsem agrarnopolitično zastavljanje ciljev na področju kmetijstva kot tudi odnos in pričakovanja kmečkega prebivalstva. Ugotavljamo, da naraščajoča zavest o ekoloških problemih, ki se odraža v naraščajočem povpraševanju po storitvah v zvezi z okoljem (na primer varovanje kulturne pokrajine in ohranjanje/postavitev biotopov) ter po prehrabnih izdelkih, ki so pridelani na okolju prijazen način.

d) **Spodbujanju konkurenčnosti:** Konkurenčnost med različnimi proizvodnimi območji se bo zaostri predvsem med marginalnimi proizvodnimi območji in območji z možno intenzivno rabo zemljišč, ki so že po naravnih danostih v ugodnejšem položaju. Kaj to pomeni za strukturno šibka območja, je lahko predvideti - večji delež kmetov bo kmetijstvo opustil ali pa se usmeril v dopolnilne dejavnosti. Manjši del kmetij, tistih z boljšimi zemljišči in ugodnejšimi agrarno-strukturnimi pogoji, bo še močneje naraščal in s tem racionaliziral pridelavo.

e) **Spodbujanju "bipolarizacije" kmečkih gospodarstev:** Mnogo kazalcev kaže tudi na to, da aktualne strukturne spremembe v razvitih državah vodijo k bipolarizaciji struktur kmečkih gospodarstev. Razvoj gre torej v dveh smereh: v večja kapitalsko-intenzivna kmečka gospodarstva (gospodarska podjetja) na eni in na manjše obrate na drugi strani. Slednji imajo pri kmetovanju tudi neekonomske razloge. Prva stalno investirajo in skušajo uporabiti nove tehnologije za zmanjšanje stroškov. Tehnični napredek bo podpiral razvoj kapitalsko-industrijskih oblik kmetijskih gospodarstev, da bi dosegel temu primerno izkoriščenost, ki bo ugodna za konkurenčno tekmo. Manjši obrati pa bodo obstajali in obstali predvsem kot obrati za dopolnilni dohodek. Absolutno število takih kmečkih gospodarstev, ki bodo usmerjena v zajemanje dopolnilnega dohodka, se bo skupaj z zmanjševanjem celotnega kmetijskega sektorja sicer zmanjšalo, vendar se bo njegov delež v številu gospodarstev ter površini povečeval.

f) **Ocenam in vrednotenju bodočega razvoja v Sloveniji:** Dosedanji trendi v razvoju agrarne strukture se bodo, kot kaže, še nekaj časa nadaljevali. Obstaja tudi možnost prostorsko neuravnoteženega razvoja, ko se bodo znova povečale možnosti zaposlovanja. Zaradi slabega ekonomskega položaja v kmetijstvu je takrat pričakovati povečan odliv zlasti mlade delovne sile iz kmetijstva, predvsem s hribovitih in prometno odmaknjenih območjih, kar utegne povzročiti še intenzivnejše praznjenje tega prostora. Tak razvojni proces bi bil z vidika sprejete razvojne strategije negativen. Kot najbolj sprejemljiv se kaže bipolaren razvoj agrarne strukture, ki bi po nekaterih ocenah kakšni desetini gospodarsko in demografsko najbolj vitalnih kmetij omogočil, da bi se dolgoročno razvile v komercialno uspešne tržne obrate. Ostalim pa bi zlasti s pospeševanjem razvoja dopolnilnih dejavnosti in zagotavljanjem drugih virov zaslužka omogočil preživetje oziroma socialno varen ter etično sprejemljiv postopen prehod v nekmetijsko življenje. Zdi se, da uspešen razvoj kmetijstva brez sočasnega celovitega razvoja podeželja ne bo mogoč (Kovačič, 1996).

Sodobni pogledi na implementacijo policentričnega razvoja pomenijo tudi hkratno **krepitev podeželskih območij** kar z drugimi besedami pomeni predvsem izgrajevanje inovativno naravnanih regionalnih struktur in njihovega medsebojnega prepletanja ("mreženja"). To pa pomeni:

- diverzifikacijo dejavnosti v podeželskih območjih, še zlasti razvijanje okolju prijaznega turizma;
- povečevanje funkcijske raznolikosti podeželskih naselij kot dejavnik privlačnosti za gospodarske impulze in s tem zmanjševanje potreb za dnevno delovno migracijo na daljše razdalje.
- izboljševanje dostopnosti do telekomunikacijskih storitev in prilagajanje pristojbin;
- izboljševanje dostopnosti z učinkovitim subvencioniranjem javnega transporta na gorskih, hribovitih, kraških in obmejnih območjih;
- izboljševanje gospodarske strukture posebej z vidika odpravljanja prevladujoče odvisnosti od ene industrijske dejavnosti ali od kmetijstva;
- izrabo možnosti obnovljive energije;
- oblikovanje preventivnih strategij za prenovo stavbne dediščine;
- oblikovanje primernih strategij za zmanjšanje pritiska za nakup nepremičnin (preprečevanje špekulacij);
- pomoč pri razvoju endogenih potencialov na podeželju;
- pospeševanje medsebojnega sodelovanja med (pre)majhnimi občinami pri zagotavljanju ustrezne infrastrukture (družbeni- personalne, tehnične, komunalne in institucionalne);
- odpravljanje vzrokov za odseljevanje s podeželja;
- ustvarjanje in zagotavljanje industrijskih in drugih proizvodnih delovnih mest tudi na podeželju, kar pomeni zagotavljanje primernih zemljišč tudi za obrt in industrijo,
- vzdrževanje minimalne opremljenosti lokalnih centrov;
- vzpostavljanje partnerskih odnosov med mesti in podeželjem;
- zagotavljanje gospodarsko neodvisnega, učinkovitega in še posebej trajnostno naravnega upravljanja s kmetijskimi zemljišči in drugimi zelenimi površinami.
- zagotavljanje sonaravnega kmetovanja in uvajanje ekoloških standardov na podeželskih območjih;

Uravnotežen policentrični razvoj pomeni tudi oblikovanje novih razmerij med mesti in podeželjem. To se lahko doseže s:

Pospeševanjem funkcijske komplementarnosti in sodelovanjem med (majhnimi in srednje velikimi) *mesti*, kar pomeni krepitev in vzpostavljanje sodelovanja malih mest na (med)regionalni ravni. To je še posebej priporočljivo za manjša (izolirana) središča "sredi" podeželskih območij, kjer prebivalstvo stagnira ali celo upada. Enako velja za mesta v obmejnih območjih, izboljšanje komunikacij na (med)regionalno-lokalnih ravneh in krepitev sodelovanja na regionalni in lokalnih ravneh, med mesti s sosednjimi državami, kar pomeni krepitev gospodarske moči srednje velikih mest - državnih središč (Murska Sobota, Celje, Kranj, Koper, Nova Gorica, Novo mesto) ter vzpostavljanje solidne gospodarske podlage središčem agrarnih območij.

Vzpostavljanjem partnerskih odnosov med mesti in podeželjem, kar pomeni oblikovanje strategije za oblikovanje pogojev naseljevanja (oziroma preprečevanje odseljevanja) na ruralnih območjih, vzdrževanje minimalne opremljenosti lokalnih centrov, pomoč pri razvoju endogenih potencialov na podeželju.

Diverzifikacijo podeželskih območij, kar pomeni vzpostavljanje sonaravnega kmetovanja in uvajanje ekoloških standardov na agrarno visoko produktivnih območjih, izrabo možnosti obnovljive energije.

Enakomernejšo dostopnostjo do dobrin skupnega pomena in do znanja s pomočjo sodobne infrastrukture, kar pomeni izboljševanje infrastrukture in dostopnosti tistih območij, ki so še brez direktnih povezav z urbanimi območji, vključno z učinkovitim subvencioniranjem javnega transporta v težko dostopnih, gorskih in hribovitih ter kraških območjih, robnih in obmejnih območjih, izboljševanje dostopnosti do telekomunikacijskega omrežja in prilagoditev pristojbin, zniževanje odvisnosti od javnih podjetij za prevoz potnikov ter

podpiranje multimodalnega in kombiniranega prometa, zniževanje pristojbin in koordinirano upravljanje z infrastrukturo povsod, kjer se ekonomska računica ne izide. Prenos človeških tokov, dobrin in informacij tudi v Sloveniji teži h koncentraciji in polarizaciji. Zato se oblikujejo obsežna, za skladen razvoj nevarna marginalna območja. Izgradnja infrastrukture več ne zadošča. V novih razmerah je za učinkovito izboljševanje podeželskih območij poleg že prisotne infrastrukture potrebno stimulirati še razširjanje različnih oblik znanja, ki omogočajo prenos inovativnih oblik rabe gospodarjenja z naravnimi viri.

Difuzijo inovacij in znanja, kar pomeni izboljševanje splošne izobrazbene ravni in poklicnih posebnosti depresijskega območja, kot sestavni del integrirane razvojne strategije celotnega območja, zagotavljanje minimalnih standardov dostopa do visokih šol in razvojno-inovacijskih centrov.

Uspešna preobrazba slovenskega podeželja je eden od ključnih činiteljev slovenskega vključevanja v evropske integracijske tokove. To pa ni odvisno le od stabilizacije demografskih razmer na podeželju, marveč njegov okvir predstavljajo predvsem različni scenariji na področju izbora socialno-ekonomskih dejavnosti. Prilagajanje kmetijske politike je zato usodno povezano s strukturno preobrazbo podeželja. Empirične raziskave so pokazale, da je prebivalstvo na slovenskem podeželju v kritičnem povojnem obdobju reagiralo bodisi z izseljevanjem ali pa s pasivnim (po večini neperspektivnim) vztrajanjem v domačem okolju. Za ohranjanje funkcionalnosti podeželskega prostora (kar je tudi eden od strateških ciljev slovenskega kmetijstva) je ohranjanje stalnega prebivališča na podeželju velikega pomena.

Ukrepi, ki spodbujajo spremembo posestne strukture, so v marginalnih (obmejnih, demografsko ogroženih) območjih smiselni samo v omejenem obsegu. S politiko povečevanja posestne strukture za vsako ceno bi bilo nesmiselno bolj ali manj izprazniti taka območja, ki bi lahko v bodoče pomenila pomemben potencial delovne sile, prostor za stanovanja ali privlačna območja za rekreacijo. Zato je potrebno podpirati predvsem tiste strukturno-politične ukrepe, ki lahko pripomorejo k povečanju posestne strukture kmečkih gospodarstev, z istočasnim ostajanjem prebivalstva oziroma delovne sile v določeni pokrajini (Mrohs, Zurek, 1984).

Sodobne regionalne politike zahtevajo homogenizacijo podeželja in so povezane z aktivnim iskanjem izhoda iz krize. Navezujejo se na tiste skupine prebivalstva, ki pomenijo aktivni in hkrati inovativni potencial na podeželju. V tej povezavi je tudi državna pomoč uspešnejša, saj je namenjena mlajšim ljudem, ki streme za napredkom v lastnem okolju in katerih življenjska filozofija je "ekološko in socialno" naravnana.

Analize in primerjave s tujimi izkušnjami nas prepričujejo, da ima podeželje poleg temeljne **proizvodne in socialno-ekonomske** še **varovalno in kulturno-pokrajinsko** funkcijo. Pri uvajanju inovativnih konceptov na slovenskem podeželju se zato zastavlja vprašanje, katere dejavnosti so primerne za nadaljnji razvoj. Z zmanjševanjem možnosti zaposlovanja aktivnega prebivalstva v tradicionalnih kmetijskih panogah se kot ključni dejavnik pri prenovi podeželja postavlja stabiliziranje gospodarskih in lastniških struktur. Gospodarski prostor vasi ima namreč tradicionalne posebnosti, ki so tesno povezane tudi z infrastrukturnim (prometnim, komunikacijskim in oskrbnim) omrežjem ter (omejenimi) možnostmi zaposlovanja v neagrarnih dejavnostih. "Mehke" in s tem okolju prijazne oblike razvojnih konceptov neagrarnih dejavnosti lahko pomembno ublažijo socialne in ekološke posledice razvojnih sprememb na podeželju (Klemenčič V., Ravbar, 1997). Poudariti je potrebno, da bo gospodarski pomen kmetijstva ostal prisoten, vendar ne bo pomemben v strateškem smislu. To pomeni tudi priložnost za uvajanje dopolnilnih dejavnosti v podeželski prostor na razvojno problematično obmejno območje ob slovensko-hrvaški meji.

Preglednica 28: Specifični cilji in ukrepi ter njihovi nosilci na podeželskih območjih

Problem	Cilj	Ukrepi	Nosilec/instrumenti
izseljevanje prebivalstva	zagotavljanje kmetijskih obratov in kmetijskih zemljišč z ustrezno proizvodno kapaciteto; dolgoročno ohranjanje naselbinskih območij.	poravnava - poplačilo za ohranjanje kmetijskih zemljišč in ohranjanje kulturnih vrednot ter sonaravnih (ekoloških) učinkov; zagotavljanje sonaravnih kmetijskih zemljišč (prednostna območja); pospeševanje kmetijske "infrastrukture" za ohranjanje poselitve na gorskih/hribovitih/kraških/obmejnih območjih; večfunkcionalno zaposlovanje na kmetiji; sodelovanje med kmečkimi gospodarstvi in izboljšanje tržnega položaja (strojne skupnosti, proizvodne kooperacije, zadruga, združevanje v pridelovalne organizacije - geografsko poreklo); povečevanje proizvodnje s spodbujanjem tehničnega napredka (izobraževanje, svetovanje, v smeri ekološke proizvodnje, investicijska dejavnost); zagotovitev vzdrževanja kulturne pokrajine.	država/regionalna združenja/občine; kmetijska svetovalna služba; skladi za pospeševanje skladnega regionalnega razvoja.
razseljevanje in propadanje podeželskih naselbinskih struktur	ohranjanje značilnih gradbenih in naselbinskih struktur; ohranjanje oziroma vzpostavljanje kompaktnih naselij z jasno definiranimi mejami nasproti odprtemu prostoru; prednostno upoštevanje naravnih razmer pri naselbinskem ustroju.	okrepljeno upoštevanje ekoloških komponent pri urejanju naselbinskih struktur; usmerjanje kmetijskih proizvodnih obratov zunaj zaokroženih naselbinskih območij, upoštevanje merila ohranjanja značilnih gradbenih in naselbinskih struktur; določanje namenske rabe za dejavnosti medkrajevnega pomena v lokalna središča; preprečevanje gradnje v zelenem okolju, upoštevajoč naravne razmere.	občine; tekoče spreminjanje dopolnitve razvojnih programov in namenske rabe zemljišč.

Na podlagi teoretskih predpostavk smo izdelali še matrično preglednico, ki je poizkus sinteze oziroma prikaza možnih poti za preseganje regionalnih disparitet v Sloveniji. Temelji na oblikovanju izhodišč za pripravo možnih ukrepov in strategij. Upoštevanje zgornjih izhodišč narekuje potrebo, da oblikujemo takšne razvojne scenarije, ki bodo za razliko od zdaj

prevladujoče "pasivne" sanacije omogočali "aktivno" sanacijo podeželskih območij z razvojnimi problemi. Pod pojmom pasivna sanacija razumemo nadaljnjo krepitev velikih centrov z boljšo infrastrukturno opremljenostjo, s tem pa se prebivalce gospodarsko šibkih podeželskih območij samo "draži" in posredno se odpirajo novi emigracijski tokovi.

Preglednica 29: Strategije in ukrepi regionalnega razvoja na podeželju

- ⇒ oblikovanje majhnih, inovativnih in prilagodljivih "management" regij tudi za kmetijske dejavnosti;
- ⇒ oblikovanje stalnih teles oziroma združenj za krepitev povezovanja, razvijanje zavesti in integrativne sposobnosti pri skupnih nalogah;
- ⇒ regionalna politika, temelječa na ekonomski uspešnosti (ob upoštevanju potreb po prestrukturiranju perifernih območij v skladu s kriteriji skladnega regionalnega razvoja in potreb po (pre)vrednotenju razvoja predvsem hribovskih območij,...);
- ⇒ regionalna politika, temelječa na prenosu znanja (inovacijski centri, kooperacijske agencije);
- ⇒ izboljševanje konkurenčnosti podeželja, uveljavljanje mehanizmov za povezovanje podeželja v enoten sistem, revitalizacija demografsko ogroženih območij;
- ⇒ vlaganja v infrastrukturo (vzpostavitev nove komunikacijske in transportne tehnologije, poudarjanje vloge in pomena razvoja sekundarnih prometnih omrežij, upoštevanje učinke, ki jih povzročata odmaknjenost, oblikovanje strategije investicij v infrastrukturo, zagotovitev specializirane distribucijske površine...);
- ⇒ vlaganja v družbeno infrastrukturo (zlasti ofenzivnejše vzpostavljanje izobraževalnih in tehnološko-razvojnih ustanov);
- ⇒ vzpodbujanje integriranega razvoja podeželja, upoštevanje raznolikost dejavnosti;
- ⇒ integriranje kriterijev za uravnotežen razvoj in varovanje okolja v funkciji učinkovitosti omrežij;
- ⇒ državna pomoč pri vključevanju v medregionalno in čezmejno sodelovanje.

Pričakovani učinki v razvoju podeželja:

- A.)** SAMOPROPULZIVNI RAZVOJ
- B.)** MEDREGIONALNA IN MEDNARODNA KONKURENČNOST
- C.)** KOMPATIBILNOST Z NAČELI TRŽNEGA GOSPODARSTVA

6. SKLEPNA RAZMIŠLJANJA S PREDLOGI ZA NADALJNJE DELO

Namen pričujoče ekspertize je bil v pripravi strokovnih podlag za opredelitev tipičnih podeželskih območij v Sloveniji. To smo opravili s celovitim izborom kriterijev, ki odražajo naravne razmere, glavne značilnosti kmetijstva ter kmetijskih sistemov, gospodarsko strukturo in socialno-ekonomske razmere, prebivalstveno sestavo in naselbinska območja, osebni standard ter posredno tudi infrastrukturno opremljenost območij in stanje okolja. Izbor kazalcev je bil prilagojen dostopnim podatkom; ti so razumljivi in hkrati takšni, da zajemajo najpomembnejše strukturne značilnosti sicer kompleksnih pojavov na slovenskem podeželju.

Poglavitni namen tako zasnovanega pristopa je poskus zaznavanja, vrednotenja in ocenjevanja prostorske diferenciacije, ki je posledica mozaične pestrosti slovenskih pokrajin in medsebojnega prilagajanja naravnih, gospodarskih in socialnih (življenjskih) razmer, v njihovi navezavi na sodobne procese. Rezultat sintetične analize in vrednotenja gornjih kazalcev je tipologija podeželskih območij, prikazana v tabelarni in kartografski obliki.

Raziskavo zaključujemo s predlogom možnih izhodišč, ciljev in možnih ukrepov za skladen regionalni razvoj na podeželju. Pri tem se zavzemamo za diverzifikacijo dejavnosti v podeželskih območjih, za povečevanje funkcijske raznolikosti podeželskih naselij, za izboljševanje gospodarske strukture, za pomoč pri razvoju endogenih potencialov in za vzpostavljanje partnerskih odnosov med mesti in podeželjem. Končno smo pripravili še poskus oblikovanja možne strategije za nadaljnje delo, ki pa zahteva še dosti empiričnih proučevanj s ciljem priprave konkretnjših predlogov za samopropulzivni razvoj podeželja, ki bo hkrati kompatibilen z načeli tržnega gospodarstva.

Pričujoča raziskava je zaradi skopo odmerjenega časa in skromnih finančnih sredstev ostala na pol poti. Za implementacijo potrebnih ukrepov, to je za opredelitev možnih oziroma primernih ravni za izvajanje potrebnih ukrepov regionalne politike ter za ugotovitev ustreznih poti usmerjanja pomoči do konkretnih uporabnikov, bi bilo potrebno opraviti še dodatne raziskave. Možnosti za udejanjanje skladnejšega razvoja podeželja je cela vrsta in mnoge med njimi je z raznimi korektivi mogoče dodatno objektivizirati. Temeljni cilj mora biti, da pomoč prejmejo zlasti tisti subjekti, ki jo najbolj potrebujejo in na katerih bo temeljil prihodnji razvoj. Še posebno pozorno, tankočutno bo potrebno usmerjati pomoč v razvojno najbolj problematičnih podeželskih predelih, kjer bo verjetno potreben selektiven pristop. Z njim naj bi vplivali na pozitivno stanje in razvoj tistih prvin in dejavnikov, ki v največji meri prispevajo k negativnim razvojnim težnjam. Na posameznih območjih bo potrebno vzpostaviti več ravni prejemnikov in usmerjevalcev pomoči, ki naj, tudi z ustreznimi investicijskimi programi, medsebojno sinergetsko oplajajo širše napore za premagovanje razvojnih ovir in zmanjševanje regionalnih disparitet.

Prizadevanja za kakovostno implementacijo bi veljalo podkrepiti še s temeljitimi vzorčnimi, na terenu preverjenimi analizami, ki naj potrdijo pravilnost naših ugotovitev in uporabljene metodologije. Terenski pristop bi lahko zagotovil tudi možnosti za doseganje ustrežnejših rezultatov, oprtih na dejanske, filigransko razčlenjene razvojne vidike in tokove na podeželju, upoštevaje dejansko avtopropulzivno moč (človeške in organizacijske potenciale) posameznih območij. Brez upoštevanja tega dejavnika so lahko vsa nadaljnja prizadevanja vprašljiva, negotova ali vsaj manj uspešna.

7. UPORABLJENA LITERATURA IN VIRI

- Agenda 21: *Programme of Action for Sustainable Development*, 1992, United Nations, New York, 294 strani.
- Aydalot, P. 1986: *Milieux innovateurs en l'Europe*. Paris.
- Barbič, A. 1995: *Opredeleževanje podeželja*. *Sodobno kmetijstvo* 28/11, Ljubljana, str. 498–504.
- Belec, B. 1992: *Denationalisierung und ihre Konsequenzen für die Agrarwirtschaft in Slowenien*. Arbeitsmaterialien zum Raumordnung und Raumplanung. Heft 108: Slowenien auf dem Weg in die Marktwirtschaft. Bayreuth: Universität Bayreuth, str. 19–23.
- Cappelin, R. 1993: *Regional Economic Development, Regionalism and Interegional Cooperation*. Paper for the European Summer Institute in Regional Science, Joensuu, Finland, 5 strani.
- Cegnar, T. 2000: *Temperatura zraka*. Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, str. 100–103.
- Creating rural indicators: for shaping territorial policy*. OECD publications, Pariz, 1994, 93 strani.
- Cunder, T. 1998: *Živinoreja*. Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, str. 202–207.
- Cunder, T., Juvančič, L. 1998: *Strukturni ukrepi za razvoj podeželja*. Delovno gradivo za pripravo Nacionalnega programa prevzema Acqis-a na področju kmetijske politike in razvoja podeželja. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, Skupščinski poročevalec 25 (str. 809–831), Ljubljana, 36 strani.
- Der neue Programzeitraum 2000–2006: Methodische Arbeitspapiere*. Europäische Kommission, Generaldirektion XVI, Regionalpolitik und Kohäsion.
- Digitalni model reliefa 100x100 metrov*. Geodetska uprava Republike Slovenije, Ljubljana.
- Dolenc, D., Verša, D. 2000: *Delovne migracije v Sloveniji 31. 12. 1999*. Rezultati raziskovanj št. 748. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.
- Drozg, V. 1995: *Morfologija vaških naselij v Sloveniji*. *Geographica Slovenica* 27, Inštitut za geografijo, Ljubljana.
- E. S. D. P. : *European spatial development perspective*, First official draft, Noordwijk, 9. in 10. junij 1997
- EG - Regionalpolitik*, Europäische Kommission, 1994; *Europa 2000 +*, Europäische Zusammenarbeit bei der Raumentwicklung
- Erjavec, E., Juvančič, L. 2000: *Razsežnosti vključevanja Slovenije v Evropsko unijo za slovensko kmetijstvo in podeželje*. Slovenija in evropski izzivi 2. Slovensko panevropsko gibanje, Ljubljana, str. 102–136.
- Eurostat: *Agriculture Statistical Yearbook*, 1991.
- Fürst, D., Ritter, E. H. 1993: *Landesentwicklungsplanung und Regionalplanung*. Duesseldorf, 36. strani.
- Foucher, M. 1995: *Die Europäische Union in einem neuen europäischen Rahmen*. Aubruck zu einem Neuen Europäischen Raum. Poročilo nemško-francoske delovne skupine. ARL Hannover in DATAR Paris.
- Fromhold-Eisebith, M. 1995: *Das "Kreative Milieu" als Motor regionawirtschaftlicher Entwicklung*. Forschungs-trends und Erfassungsmöglichkeiten. *Geographische Zeitschrift*, letnik 83, zvezek 3–4, Stuttgart, str. 30–66.
- Gabrovec, M., Hrvatin, M. 1998: *Površje*. Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, str. 80–83.
- Gabrovec, M., Kladnik, D. 1997: *Some New Aspects of Land Use in Slovenia (Nekaj novih vidikov rabe tal v Sloveniji)*. Geografski zbornik 37, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana, str. 7–64.
- Gams, I., Petkovšek, Z. 1990: *Inverzija*. Enciklopedija Slovenije, 4. zvezek. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Gans, P. 1992: *Regionale Dispariteten in der EG*. *Geographische Rundschau*, št.44/12, str. 691–698.

- Gliha, S. 1986: *Družbeno ekonomski odnosi v kmetijstvu in gozdarstvu*. Raziskovalec št. 12. Ljubljana, str. 441.
- Gosar, L. 1982: *Dileme nadaljnjega razvoja poselitve Slovenije*. Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja. Geografsko društvo Slovenije, Ljubljana, str. 88–99.
- Gosar, L. 1985: *Social indicators in development planning*. Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana, str. 223–240.
- Gosar, L. 1988: *Vprašanja razvoja podeželja*. Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana, str. 12–13.
- Gosar, L. 1991: *Za usklajeno reševanje razvojnih problemov*. Prihodnost slovenskega podeželja (uredila Ana Barbič). Dolenjska založba, Novo mesto, str. 31–45.
- Gosar, L. 1995: *Skladen regionalni razvoj Slovenije - stanje in izgledi*. Izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, Inštitut za agrarno ekonomiko, Ljubljana, str. 45–60.
- Gosar, L. 1995: *Vpliv kmetijske politike na razvoj podeželja*. Slovenec (4. 11. 1995), Ljubljana, str. 34–35.
- Gosar, L., Briški, A., Kukar, S., Pintar, E. M., Praznik, B. 1987: *Oblikovanje kompleksnega modela skladnejšega regionalnega razvoja SR Slovenije in manj razvitih območij*. Poročilo za sintezno študijo - povzetek, Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana, 23 strani.
- Jakoš, A., Kladnik, D., Perko, D. 1998: *Starostna sestava*. Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, str. 148–151.
- Jeršič, M. 1982: *Večfunkcionalni pomen našega podeželja*. Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja. Geografsko društvo Slovenije, Ljubljana, str. 142–150.
- Johnston, S., Lavrač, I., Kukar, S., Kavaš, D., Ravbar, M., Bevc, M., Pečar, J. 1999: *White paper on regional development in Slovenia*. Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana, 176 strani.
- Juvančič, L. 2000: *Programi razvoja podeželja v okviru regionalne politike Slovenije in EU*. Letno poročilo o rezultatih opravljenega raziskovalnega dela na področju ciljnih raziskovalnih programov (CRP): Zemlja (Kmetijstvo in podeželje). Ministrstvo za znanost in tehnologijo, 51 strani.
- Kavaš, D., Kukar, S., Lavrač, I., Ravbar, M., Bevc, M., Glas, M., Gosar, L., Gulič, A., Mešl, M., Murn, A., Pečar, J., Ploštajner, Z., Praper, S., Strmšnik, I. 1998: *Teze za strategijo regionalnega razvoja Slovenije*. Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana, 55 strani.
- Kladnik, D. 1993: *Problems of the Transformation of Rural Areas in Transition to the Market Economy - the Prekmurje Example (Problemi preobrazbe podeželja na prehodu v tržno gospodarstvo - primer Prekmurja)*. Geografski zbornik 33, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, str. 141–155.
- Kladnik, D. 1998: *Role and evaluation of settlements on Karst in Slovenia*. Acta Carsologica XXVII/1, Inštitut za raziskovanje krasa ZRC SAZU, Razred za naravoslovne vede, Ljubljana, str. 133–149.
- Kladnik, D. 1998: *Zemljiška razdrobljenost*. Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, str. 192–197.
- Kladnik, D. 1999: *Leksikon geografije podeželja*. Inštitut za geografijo, Ljubljana, 318 strani.
- Kladnik, D., Gabrovec, M. 1998: *Raba tal*. Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, str. 180–191.
- Kladnik, D., Senegačnik, J. 1983: *Opredelitev naselij s kraškim površjem*. Inštitut za geografijo Univerze E. Kardelja v Ljubljani. Ljubljana, 27 strani.
- Klemenčič, M. M. 1982: *Nekatera teoretska izhodišča pri proučevanju podeželja*. Geografske značilnosti preobrazbe slovenskega podeželja. Geografsko društvo Slovenije, Ljubljana, str. 23–30.
- Klemenčič, M. M. 1990: *Družbenogospodarski prehod v Sloveniji*. Dela 6, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, str. 230–243.
- Klemenčič, V. 1991: *Tendence spreminjanja slovenskega podeželja*. Geografski vestnik 63, Zveza geografskih društev Slovenije, Ljubljana, str. 25–40.
- Klemenčič, V. 1992: *Wandlungstendenzen im ländlichen Raum Sloweniens*. Münchner Studien zur Sozial- und Wirtschaftsgeographie. Band 37. Regensburg, str. 99–110.

- Klemenčič, V. 1994: *Prostorsko-strukturne spremembe Slovenije kot nove države*. Znanstvena revija, leto 6/1. Znanstveni inštitut Pedagoške fakultete Univerze v Mariboru, Maribor, 70 strani.
- Kmetijska suša leta 2000*, Delo, 27. 9. 2000, str. 3.
- Kobler, A. 1999: *Problemi regionalnega razvoja podeželja in evropski kontekst*. Sodobno kmetijstvo 32/6, Ljubljana, str. 281–282.
- Kokole, V., Černič-Mali, B., Jakoš, A., Goriup, D., Lenarčič, L., Mihevc, P. 1990: *Možnosti razvoja sistema naselij in podeželja*. Zaključni elaborat, Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana, 353 strani.
- Koščak, M. 1992: *Možnosti razvoja slovenskega podeželja*. Rast 3/6, str. 453–464.
- Koščak, M. 1994: *Prostorski vidik pri celostnem razvoju podeželja*. Pristop k razvoju podeželja - Seminar za kmetijske svetovalce. Družba za razvoj podeželja, Ljubljana, str. 38–44.
- Kovačič, M. 1996: *Socio-ekonomska in velikostna struktura kmetij v Sloveniji v obdobju 1981–1991*, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, Inštitut za agrarno ekonomiko, Ljubljana, 104 strani.
- Kovačič, M. 1997: *Ohraniti in razviti slovensko podeželje*. Temelji za gospodarsko prenovo Slovenije. Slovenski razvojni svet in Državni svet Republike Slovenije (posvet 26. 2. 1997), Društvo 2000, Ljubljana, str. 82–95.
- Kovačič, M., Barbič, A., Bogataj, J., Čampa, L., Gabrijelčič, P., Globevnik, L., Gosar, L., Markeš, M., Marušič, I., Prosen, A., Tomšič, M., Belec, M., Dalla Valle, S., Fabijan, R., Jakoš, A., Mešl, M., Mihevc, P., Perpar, T., Verbole, A., Boldin, D. 1997: *Zasnova strategije in metodološke osnove celovitega razvoja in urejanja podeželja*. Zaključno poročilo o rezultatih opravljenega raziskovalnega dela razvojnega raziskovanja. Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, Inštitut za agrarno ekonomiko; Urbanistični inštitut Republike Slovenije; Fakulteta za arhitekturo; Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Ljubljana, 133 strani.
- Kovačič, M., Gosar, L., Fabijan, R., Perpar, A., Jakoš, A., Gabrovec, M. 2000: *Razvojno-tipološka členitev podeželja v Republiki Sloveniji*. Inštitut za agrarno ekonomiko, Oddelek za agronomijo Biotehniške fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 129 strani.
- Krevs, M. 1999: *Glavne razlike v življenjski ravni med slovenskimi mestnimi, obmestnimi in podeželskimi območji*. Razvojne možnosti Slovenije. Dela 14, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, str. 151–162.
- Kuhar de Domizio, A. 1998: *Selitve*. Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, str. 138–143.
- Kukar, S. 1994: *Regionalni razvoj v Sloveniji*, Strategija gospodarskega razvoja Slovenije: Prostor, okolje, socialna varnost, Zavod za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, str. 7–22.
- Lampič, B. 2000: *Izbrani razvojni in okoljevarstveni problemi slovenskega podeželja z vidika sonaravnega razvoja*. Geographica Slovenica 33/1, Ljubljana, str. 157–198.
- Lavrič, J.: *Vprašanje našega kmetijstva 1940/1943*, rokopis.
- Leskošek, M. 1993: *Gnojenje: za velik in kakovosten pridelek, zaboljšanje rodovitnosti tal, varovanje narave*, Kmečki glas, Ljubljana, 197 strani.
- Lobnik, F., s sodel. 1992: *Monitoring onesnaženosti tal in vegetacije v Sloveniji*. Tipkopis. Skupina za pedologijo in varstvo okolja, Oddelek za agronomijo Biotehnične fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 311 strani.
- Lovrenčak, F. 1998: *Prsti*. Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, str. 114–115.
- Maier, J. 1990: *Entwicklungsperspektiven für ländliche Räume*. V: Das Land hat Zukunft. München, str. 276–286.
- Maillat, D. 1992: *The Innovation Process and the Role of the Milieu*. V: D. Maillat in J. C. Perin (eds): *Enterprises innovatrices et développement territorial*. GREMI. Neuchâtel: EDES, str. 3–20.
- Maillat, D., Quévit, M., Senn, L. 1993: *Réseaux d'innovation et milieux innovateurs: un pari pour le développement*.
- Matičič, B., Avbelj, L., Vrevc, S., Jarc, A. 1995: *Podatki kažejo, da v Sloveniji kmetijstvo z gnojenjem (še) ne ogroža podtalnice: onesnaževanje talne vode z nitrati*, Delo 37, št. 61 (15. 3. 1995), str. 12.

- Mihevc, A. 1998: *Kraško površje*. Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, str. 90–91.
- Mihevc, P. 1988: *Razlogi za celovito planiranje podeželja*. Varstvo okolja v planskih in prostorskih izvedbenih aktih - informacijski sistemi v prostoru. 9. Sedlarjevo srečanje (Rogla, 8. in 9. december 1988), Zveza društev urbanistov Slovenije, Ljubljana, str. 54–57.
- Mihevc, P. 1990: *Razvoj podeželja*. O poselitvi kot ključnem dejavniku načrtnega razvoja. Urbani izziv 11, Urbanistični inštitut Slovenije, Ljubljana, str. 18–24.
- Mihevc, P. 1995: *Podeželje kot razvojna in prostorsko planska posebnost*. Izhodišča, sestavine in problemi celovitega razvoja podeželja v Sloveniji. Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, Inštitut za agrarno ekonomiko, Ljubljana, str. 199–208.
- Mrohs, Zurek, 1984: *Entwicklung ländlichen Raume. Genese und Gesatalt struktureller Ungleichgewichte*. Schriftenreihe des Bundesministerium fuer Ehrnahrung, Landwirtschaft und Forsten, Reihe A: Angewandte Wissenschaft, Hf. 279, Muenster-Hiltrup.
- Natek, M. 1998: *Kmečko prebivalstvo*. Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, str. 164–167.
- Orožen Adamič, M. 1998: *Naravne nesreče*. Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, str. 318–319.
- Pečar, J., Farič, M. 2000: *Regionalni vidiki razvoja Slovenije s poudarkom na finančnih rezultatih poslovanja gospodarskih družb v letu 1999*. Delovni zvezki 9/8. Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.
- Pečar, J., Ravbar, M. 1999: *Regional development*. Human development report (uredil M. Hanžek), Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, str. 5–64.
- Pečar, J., Ravbar, M. 1999: *Regionalni razvoj Slovenije*. Poročilo o človekovem razvoju (urednik M. Hanžek), Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, str. 31–63.
- Perko, D. 1998: *Ekspozicije površja*. Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, str. 88–89.
- Perko, D. 1998: *Gostota prebivalstva*. Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, str. 146–147.
- Perko, D. 1998: *Nadmorske višine površja*. Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, str. 84–85.
- Perko, D. 1998: *Nakloni površja*. Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, str. 86–87.
- Perko, D. 1998: *Število prebivalcev in njegovo spreminjanje*. Geografski atlas Slovenije. DZS, Ljubljana, str. 128–131.
- Perko, D. 1998: *Tipizacija in regionalizacija Slovenije*. Geografski obzornik 45/1. Zveza geografskih društev Slovenije, Ljubljana.
- Piry I., Pelc, S. 1998: *Gospodarska moč prebivalstva*. Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, str. 278–279.
- Piry, I. 1992: *Možnosti preoblikovanja politike regionalnega razvoja na primeru Slovenije*. Geographica Slovenica 23, Inštitut za geografijo, Ljubljana, str. 223–246.
- Piry, I. 1999: *Regional development policy in Republic of Slovenia*. Gleichwertige Lebensbedingungen in Mitteleuropa, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, Hannover, str. 269–277.
- Podatki Centralnega registra prebivalstva Statističnega urada Republike Slovenije.
- Podatki Davčnega urada Republike Slovenije.
- Podatki Statističnega urada Republike Slovenije.
- Podatki Urada Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.
- Popis prebivalstva, gospodinjstev, stanovanj in kmečkih gospodarstev za leto 1991. Zavod RS za statistiko, Ljubljana.
- Prosen, A. 1996: *Načrtovanje razvoja podeželja*. Gozdarski vestnik 54/9, Ljubljana, str. 460–464.
- Radinja, D. 1996: *Obremenjevanje pokrajinskega okolja v Sloveniji zaradi energijske intenzivnosti "družbenega" kmetijstva*, Geografski vestnik 68, Zveza geografskih društev Slovenije, Ljubljana, str. 103–121.

tudi država, ki je mestnemu prebivalstvu omogočila cenen nakup gradbenih zemljišč, pa tudi sama gradnja (izvedena je bila v glavnem v lastni režiji ali ob sosedski pomoči) je zaradi ugodnih kreditov, predvsem pa naraščajoče inflacije pomenila iz leta v leto manjšo obremenitev. Tako je "profitiral" tisti, ki je gradil, in izgubljal tisti, ki je moral zemljo prodajati državi pod tržno vrednostjo. To je tudi ključ za razumevanje hitrega zmanjševanja deleža kmečkega prebivalstva, hitrega širjenja gravitacijskih območij zaposlitvenih centrov in zraščanja le-teh v enotno urbanizirano območje dnevne migracije delovne sile, ki se je (tudi s pomočjo črnih gradenj) oblikovalo stihijsko.

Zaradi vsega tega je marsikje na slovenskem podeželju v gradbeni strukturi naselja kmečki dom s stanovanjsko hišo in pripadajočimi gospodarskimi poslopji v manjšini, v številnih krajih pa zaradi adaptacij, podiranja starih kmečkih domov in novogradenj v gradbeni strukturi skoraj ni več mogoče zaslediti elementov klasične agrarne družbe.

K selitvam in mobilnosti prebivalstva ter vse večjemu razkroju elementov klasične agrarne družbe je od konca 70-ih let poleg industrializacije veliko prispeval tudi razvoj terciarnih in kvartarnih dejavnosti. Gospodarski razvoj, ki je v tem obdobju temeljil na bolj ali manj ekstenzivni in decentralizirani industriji, je povzročil sicer vsesplošno, vendar glede na produktivnost in organizacijo dela problematično zaposlitev. Zato so se prvi problemi v industriji pojavili že v začetku 80-ih let, ko se je pri zaposlovanju prvič pojavila stagnacija. Z vsakim naslednjim letom so se problemi le še poglobljali. To je tudi doba prvih poizkusov uveljavljanja zasebnega gospodarstva (drobnega gospodarstva ter delno kreditiranega razvoja zasebnega kmetijstva).

Z razvojem zasebnega drobnega gospodarstva in naselitvijo obrti v obmestjih slovenskih mest so se na v bistvu še vedno podeželskih območjih pričeli vse bolj uveljavljati procesi suburbanizacije (Ravbar, 1992). Seveda pa je razvoj omenjenih prostorskih struktur zajel le nekatere dele Slovenije, obšel pa obsežna hribovita in prometno odmaknjena območja. Zanje je značilno, da nimajo ustrezne demografske in socialno-ekonomske strukture prebivalstva in so tudi infrastrukturno preslabo opremljena, da bi lahko brez zunanje pomoči predstavljala podlago za nadaljnji razvoj in zadržanje poselitve prebivalstva. To so območja, ki smo jih v preteklosti označevali kot "pozabljena območja", takšna oznaka jim pritiče tudi v sedanjosti.

Razvojni procesi so povsod na podeželju povzročili tako silovit razkroj demografske strukture nekdanjih čistih kmečkih gospodinjstev, da je za intenzivno in tržno usmerjeno kmetijsko pridelavo danes usposobljenih le malo kmečkih gospodinjstev. Tako je danes v Sloveniji in s tem tudi na podeželju sorazmerno malo gospodinjstev, ki imajo na eni strani za tak način kmetovanja ustrezno mehanizacijo, na drugi strani pa ustrezno demografsko strukturo z družinskimi člani treh generacij in zagotovljene, ustrezno izobražene dediče, ki bi lahko poskrbeli za uvajanje ali nadaljevanje že vpeljanega sodobnega kmetijstva. Prav to dejstvo, ki prostorsko ni ustrezno ovrednoteno, je problematično z vidika bodočega vzdrževanja kulturne pokrajine ter produktivnega in tržno usmerjenega kmetijstva.

Ob tem se odpira vprašanje gospodarjenja z zemljišči in oblikovanja kulturne pokrajine, ki se nanaša tako na ostarela čista kmečka kakor tudi na polkmečka in nekatera nekmečka gospodinjstva, ki posedujejo zemljo, vendar imajo zagotovljene vire za preživljanje v neagrarnih dejavnostih. Pri tem predstavljajo največji problem ostarela čista kmečka gospodinjstva, katerih zemljišča bi bila lahko pomemben člen pri pričakovani koncentraciji zemljišč v lasti perspektivnih družinskih kmetij, ki bi lahko bila prava razvojna jedra za celovit napredek podeželja.

Večdesetletno spremljanje preobrazbe slovenskega podeželja ter demografskih struktur je pokazalo, da sta se oblikovali dve območji s povsem specifičnimi razvojnimi problemi. Na eni strani razlikujemo sorazmerno močno urbanizirana ravninska in dolinska območja, katerih teritorij se na obrobju območij gospodarske in prebivalstvene koncentracije postopno širi proti

Radinja, D. 1997: *Kmetijsko obremenjevanje slovenskega alpskega sveta na izbranem primeru*, Dela 12 - Socialnogeografski problemi, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana, str. 249–263.

Rakovec, J. 2000: *Veter*. Enciklopedija Slovenije, 14. zvezek. Mladinska knjiga, Ljubljana.

Ravbar, M. 1990: *Populacijska razmerja med mestom in okolico v Sloveniji*. Geographica Slovenica 21, Inštitut za geografijo Univerze, Ljubljana, str. 189–208.

Ravbar, M. 1991: *Oris suburbanizacije v Sloveniji*. IB revija 25/11/12, Zavod Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, str. 4–10.

Ravbar, M. 1992: *Socialnogeografski dejavniki suburbanizacije v Sloveniji*. Geographica Slovenica 23, Inštitut za geografijo, Ljubljana, str. 109–124.

Ravbar, M. 1993: *Evropske integracije in regionalni razvoj Republike Slovenije*. Geografija v šoli 3. Zavod Republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana, str. 22–28.

Ravbar, M. 1995: *Zasnova poselitve v luči regionalnega razvoja Slovenije*. IB revija 29/11/12, Zavod Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, str. 21–38.

Ravbar, M. 1997: *Slovene Cities and Suburbs in Transformation (Slovenska mesta in njihova obmestja v preobrazbi)*. Geografski zbornik 37, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana, str. 6–109.

Ravbar, M. 1997: *Some elements of sociogeographical transformation of Slovenian rural areas at the turn of the 20th century*. Rural geography and environment, REGIOGRAPH, Brno, str. 105–110.

Ravbar, M. 1997: *Zur Siedlungsstruktur Sloweniens*. Raumforschung und Raumordnung, Akademie für Raumforschung und Landesplanung, 55. Jahrgang, Heft 4/5, str. 350–358.

Ravbar, M. 1998: *Ekonomsko-geografski pomen pojma "regionalne disparitete" in vloga le-teh pri regionalnem razvoju*. IB revija 32/4/5, Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj. Ljubljana, str. 9–19.

Ravbar, M. 1998: *Regionalne disparitete - sodobni izzivi za regionalno prostorsko planiranje v Sloveniji*. Zbornik mednarodnega strokovnega posveta ob 30. obletnici organiziranega prostorskega planiranja v Sloveniji na državni ravni (1968-1998), Ministrstvo za okolje in prostor, Urad RS za prostorsko planiranje, str. 88–96.

Ravbar, M. 1999: *Izbor indikatorjev regionalnega razvoja v funkciji proučevanja regionalnih disparitet kot prispevek k oblikovanju razvojne politike v Sloveniji*. IB revija 33/2/3, Urad Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj, Ljubljana, str. 68–75.

Ravbar, M. 2000: *Regionalne razlike in razvojne politike*. Zbornik povzetkov in predstavitev, Združenje raziskovalcev Slovenije, Ljubljana, str. 111–119.

Ravbar, M., Drozg, V., Perko, D., Plut, D., Skobir, M., Hočevar, M., Sajko, I. 1995: *Zasnova poselitve v Sloveniji*. Elaborat, Inštitut za geografijo, Ljubljana, 152 strani.

Ravbar, M., Gaberščik, B., Klemenčič, V., Ruppert, K., Špes, M., Zupančič, J., Repolusk, P. 1997: *Evropske integracije in prostorski razvoj Slovenije*. Zaključno poročilo, Inštitut za geografijo; Urbanistični inštitut Republike Slovenije, Ljubljana, 163 strani.

Ravbar, M., Klemenčič, V. 1997: *Razvoj slovenskega podeželja 1, Zemlja iz kmečkih v nekmečke roke*. Delo (5. 4. 1997), Ljubljana, str. 36.

Ravbar, M., Klemenčič, V. 1997: *Razvoj slovenskega podeželja 2, Opustela hribovja, gomazeče doline*. Delo (12. 4. 1997), Ljubljana, str. 33–34.

Ravbar, M., Plut, D., Cigale, D., Kavaš, D. 2000: *Prostor in gospodarski razvoj - alokacija gospodarskih dejavnosti ter njene fizične, ekonomske in socialne posledice*. Poročilo o razvojno-raziskovalni nalogi, Inštitut za geografijo, Ljubljana, 114 strani.

Rejec Brancelj, I. 1994: *Agrarnogeografska problematika Koprškega primorja z vidika varstva okolja*, Geographica Slovenica 26/II, Inštitut za geografijo, Ljubljana, 113 strani.

Rejec Brancelj, I. 1999: *Agrarnogeografske značilnosti slovenskih pokrajin z vidika varstva okolja*, Doktorska disertacija, Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 149 strani.

Rejec Brancelj, I. 2000: *Podeželska okoljsko občutljiva območja*. Geographica Slovenica 33/1, Inštitut za geografijo, Ljubljana, str. 203–214.

Repolusk, P. 1998: *Izobrazbena sestava*. Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, str. 154–155.

Schmitt, 1990: *Die Ökonomische Logik der Einheit von Haushalt und Betrieb in der Landwirtschaft*. Agrarwirtschaft 39/7.

Stanovnik, P., Kavaš, D., Koman, K., Kukar, S., Gulič, A., Praper, S., Ravbar, M. 2000: *Gospodarstvo in dolgoročni prostorski razvoj Slovenije*. Raziskovalni projekt - končno poročilo, Inštitut za ekonomska raziskovanja, Ljubljana, 174 strani.

Statistični letopisi Slovenije. Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana.

Sunčič, F., Kovačič, M., Hribernik, F., Potočnik, S., Strniša, T. 1996: *Socioekonomski dejavniki in modeli razvoja kmetijstva in podeželja*. Zaključno poročilo o rezultatih opravljenega znanstveno-raziskovalnega dela na področju aplikativnega raziskovanja. Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo, Ljubljana.

Uredba o mejnih, opozorilnih in kritičnih imisijskih vrednostih nevarnih snovi v tleh, Uradni list Republike Slovenije, št.68/1996, Ljubljana, str. 5773–5774.

Uredba o vnosu nevarnih snovi in rastlinskih hranil v tla, Uradni list Republike Slovenije, št.68/1996, Ljubljana, str. 5769–5773.

Uredba o vrednosti meril za določitev območij s posebnimi razvojnimi problemi in določitvi občin, ki izpolnjujejo ta merila - točka 3b; Uradni list RS 59/30. 6. 2000, str. 7647

Vrišer, I. 1998: *Tipi kmetijske rabe zemljišč (kmetijski sistemi)*. Geografski atlas Slovenije, DZS, Ljubljana, str. 210–211.

Winter, M. 1996: *Rural politics*. Policies for agriculture, forestry and the environment. Routledge, London, New York, 341 strani.

Wirth, P. 1996: *Nachhaltige Erneuerung ländlicher Räume in den neuen Bundesländern*. Raumordnung und Raumforschung, 5/96, str. 334–344.

8. SEZNAM PREGLEDNIC

- Preglednica 1: Površine zemljiških kategorij v Sloveniji med letoma 1960 in 1995
- Preglednica 2: Spremembe v strukturi zemljiških kategorij v Sloveniji med letoma 1960 in 1995
- Preglednica 3: Velikostna struktura kmetij
- Preglednica 4: Uporabljeni kazalci
- Preglednica 5: Prijavna verzija kazalcev
- Preglednica 6: Delovna verzija kazalcev
- Preglednica 7: Kartografska ponazoritev sintetiziranih kazalcev
- Preglednica 8: Kartografska ponazoritev analitskih kazalcev
- Preglednica 9: Parametri kazalcev in sintetiziranih vrednosti
- Preglednica 10: Točkovanje delnih sintez in celovite sinteze
- Preglednica 11: Nekateri parametri glede na naravne omejitvene dejavnike
- Preglednica 12: Nekateri parametri glede na zemljišča in kmetijske sisteme
- Preglednica 13: Nekateri parametri glede na posestne razmere
- Preglednica 14: Nekateri parametri glede na prebivalstvene značilnosti
- Preglednica 15: Nekateri parametri glede na gospodarsko učinkovitost
- Preglednica 16: Nekateri parametri glede na personalno infrastrukturo
- Preglednica 17: Nekateri parametri glede na obmejnost
- Preglednica 18: Nekateri parametri glede na kmetijsko obremenjevanje okolja
- Preglednica 19: Nekateri parametri glede na sintezo 1
- Preglednica 20: Nekateri parametri glede na sintezo 2
- Preglednica 21: Nekateri parametri po podrobnejših točkovnih razredih
- Preglednica 22: Struktura razvitosti podeželja po glavnih naravno-geografskih enotah Slovenije
- Preglednica 23: Odstopanja deležev po glavnih naravno-geografskih enotah Slovenije
- Preglednica 24: Struktura razvitosti podeželja po statističnih regijah Slovenije
- Preglednica 25: Razmerja med razvitostjo podeželja in tipi naselbinskih območij
- Preglednica 26: Razvoj nekaterih regionalnih struktur na urbaniziranih območjih in podeželju v Sloveniji
- Preglednica 27: Pregled prednosti in slabosti Slovenije na področju primarnih dejavnosti
- Preglednica 28: Specifični cilji in ukrepi ter njihovi nosilci na podeželskih območjih
- Preglednica 29: Strategije in ukrepi regionalnega razvoja na podeželju
- Preglednica 30 (v prilogi): Seštevek točk delnih sintez in celovite sinteze po naseljih

9. SEZNAM KART

- Karta 1: Povprečna nadmorska višina ozemlja naselja
- Karta 2: Povprečen naklon površja ozemlja naselja
- Karta 3: Zakraselost območij naselij
- Karta 4: Mokrotna območja
- Karta 5: Poplavna območja
- Karta 6: Posledice suše v letu 1999
- Karta 7: Območja z izrazito temperaturno inverzijo, ki jih prizadeva slana
- Karta 8: Močnim vetrovom izpostavljena območja
- Karta 9: Delež kmetijskih zemljišč leta 1994
- Karta 10: Vrednotenje kmetijskih sistemov iz leta 1985
- Karta 11: Velikost posesti leta 1991
- Karta 12: Povprečna površina obdelovalnih zemljišč leta 1991
- Karta 13: Povprečna velikost parcele leta 1994
- Karta 14: Spreminjanje števila prebivalstva v obdobju 1961–1996
- Karta 15: Spreminjanje števila prebivalstva v obdobju 1981–1996
- Karta 16: Starostni indeks
- Karta 17: Selitvena bilanca v obdobju 1982–1998
- Karta 18: Delež kmečkega prebivalstva leta 1991
- Karta 19: Delež na kmetijah živečih gospodinjstev leta 1991
- Karta 20: Bruto dodana vrednost na prebivalca leta 1999
- Karta 21: Gostota gospodarskih subjektov leta 1997
- Karta 22: Delež zasebnih podjetij leta 1997
- Karta 23: Bruto osnova za dohodnino leta 1999
- Karta 24: Delež brezposelnih leta 1999
- Karta 25: Gostota poselitve + gostota delovnih mest leta 1996
- Karta 26: Delež dnevnih migrantov leta 1999
- Karta 27: Delež aktivnega kmečkega prebivalstva leta 1991
- Karta 28: Izobrazbena sestava leta 1991
- Karta 29: Število študentov na 1000 prebivalcev leta 1997
- Karta 30: Območja z motnjami v razvoju vzdolž hrvaške meje
- Karta 31: Kmetijsko obremenjevanje okolja iz razpršenih virov
- Karta 32: Točkovno kmetijsko obremenjevanje okolja
- Karta 33: Delna sinteza 1: Naravni omejitveni dejavniki
- Karta 34: Delna sinteza 2: Zemljišča in kmetijski sistemi
- Karta 35: Delna sinteza 3: Posestne razmere
- Karta 36: Delna sinteza 4: Prebivalstvene značilnosti
- Karta 37: Delna sinteza 5: Značilnosti gospodarske učinkovitosti
- Karta 38: Delna sinteza 6: Personalna infrastruktura
- Karta 39: Delna sinteza 7: Obmejnost
- Karta 40: Delna sinteza 8: Kmetijsko obremenjevanje okolja
- Karta 41: Sintezna karta: Razvojna gibala na podeželju (s petimi razredi)
- Karta 42: Sintezna karta: Razvojna gibala na podeželju (s štirimi razredi)
- Karta 43: Sintezna karta: Razvojna gibala na podeželju (z vrisanimi občinami) (s petimi razredi)
- Karta 44: Sintezna karta: Razvojna gibala na podeželju (z vrisanimi občinami) (s štirimi razredi)
- Karta 45: Razmerja med razvitostjo podeželja in tipi naselbinskih območij

hribovju. Na drugi strani so periferna območja, kjer sta vse bolj pomembna procesa depopulacija in razkroj kulturne pokrajine. Ta diferenciacija je bila spontana, pa najsi gre za depopulacijo perifernih in hribovskih vasi ter zaselkov ali pa za stihijsko osredotočanje prebivalstva v obmestnih naseljih, ki jo spremlja razpršena stanovanjska gradnja individualnih stanovanjskih hiš, ob liberalnih pogojih nakupa zemljišč pogojena tudi s premalo selektivno urbanistično politiko. Prvo se dogaja v odročnih, prometno slabše dostopnih in hribovitih območjih, drugo pa na območju v dosegu ugodne dostopnosti do delovnih mest. V zaledju zgostitvenih območij imajo podeželska območja vsestransko ugoden gospodarski razvoj in sorazmerno napredno, tržno usmerjeno kmetijstvo. Dlje na podeželju so periferna in strukturno šibka podeželska območja brez gospodarskih razvojnih nastavkov, ki tako z gospodarskega kot prebivalstvenega vidika zaostajajo v razvoju. Pomen podeželja za razvoj sodobnih industrijskih dejavnosti upada in pričakovati je tudi upadanje naložb v neagrarne dejavnosti iz državnih skladov (Klemenčič V., Ravbar, 1997).

Medtem ko je bil še ob koncu 2. svetovne vojne velik del prebivalstva eksistenčno odvisen od kmetijstva, je danes velik del zemljišč v posesti od kmetijske obdelave eksistenčno neodvisnega ali le deloma odvisnega prebivalstva. Ugodne možnosti zaposlovanja v nekmetijskih poklicih na skoraj vsem območju Slovenije so namreč, v nasprotju z drugimi razvitimi državami po svetu (kjer razlikujejo kmečko in od zemljiške posesti eksistenčno odvisno prebivalstvo na eni ter nekmečko prebivalstvo na drugi strani), omogočile, da je velik del članov kmečkih gospodinjstev zadržal zemljišča v posesti, čeprav se je poklicno povsem preusmeril in vsak dan odhaja na delo v kraj zaposlitve. V teh razmerah se je drastično spremenila le socialna in poklicna struktura lastnikov zemlje. Prevladujoči lastniki kmetijske zemlje so torej polkmetje, nekmetje, vrtničarji in ostareli prebivalci (Klemenčič V., Ravbar, 1997).

Podeželje je torej podvrženo sodobnim razvojnim preskokom. Prikažemo jih lahko v naslednjih sklopih (Drozg, 1995):

- a) **Socialne spremembe:** Daljnosežne posledice imata spremenjena demografska struktura in število kmečkih gospodarstev. Delež kmečkega prebivalstva se je v obdobju od 2. svetovne vojne do 1991 zmanjšal iz dobre polovice na 7 %. Vendar zmanjšanje števila kmečkega prebivalstva in ljudi na podeželju ni tako negativna posledica, kot se morda dozdeva, saj je bilo podeželje vedno agrarno prenaseljeno, z mehanizacijo kmetovanja pa se je ta še povečala. Pomembnejše je spreminjanje in poslabševanje socialno-demografske strukture, predvsem starostne sestave prebivalstva. Le-ta je v nekaterih delih tako neugodna, da govorimo o obsežnih območjih demografskega izumiranja in stagnacije (nasprotno območja koncentracije prebivalstva obsegajo samo širšo okolico mest). Približno v polovici naselij se število prebivalcev zmanjšuje, nadaljnji obstoj 700 naselij pa je zaradi naglega zmanjševanja števila prebivalcev resno ogrožen. Gre za manjša in prometno težko dostopna naselja, kjer sicer živita le 2 % prebivalcev, a zavzemajo kar petino državnega ozemlja. Iz vaških naselij se izseljujejo predvsem mlajši ljudje, ki so našli zaposlitev v bližnjih mestih, močno pa sta porasla deleža dnevni migrantov in mešanih delavsko-kmečkih gospodinjstev.
- b) **Ekonomske spremembe:** Z zmanjšanjem števila kmečkega prebivalstva in slabšanjem demografske strukture se je zmanjšala kmetijska vloga podeželskih naselij. Pri tem gre predvsem za zmanjšanje obsega agrarne dejavnosti, ne pa za njihovo kvalitativno spreminjanje. Socialni prelog, opuščena zemljišča, neizkoriščeni lokalni potenciali, vse to govori o prevrednotenju ekonomske baze podeželskih naselij. Naselja postajajo ekonomsko neodvisna od bližnje okolice in pripadajočega zemljišča, funkcijsko in socialno pa so vse bolj povezana z zaposlitvenimi središči oziroma neagrarne dejavnosti. V sklop ekonomskih sprememb spadajo tudi nove funkcije, s katerimi so opremljena podeželska naselja. Te so posledica višjega osebnega in družbenega standarda ter izboljšane bivalnega okolja. Vse bolj očitno postaja, da kmetijstvo ni več edina

dejavnost, ki na podeželju ustvarja dohodek. Z razmahom oskrbnih in storitvenih dejavnosti so številna podeželska naselja glede opremljenosti postala primerljiva z obmestnimi stanovanjskimi soseskami. Poleg tega se v podeželskih naseljih širijo obrtne in proizvodne dejavnosti, turizem,...

- c) **Morfološke spremembe:** Funkcijske in vsebinske spremembe se odražajo tudi v morfologiji naselij. Najbolj očitna je nova, (ne)planska tlorisna zasnova, ki je nadomestila nekdanjo organsko. Veliko naselij ima zato dva dela, ki se bolj ločujeta kakor dopolnjujeta, še bolj pogost pa je primer dograjevanja naselja z novimi stanovanjskimi hišami, ki niti po položaju, tlorisni zasnovi niti po obliki niso prilagojene starejšim, obstoječim. Tudi prometnice v novih delih naselij so zasnovane drugače; so širše in prilagojene sodobnim oblikam prometa in prometnim sredstvom.
- d) Spreminja se tudi **funkcija objektov**; nove stanovanjske hiše imajo večino dejavnosti združenih pod eno streho, stari kmečki domovi pa so potrebovali ločena gospodarska poslopja. Veliko se jih je spremenilo v garaže, delavnice, pomožna bivališča. Kmečka hiša oziroma kmečki dom postajata vse redkejša, nadomešča ju stanovanjska hiša. S tem v zvezi so opazne spremembe v izrabi zemljišč. V naseljih je vse več vrtov in zelenic, parkirnih mest, komunalnih površin in objektov, zmanjšuje pa se obseg odprtih površin in kmetijskih zemljišč. Pogost in za marsikatero naselje usoden je tudi proces spreminjanja in odmiranja naselbinskega središča. Središče naselja je namreč osrednja, ključna točka vsakega kraja, v kateri so združene njegove funkcije in družbena moč ter identiteta. Zaradi premeščanja funkcij v nove stanovanjske soseske, staro središče izgublja dejavnosti, ki bi ohranjale njegov pomen. Posledica urbanizacije je tudi nov tip stanovanjske hiše, ki z avtohtonimi nima nič skupnega, saj je presajen iz urbanega okolja. Hiša je drugačna po tlorisni zasnovi, gradbenem materialu, etažnosti, razmerjih, arhitekturnih elementih. Zaradi tega se regionalne značilnosti zgradbe in oblike naselij izgubljajo, nadomeščajo jih uniformirane in enolične stanovanjske soseske. Pogosto gre za pravi paradoks: stari objekti v vaškem jedru propadajo, na obrobju naselja pa rasejo novi.
- e) **Fiziognomske spremembe:** Večina naselij na podeželju izgublja avtohtono podobo in regionalno identiteto; proces spreminjanja je najintenzivnejši v okolici mest in v urbaniziranih območjih. Med najočitnejšimi fiziognomskimi spremembami so silhueta naselja in razvrednotene vedute. Položaj in oblika novih objektov kažeta malo posluha za nekdanje dominante, prevladujočo smer slemena streh oziroma orientacijo objektov ter barvo kritine. Podobno je s tipologijo objektov, ureditvijo prometnih poti in nepozidanih zemljišč. Celotna podoba vasi je nekakšna zmes rustikalnega in novega, žal pogosto premalo domišljenega. Avtohtone oblike kmečkih hiš in naselbinskih tipov se gradbeno ne razvijajo več, kar vodi v likovno siromašenje. Izjem, ki bi omajali to pravilo, je zaenkrat še premalo. Tudi prej nakazani tipi naselij postajajo vse manj izraziti in vse bolj uniformirani. S tem pa se izgublja pomemben tvorni element pejsaža in kulturne pokrajine.

Podeželska območja z gospodarskega in populacijskega vidika zaostajajo v razvoju. Slovensko podeželje predstavlja dve tretjini ozemlja države (Ravbar, 1997). Na njem v 3942 naseljih prebiva dobrih štiristo tisoč prebivalcev. Razlikujemo tri skupine območij: manj obsežna so tista s **stabilnim demografskim razvojem**, uravnoveženo selitveno bilanco in še zadovoljivo socialno in ekonomsko-geografsko strukturo, kjer je šestina kmečkega prebivalstva. Obsegajo četrtno naselij in prav toliko ozemlja; skupaj imajo skoraj dvesto tisoč prebivalcev. Gostota poseljenosti dosega polovico državnega povprečja. Sestavljajo jih majhna podeželska naselja, katerih povprečna velikost je komaj 130 prebivalcev. Najštevilnejšo skupino podeželskih naselij sestavlja 1764 **ogroženih podeželskih naselij**, ki imajo skupaj 177.000 prebivalcev; v zadnjih treh desetletjih so izgubila četrtno prebivalstva (povprečna letna stopnja je -0,92 %). Celotno območje pretežno ogroženih naselij predstavlja tretjino ozemlja države. Še posebej so razmere zaskrbljujoče v 729 naseljih (12 % od vseh slovenskih naselij), ki so v zadnjih treh desetletjih izgubila več kot tretjino prebivalstva, v zadnjem desetletju pa sedmino. Gre za danes majhna naselja, ki imajo v povprečju le 70

prebivalcev. V teh *odmirajočih podeželskih naseljih* je zaradi pomanjkanja delovnih mest značilna izrazita in močno nadpovprečna dnevna migracija. Gostota poseljenosti je le 17 preb./km² oziroma šestina državne povprečja.

Ko govorimo o demografski izčrpanosti nekaterih območij Republike Slovenije, ne moremo mimo dejstva, da velik del tega prostora zajema obširna obmejna območja. Med njimi so tudi nekatera za poselitev in kmetijstvo sorazmerno ugodna območja, ki so postala demografsko ogrožena samo zaradi svoje prometne odmaknjenosti in oddaljenosti od centralnih krajev. Taka obsežna območja najdemo zlasti ob novo nastali slovensko-hrvaški meji, pri čemer velja takoj opozoriti, da so se izoblikovala že mnogo pred njeno vzpostavitvijo kot posledica lege ob meji med dvema republikama nekdanje skupne države. Gre za območja, kjer je prebivalstvo odtrgano od dobrin industrijske in postindustrijske družbe, zato se večina mlajšega prebivalstva, ki se izobrazijo, sproti izseljuje; doma ostaja le ostarelo kmečko ter polkmečko prebivalstvo z nizkim življenjskim standardom. Tako se vse bolj uveljavlja takšna sestava prebivalstva, ki se demografsko ne more več obnavljati in vse težje gospodarsko obvladuje svoj poselitveni prostor. Zato so obdelovalna zemljišča vse bolj podvržena opuščanju in zaraščanju z gozdom (Belec, 1992), izrabljena pa ostajajo le še tista v neposredni bližini vasi, saj prebivalstvo zvečine ne razpolaga z ustrežno kmetijsko mehanizacijo (Klemenčič V., Ravbar, 1997).

Za slovensko podeželje torej velja, da socialno-geografske strukture že daljše obdobje izražajo precejšnje, dokaj stabilne deformacije, ki jih je povzročil neuravnotežen gospodarski razvoj. Najpomembnejši strukturni problemi se odražajo v zmanjšanih možnostih prilagajanja načelom in standardom evropske agrarne politike, pomanjkljivi konkurenčnosti močni mednarodni konkurenci iz tradicionalnih agrarnih, vendar po sodobnih kriterijih urejevanih podeželskih območij, odročnosti, ki ni naklonjena sodobnim razvojnim impulzom, upadanju gospodarskih investicij, izseljevanju zlasti mladega prebivalstva, kar še dodatno poslabšuje že tako neugoden prebivalstveni razvoj, ipd.

Podeželje, njegove potenciale in skrajno revnost, je potrebno ovrednotiti celovito. Za potrebe njegovega členitve poskušamo izbrati čim bolj objektivne in kar najbolj enovite kazalce, ki odražajo značilnosti temeljnih naravnih razmer s omejitveni dejavniki (kmetijstvo, zemljiške strukture, posevne strukture, prebivalstveni razmeri, ekonomske moči, kakovost delovnih mest, brezposelnosti, personalna infrastruktura, negativne posledice obmejnosti ter okoljske obremenitve v pokrajini, povezano s kmetijevanjem, labor kazalcev je prilagojen dostopnim podatkom). Ob razumljivosti inorajo pokazati vse najpomembnejše strukturne značilnosti sicer kompleksnih pojavov in spremenljiv na podeželju. Členitev podeželja za vsa država upošteva naslednje, v skupni zbirni dejavnike (preglednica 4).

Primerjava med v izračunih dejanske uporabljenimi kazalci in prvotno predvidenimi kazalci (preglednica 5) kaže delno odstopanje, ki je šlo zlasti v smer krčenja uporabljenih kazalcev oziroma njihovega natančnejšega, vsebinskega in vrednostnega bruenja. Tako smo se na primer odrekli uporabi enega od dveh vsebinsko sorodnih kazalcev (delež obdelovalnih zemljišč na račun deleža kmetijskih zemljišč, saj bi njuno sočasno upoštevanje prevračnilo pravič zemljiške strukture (to je že tako in tako v znatni meri odsev naravnih razmer), pri čemer je nastala med njima uveljavljena in gre le za račun zartopnjenosti pašnikov, ki sestavljajo kmetijska, se pa tudi obdelovalna zemljišča. Dodatno smo izcarili merila za vrednotenje obravnavane pokrajine in se odrekli za kmetijsko obravnavanje območja (navrstno redka podrobnejša bruenja se zaradi njihovega neuporabnosti, ne katerih imamo pa razpoložljivi podatki) in se odrekli za kmetijsko obravnavanje območja (navrstno redka podrobnejša bruenja se zaradi njihovega neuporabnosti, ne katerih imamo pa razpoložljivi podatki).

3. VREDNOTENJE PODEŽELJA V SLOVENIJI

Na možno vsebino in politiko regionalnega razvoja vpliva socialno-gospodarska struktura določene pokrajine, ki je največkrat tesno povezana z njenimi naravnimi značilnostmi in razvojnimi vidiki. Običajno se odraža v (nezaželenih) odstopanjih od pričakovanih učinkov in regionalnem razvoju. Zanj se v sodobnosti vse bolj uveljavlja izraz regionalne disparitete. Regionalne disparitete po formalni in poenostavljeni definiciji pomenijo odstopanje in neskladnosti v izbranih, posebej pomembnih obeležjih družbenega življenja na določenem, funkcijsko ali/in naravnogeografsko zaokroženem območju. Ta obeležja so merljiva s kvantitativnimi in kvalitativnimi kazalci, ki so hkrati kontrolni mehanizem regionalnega planiranja.

Preučevanje regionalnih disparitet ima prostorsko in socialno dimenzijo. Prva je v glavnem povezana z dostopnostjo do delovnih mest, torej z naravnimi in infrastrukturnimi razmerami. Socialne neenakosti se izražajo skozi prizmo (ne)zaposlenosti, odvisno od razpoložljivih delovnih mest, izobrazbene strukture, kakovosti življenja, ipd.

Z metodološke in teoretske plati obstajajo številni poskusi izpeljav kvantitativnega in/ali kvalitativnega vrednotenja regionalnih disparitet z ekonomske, socialne, naselbinske, infrastrukturne ali ekološke plati. Ob tem se postavlja vprašanje, koliko dinamika družbenega razvoja vpliva na določanje vedno novih stopenj "meja" regionalnih disparitet. Prav zato imajo regionalne disparitete številne dimenzije in predvsem prostorske posledice, ki jih je potrebno razkriti, ovrednotiti in povezati v enoten koncept pospeševanja regionalnega razvoja.

3.1. Izbor kazalcev in postopek vrednotenja

Naše delo bi težko označili za pionirsko, saj je ekipa strokovnjakov, zbrana v okviru Inštituta za agrarno ekonomiko, že izdelala podobo vrednotenja (Kovačič, 2000). Vendar je pri svojem delu ostala na ravni krajevnih skupnosti, večjih in do določene mere preživetih teritorialnih enot, kar ji je onemogočilo ugotoviti podrobnejšo notranjo členitev, ki jo generirajo razlike v naravnih razmerah in prilagoditve človeka nanjo.

Podeželje, njegove potenciale in stopnjo razvitosti, je potrebno ovrednotiti celovito. Za potrebe njegove členitve poskušali izbrati čim objektivnejše in kar najbolj celovite kazalce, ki odražajo značilnosti temeljnih naravnih razmer z omejitveni dejavniki v kmetijstvu, zemljiške strukture, posestne strukture, prebivalstvenih razmer, ekonomske moči, kakovost delovnih mest, brezposelnosti, personalna infrastruktura, negativne posledice obmejnosti ter okoljske obremenitve v pokrajini, povzročene s kmetovanjem. Izbor kazalcev je prilagojen dostopnim podatkom. Ob razumljivosti morajo pokazati vse najpomembnejše strukturne značilnosti sicer kompleksnih pojavov in sprememb na podeželju. Členitev podeželja za vso državo upošteva naslednje, v skupine združene dejavnike (preglednica 4).

Primerjava med v izračunih dejansko uporabljenimi kazalci in prvotno predvidenimi kazalci (preglednica 5) pokaže delno odstopanje, ki je šlo zlasti v smer krčenja uporabljenih kazalcev oziroma njihovega natančnejšega, vsebinskega in vrednostnega brušenja. Tako smo se na primer odrekli uporabi enega od dveh vsebinsko sorodnih kazalcev (deleža obdelovalnih zemljišč na račun deleža kmetijskih zemljišč), saj bi njuno sočasno upoštevanje prevrednotilo pomen zemljiške strukture (ki je že tako in tako v znatni meri odsev naravnih razmer), pri čemer je razlika med njima neznatna in gre le na račun zastopanosti pašnikov, ki sestavljajo kmetijska, ne pa tudi obdelovalna zemljišča. Dodatno smo izostrili merila za vrednotenje obremenitev v pokrajini in se oprli le na kmetijsko obremenjevanje okolja (tovrstne redke podatkovne baze so doslej veljale za nezanesljive), za katerega imamo na razpolago sorazmerno sveže podatke, medtem ko so podatki za opremljenost z vodovodom in kanalizacijo zastareli.

Preglednica 4: Uporabljeni kazalci

Razvojna gibalna na podeželju	Merila	Izbor kazalcev
naravni omejitveni dejavniki	<ul style="list-style-type: none"> ➤ naravni viri ➤ omejitveni dejavniki 	<ul style="list-style-type: none"> • povprečna nadmorska višina ozemlja naselja • povprečen naklon površja • zakrasela območja • mokrotna območja • poplavna območja • območja, ki jih je leta 1999 prizadela suša • območja z izrazito temperaturno inverzijo, ki jih prizadeva slana močnim vetrovom izpostavljena območja
zemljišča in kmetijski sistemi	<ul style="list-style-type: none"> ➤ zemljiška struktura 	<ul style="list-style-type: none"> • delež kmetijskih zemljišč od vseh zemljišč 1994 • tip kmetijskega sistema 1985
posestne razmere	<ul style="list-style-type: none"> ➤ posestna struktura ➤ zemljiška razdrobljenost 	<ul style="list-style-type: none"> • povprečna velikost vseh zemljišč v obdelavi 1991 • povprečna velikost obdelovalnih zemljišč v obdelavi 1991 • povprečna velikost parcele 1994
prebivalstvena struktura	<ul style="list-style-type: none"> ➤ demografska struktura ➤ socialna struktura ➤ ekonomska struktura 	<ul style="list-style-type: none"> • spreminjanje števila prebivalstva v obdobju 1961–96 • spreminjanje števila prebivalstva v obdobju 1981–96 • indeks staranja 1991 • selitveni saldo 1982–98 • delež kmečkega prebivalstva 1991 • delež gospodinjstev na kmetijskih gospodarstvih od vseh gospodinjstev 1991
gospodarska struktura in trg delovne sile	<ul style="list-style-type: none"> ➤ gospodarska moč 	<ul style="list-style-type: none"> • ekonomska uspešnost gospodarstva (bruto dodana vrednost na prebivalca) 1999 • število gospodarskih organizacij na 1000 prebivalcev 1999 • delež zasebnih podjetij 1999 • bruto osnova za dohodnino na prebivalca 1999
	<ul style="list-style-type: none"> ➤ brezposelnost 	<ul style="list-style-type: none"> • delež brezposelnih 1999
	<ul style="list-style-type: none"> ➤ ekonomsko-geografska struktura 	<ul style="list-style-type: none"> • gostota prebivalcev na km² + gostota delovnih mest 1996 • delež dnevnih migrantov 1999
	<ul style="list-style-type: none"> ➤ zaposlenost v kmetijstvu 	<ul style="list-style-type: none"> • delež aktivnega kmečkega prebivalstva v vsem aktivnem prebivalstvu 1991
personalna infrastruktura	<ul style="list-style-type: none"> ➤ izobrazbena struktura 	<ul style="list-style-type: none"> • delež prebivalstva s srednjo, visoko in višjo izobrazbo 1991 • število študentov na 1000 prebivalcev 1997
obmejnost	<ul style="list-style-type: none"> ➤ manj razvita obmejna območja 	<ul style="list-style-type: none"> • razvojno omejevana obmejna območja ob hrvaški meji
stanje okolja	<ul style="list-style-type: none"> ➤ kmetijsko obremenjevanje okolja 	<ul style="list-style-type: none"> • kmetijsko obremenjevanje okolja iz razpršenih virov • točkovno obremenjevanje okolja

Preglednica 5: Prijavna verzija kazalcev

Razvojna gibalna na podeželju	Merila	Izbor kazalcev
naravne razmere	tipi pokrajin	<ul style="list-style-type: none"> • členitev na temeljne pokrajinske tipe (alpska visokogorja, alpska hribovja, alpske ravnine, panonska gričevja, panonske ravnine, dinarske planote, dinarska podolja in ravniki, sredozemska flišna gričevja, sredozemske kraške planote)
omejitveni dejavniki	območja z omejitvenimi dejavniki	<ul style="list-style-type: none"> • območja nad 800 m nadmorske višine (pov. n. v. KO); • območja nad 600 m nadmorske višine (pov. n. v. KO); • območja z izrazitimi nakloni površja; • zakrasela območja; • mokrotna območja; • območja pogostih poplav; • območja, ki jih prizadeva suša; • območja z izrazito temperaturno inverzijo, ki jih prizadeva slana; • močnim vetrovom izpostavljena območja;
kmetijska in obdelovalna zemljišča	zemljiška struktura	<ul style="list-style-type: none"> • tip kmetijskega sistema; • delež kmetijskih zemljišč od vseh zemljišč; • delež obdelovalnih zemljišč od vseh zemljišč;
posestne razmere	posestna struktura	<ul style="list-style-type: none"> • povprečna velikost skupnih zemljišč v obdelavi; • povprečna velikost obdelovalnih zemljišč; • povprečna velikost parcele;
prebivalstvena sestava	socialno-geografska struktura;	<ul style="list-style-type: none"> • rast/nazadovanje prebivalstva v obdobju 1961/96; • rast/nazadovanje prebivalstva v obdobju 1981/96; • indeks staranja; • selitveni saldo 1982–98; • delež kmečkega prebivalstva; • delež gospodinjstev na kmetijskih gospodarstvih od vseh gospodinjstev;
gospodarska struktura in trg delovne sile	kazalci gospodarske moči	<ul style="list-style-type: none"> • ekonomska uspešnost gospodarstva (bruto dodana vrednost na prebivalca) (občine); • število gospodarskih organizacij na 1000 prebivalcev (občine); • delež zasebnih podjetij (občine);
	kakovost delovnih mest	• bruto osnova za dohodnino na prebivalca (občine);
	stopnja brezposelnosti	<ul style="list-style-type: none"> • območja s strukturnimi problemi in visoko brezposelnostjo; • delež iskalcev delovnih mest v DSP/1000 preb.;
	fiziognomska struktura	• gostota prebivalcev na km ² + gostota delovnih mest;
	ekonomsko-geografska struktura	• delež dnevnik migrantov;
	zaposlenost v kmetijstvu	<ul style="list-style-type: none"> • delež aktivnega kmečkega prebivalstva v vsem aktivnem prebivalstvu; • število zaposlenih v kmetijstvu;
osebni standard in infrastrukturna opremljenost območij	družbena (presonalna) infrastruktura	<ul style="list-style-type: none"> • delež prebivalstva z visoko in višjo izobrazbo; • število študentov na 1000 prebivalcev; • razvojno omejevana obmejna območja ob hrvaški meji;
stanje okolja	obremenitve v pokrajini	<ul style="list-style-type: none"> • delež prebivalcev, priključenih na kanalizacijo (pogojno); • delež prebivalcev, priključenih na vodovod (pogojno); • kmetijsko obremenjevanje okolja.

Preglednica 6: Delovna verzija kazalcev

Razvojna gibalna na podeželju	Merila	Izbor kazalcev
naravne razmere	tipi pokrajin	<ul style="list-style-type: none"> členitev na temeljne pokrajinske tipe (alpska visokogorja, alpska hribovja, alpske ravnine, panonska gričevja, panonske ravnine, dinarske planote, dinarska podolja in ravniki, sredozemska flišna gričevja, sredozemske kraške planote);
omejitveni dejavniki	območja z omejitvenimi dejavniki	<ul style="list-style-type: none"> območja nad 800 m nadmorske višine (povprečna nadmorska višina teritorija naselja); območja nad 600 m nadmorske višine (povprečna nadmorska višina teritorija naselja); območja z izrazitimi nakloni površja; zakrasela območja; mokrotna območja; območja pogostih poplav; območja, ki jih prizadeva suša; območja z izrazito temperaturno inverzijo, ki jih prizadeva slana; močnim vetrovom izpostavljena območja;
kmetijska in obdelovalna zemljišča	zemljiška struktura	<ul style="list-style-type: none"> tip kmetijskega sistema; delež kmetijskih zemljišč od vseh zemljišč; delež obdelovalnih zemljišč od vseh zemljišč;
posestne razmere	posestna struktura	<ul style="list-style-type: none"> povprečna velikost skupnih zemljišč v obdelavi; povprečna velikost obdelovalnih zemljišč; povprečna velikost parcele;
prebivalstvena sestava	socialno-geografska struktura;	<ul style="list-style-type: none"> rast/nazadovanje prebivalstva v obdobju 1961–96; rast/nazadovanje prebivalstva v obdobju 1981–96; indeks staranja; selitveni saldo 1982–98; delež kmečkega prebivalstva; delež gospodinjev na kmetijskih gospodarstvih od vseh gospodinjev;
gospodarska struktura in trg delovne sile	kazalci gospodarske moči	<ul style="list-style-type: none"> ekonomska uspešnost gospodarstva (bruto dodana vrednost na prebivalca) (občine); število gospodarskih organizacij na 1000 prebivalcev (občine); delež zasebnih podjetij (občine);
	kakovost delovnih mest	<ul style="list-style-type: none"> bruto osnova za dohodnino na prebivalca (občine);
	stopnja brezposelnosti	<ul style="list-style-type: none"> območja s strukturimi problemi in visoko brezposelnostjo;
	ekonomsko-geografska struktura	<ul style="list-style-type: none"> gostota prebivalcev na km² + gostota delovnih mest; delež dnevnih migrantov;
osebni standard in infrastrukturna opremljenost območij	zaposlenost v kmetijstvu	<ul style="list-style-type: none"> delež aktivnega kmečkega prebivalstva v vsem aktivnem prebivalstvu; število zaposlenih v kmetijstvu;
	družbena (presonalna) infrastruktura	<ul style="list-style-type: none"> delež prebivalstva z visoko in višjo izobrazbo; število študentov na 1000 prebivalcev; razvojno omejevana obmejna območja ob hrvaški meji;
stanje okolja	obremenitve v pokrajini	<ul style="list-style-type: none"> kmetijsko obremenjevanje okolja.

Dejanske razmere so se v desetletju od popisa prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v letu 1991 že korenito spremenile. Zato smo si za izbrane kazalce prizadevali pridobiti in upoštevati čim novejša podatke, pri tistih, vezanih na popis, pa smo glede na poznavanje dejanskih razmer predpostavili, da ustrezno odlikavajo vsaj relativna razmerja v odnosih med posameznimi naselji oziroma drugimi upoštevanimi teritorialnimi enotami.

Še v delovni verziji izbranih kazalcev (preglednica 6) smo nameravali upoštevati tudi Perkovo tipologijo (1998) členitve na temeljne pokrajinske tipe, a smo jo pozneje izločili, ker je po vsebini izrazito sintetična; v njej se odražajo raznovrstne naravne poteze. Ozemlja posameznih tipov so praviloma notranje še precej bolj na drobno razčlenjena, tako da bi uporaba tega kazalca notranjo raznolikost preveč zastrla.

Ker je podeželje z vidika proizvodne naravnosti še vedno predvsem kmetijsko pomemben prostor, še posebno če tega zaznavamo z vidika razprostranjenosti, ima kmetijstvo (pomembno tako gospodarsko, socialno kot tudi tako rekoč ekskluzivni vzdrževalec kulturne pokrajine) v sistemu vrednotenja posebno mesto. Predvsem z njegovega zornega kota so ovrednotene tudi naravne razmere, saj se jim druge dejavnosti lahko prilagajajo na drugačen, včasih celo povsem nasproten način. Ker gledamo na podeželje skozi prizmo potreb po celovitem, skladnem razvoju, smo v vrednotenju vključili tudi vrsto kazalcev, pokazateljev stopnje razvitosti in razvojnih potencialov. Ker so si kmetijske in nekmetijske dejavnosti v določenem vsebinskem nasprotju, razmerja med njimi niso preprosta, kar se kaže tudi v sistemu vrednotenja.

Pri izboru kazalcev za vrednotenje je praviloma potrebno paziti na njihov pozitiven korelacijski odnos, v naših prizadevanjih pa je ta zahteva zavestno potisnjena ob stran, saj smo vrednotenje izpeljali izhajajoč iz celovite stvarnosti, torej upošteva tudi omenjeno dvojno naravo podeželja. Kljub temu sistem točkovanja s končnim rezultatom dobro odraža celovitost podeželske problematike. Poudarjeno enostranska usmeritev prinaša majhen seštevek točk, večstranska, temelječa na zdravih razvojnih jedrih, tudi personalnih, in na ne pretirano onesnaženem okolju, je ocenjena najbolje.

Poglavitni namen na tem mestu predstavljenega vrednotenja je poskus zaznavanja in vrednotenja ne le regionalnih razvojnih disparitet, marveč tudi njihove notranje diferenciacije, ki je posledica mozaične pestrosti slovenskih pokrajin ter prilagajanja naravnih, ekonomskih in socialnih (življenjskih) razmer standardom, ki jih nudijo osrednja regionalna središča. Takšen pristop zagotavlja zaznavanje drobnih pokrajinskih razlik, tako značilnih za našo državo. Kazalci regionalnega razvoja so izbrani na ravni naselij, katastrskih občin, občin, naravnih regij in v primerih omejitvenih kmetijskih dejavnikov ploskovno zaokroženih enot z zastopanostjo določenega pojava, pri čemer so posamezne ravni podatkovnih baz medsebojno povezane v primerljivo celoto prostorskih pojavov in procesov.

Podatkovne baze, iz katerih smo črpali vrednosti izbranih kazalcev, so numerične in grafične. Slednje je bilo mogoče razčleniti s programom IDRISI, tako da je bilo nekatere podatke možno v najmanjše teritorialne enote razvrstiti zgolj s prekrivanjem določenih kartografskih slojev, s čimer so bili prebrani oziroma ovrednoteni skozi prizmo numeričnih vrednosti.

V svojih prizadevanjih smo kreiranje nove, za potrebe elaborata posebej pripravljene podatkovne baze, skušali v največji meri prilagoditi značilnostim naše najmanjše teritorialne enote, to je ozemlju naselja. Ker zanjo ni na razpolago vseh relevantnih podatkov, kar še posebno velja za kazalce gospodarske učinkovitosti (navadno dostopne na ravni občin) in kazalce kmetijskega obremenjevanja okolja iz razpršenih virov (na ravni naravnih regij), deloma pa tudi za podatke o zemljiščih (na ravni katastrskih občin), smo bili v teh okoliščinah primorani povprečne vrednosti večjih enot pripisati vsem pripadajočim naseljem.

Projektna skupina:

Odgovorni nosilec projekta:

doc. dr. Marjan Ravbar, *univ. dipl. geogr.*

Avtorji besedila:

mag. Drago Kladnik, *prof. geogr. in zgod.*

dr. Marjan Ravbar, *univ. dipl. geogr.*

dr. Irena Rejec Brancelj, *prof. geogr. in zgod.*

Avtorji kart:

Peter Frantar, *univ. dipl. geograf*

mag. Drago Kladnik, *prof. geogr. in zgod.*

dr. Marjan Ravbar, *univ. dipl. geogr.*

dr. Irena Rejec Brancelj, *prof. geogr. in zgod.*

Kartograf:

Peter Frantar, *univ. dipl. geogr.*

Izdelava preglednic:

mag. Drago Kladnik, *prof. geogr. in zgod.*

dr. Marjan Ravbar, *univ. dipl. geogr.*

Preglednica 7: Kartografska ponazoritev sintetiziranih kazalcev

Kazalci	Naslovi kart
• naravni omejitveni dejavniki	• Delna sinteza 1: Naravni omejitveni dejavniki
• zemljišča in kmetijski sistemi	• Delna sinteza 2: Zemljišča in kmetijski sistemi
• posestne razmere	• Delna sinteza 3: Posestne razmere
• prebivalstvena sestava	• Delna sinteza 4: Prebivalstvene značilnosti
• gospodarska struktura in trg delovne sile	• Delna sinteza 5: Značilnosti gospodarske učinkovitosti
• personalna infrastruktura	• Delna sinteza 6: Personalna infrastruktura
• obmejnost	• Delna sinteza 7: Obmejnost
• stanje okolja	• Delna sinteza 8: Kmetijsko obremenjevanje okolja
• razvojna gibalna na podeželju	• Sintezna karta: Razvojna gibalna na podeželju

Preglednica 8: Kartografska ponazoritev analitskih kazalcev

Kazalci	Naslovi kart
• povprečna nadmorska višina ozemlja naselja	• Povprečna nadmorska višina ozemlja naselja
• naklon površja;	• Povprečen naklon površja ozemlja naselja
• zakrasela območja;	• Zakraselost območij naselij
• mokrotna območja;	• Mokrotna območja
• poplavna območja;	• Poplavna območja
• območja, ki jih je leta 1999 prizadela suša;	• Posledice suše v letu 1999
• območja z izrazito temperaturno inverzijo, ki jih prizadeva slana;	• Območja z izrazito temperaturno inverzijo, ki jih prizadeva slana
• močnim vetrovom izpostavljena območja;	• Močnim vetrovom izpostavljena območja
• delež kmetijskih zemljišč od vseh zemljišč;	• Delež kmetijskih zemljišč leta 1994
• tip kmetijskega sistema;	• Vrednotenje kmetijskih sistemov iz leta 1985
• povprečna velikost skupnih zemljišč v obdelavi;	• Velikost posesti leta 1991
• povprečna velikost obdelovalnih zemljišč;	• Povprečna površina obdelovalnih zemljišč leta 1991
• povprečna velikost parcele;	• Povprečna velikost parcele leta 1994
• rast/nazadovanje prebivalstva v obdobju 1961–96;	• Spreminjanje števila prebivalstva v obdobju 1961–1996
• rast/nazadovanje prebivalstva v obdobju 1981–96;	• Spreminjanje števila prebivalstva v obdobju 1981–1996
• indeks staranja;	• Starostni indeksi
• selitveni saldo 1982–98;	• Selitvena bilanca v obdobju 1982–1998
• delež kmečkega prebivalstva;	• Delež kmečkega prebivalstva leta 1991
• delež gospodinjstev na kmetijskih gospodarstvih od vseh gospodinjstev;	• Delež na kmetijah živečih gospodinjstev leta 1991
• ekonomska uspešnost gospodarstva (bruto dodana vrednost);	• Bruto dodana vrednost na prebivalca leta 1999
• število gospodarskih organizacij na 1000 prebivalcev;	• Gostota gospodarskih subjektov leta 1997
• delež zasebnih podjetij;	• Delež zasebnih podjetij leta 1997
• bruto osnova za dohodnino na prebivalca;	• Bruto osnova za dohodnino leta 1999
• delež brezposelnih;	• Delež brezposelnih leta 1999
• gostota prebivalcev na km ² + gostota delovnih mest;	• Gostota poselitve + gostota delovnih mest leta 1996
• delež dnevnih migrantov;	• Delež dnevnih migrantov leta 1999
• delež aktivnega kmečkega prebivalstva v vsem aktivnem prebivalstvu;	• Delež aktivnega kmečkega prebivalstva leta 1991
• delež prebivalstva s srednjo, visoko in višjo izobrazbo;	• Izobrazbena sestava leta 1991
• število študentov na 1000 prebivalcev;	• Število študentov na 1000 prebivalcev leta 1997
• razvojno omejevana obmejna območja ob hrvaški meji;	• Območja z motnjami v razvoju vzdolž hrvaške meje
• razpršeno kmetijsko obremenjevanje okolja	• Kmetijsko obremenjevanje okolja iz razpršenih virov
• točkovno obremenjevanje okolja	• Točkovno kmetijsko obremenjevanje okolja

Takšno ekstrapoliranje ni brez vpliva na končne rezultate. Vedeti je namreč treba, da so povprečja na ravni večjih teritorialnih enot vselej rezultanta boljših razmer (v občinah so te navadno v občinskih središčih) in slabših razmer (ponavadi značilnih za bolj agrarno okolico). To pomeni, da bi bile ob razpoložljivih podatkih ugotovljene razlike znotraj občinskih ali drugih teritorialnih meja še bolj izrazite, zato je to dejstvo potrebno upoštevati pri udejanjanju regionalno-razvojnne politike.

S členitvijo po najmanjših možnih teritorialnih enotah so bila vrednotenja izvedena kar se da natančno. Sintetiziranja smo poizkusno izvedli šele v fazi izvedene tipologije. Tak pristop omogoča nadaljnje členitve na višjih teritorialnih ravneh, na primer po krajevnih skupnostih ali občinah, vendar to zahteva še dodatno, bolj poglobljeno in posebej ugotavljanju možnih poti prilagojeno študijo.

Za nekatere kazalce se je ugotavljala zgolj njihova prisotnost, ki je bila z upoštevanjem ponderjev podlaga za nadaljnje vrednotenje, za večino je bila opredeljena velikostna gradacija, za nekatere pa je bil izračunan odnos glede na državno povprečje. Odstopanja so bila ovrednotena z razvrščanjem v razrede: (1) močno nadpovprečno odstopanje (indeks odstopanja presega vrednost 125 %), (2) nadpovprečno odstopanje (101 % do 124 %), (3) podpovprečno odstopanje (75 % do 100 %) in (4) močno podpovprečno odstopanje (indeks odstopanja je manjši od vrednosti 75 %). Kompleksno vrednotenje je bilo izvedeno z ugotavljanjem zastopanosti posameznih skupin parametrov, z njihovim ustreznim ponderiranjem in seštevanjem ugotovljenih posamičnih vrednosti.

Ponderiranje je postopek, ki ob vrsti izbranih kazalcev, izhajajoč iz potreb po sintetiziranju in njihove relativne pomembnosti znotraj celotnega sistema kazalcev, da vsakemu med njimi primerno težo. Vedeti je namreč treba, da se pojavi medsebojno prepletajo in vplivajo drug na drugega, tako da so značilnosti oziroma vrednosti enega do določene mere vsebovane tudi v drugih parametrih. Zato je za vnaprejšnje postavljanje številčnih vrednosti potrebna dobršna mera poznavanja pokrajinske stvarnosti. Postopek računalniške obdelave omogoča tudi sprotno prilagajanje vrednosti, zato so bile (in so še) možne tudi naknadne korekcije.

Izvedbo predstavljenega pristopa v kratkem razpoložljivem času ob sodobni računalniški tehnologiji so omogočili tudi deloma že pripravljeni podatkovni viri, ki jih je bilo potrebno prilagoditi zahtevam izbrane metodologije. Gre za zanimivo zmes temeljnega raziskovalnega dela, empiričnega poznavanja pokrajinske stvarnosti ter čedalje številnejših in podrobnejših podatkov o gospodarskih, socialnih, demografskih in vse bolj tudi okoljskih značilnostih podeželskih območij v naši državi.

Ob urejeni podatkovni bazi je računalniški program Map Info omogočil sorazmerno enostavno in tudi časovno nezahtevno kartografsko ponazoritev izbranih kazalcev, posameznih delnih sintez in celovite končne sinteze, tako da so vsi parametri ne le prostorsko, ampak tudi tabelarično dokumentirani (preglednici 7 in 8). Odločili smo se, da so vsi posamezni, to je analitski kazalci predstavljeni v niansah modre barve, rezultati delnih sintez v niansah zelene in celoviti sintezi (s petimi in štirimi razredi) v niansah rdeče barve. S tem laže slediti je celotni izvedbeni plati elaborata in zagotovljena je transparentnost med posameznimi vsebinskimi sklopi.

Glavni parametri izbranih kazalcev ter izračunanih delnih sintez in obeh celovitih sintez so predstavljeni v preglednici 9. V njej so v zgornji vrstici za vsak kazalec in vse sinteze navedene mejne vrednosti razredov, v spodnji vrstici pa frekvenčna porazdelitev, to je število naselij, ki so se uvrstila v posamezne razrede. Stremeli smo, da so analitski kazalci praviloma razčlenjeni na štiri razrede, rezultati delnih sintez so praviloma razvrščeni v pet razredov, končni rezultat, to je celovita sinteza pa je variantno razčlenjen na pet razredov oziroma na štiri razrede. Potrebno se bo odločiti, katera varianta je (glede na globino notranje

Preglednica 9: Parametri kazalcev in sinteznih vrednosti

PARAMETER	TOČKE, RAZREDI, FREKVENCE		
NADMORSKA VIŠINA (v metrih)	1 = < 250	2 = 250-500	3 = 500-750
število naselij	1130	3089	1305
NAKLON (stopinj)	1 = < 5	2 = 5 - 10	3 = 10 - 16
število naselij	1106	1679	1866
ZAKRASELOST	0 = ni pojava	1 = zmerna	2 = močna
število naselij	4637	255	563
MOKROTNOST	0 = ni pojava	2 = je pojav	
število naselij	5704	249	
POPLAVE	0 = ni pojava	3 = je pojav	
število naselij	5476	477	
SUSA	0 = brez posledic	1 = šibke	2 = zmerne
število naselij	607	1196	1624
INVERZIJA	0 = ni pojava	2 = je pojav	
število naselij	5016	937	
VETER	0 = ni izpostavljeno	1 = zmerno izpostavljeno	2 = zelo izpostavljeno
število naselij	5378	352	194
DS1: NARAVNI OMEJITVENI DEJAVNIKI	do 7	7	8
število naselij	982	1314	1432
DELEŽ KMETIJSKIH ZEMLJIŠČ (v %)	4 = do 38,88	3 = 38,88-51,87	2 = 51,88-64,87
število naselij	1824	1580	1177
VREDNOTENJE KMETIJSKIH SISTEMOV	1 = izredno intenziven	2 = zelo intenziven	3 = intenziven
število naselij	98	762	1102
DS2: ZEMLJIŠČA, KMETIJSKI SISTEMI	do 6	6	7
število naselij	1519	1007	962
VELIKOST POSESTI (v hektarjih)	4 = do 6,12	3 = 6,12- 8,16	2 = 8,17-10,21
število naselij	2917	826	697
POVP. POVRŠINA OBD. ZEMLJIŠČ (v ha)	4 = do 2,33	3 = 2,33-3,10	2 = 3,11-3,88
število naselij	2285	1016	1146
POVPREČNA VELIKOST PARCELE (v ha)	4 = do 0,35	3 = 0,35-0,46	2 = 0,47-0,59
število naselij	2926	1334	571
DS3: POSESTNE RAZMERE	do 6	6 do 7	8 do 9
število naselij	1215	935	1001
SPREMEMBE PREBIVALSTVA 1961-1996	4 = do 0,80	3 = 0,80-1,06	2 = 1,07-1,33
število naselij	2316	1888	973
SPREMEMBE PREBIVALSTVA 1981-1996	4 = do 0,76	3 = 0,76-1,01	2 = 1,02-1,27
število naselij	656	2640	2071
STAROSTNI INDEKS	1 = do 50	2 = 50-70	3 = 71-100
število naselij	1543	1680	1272
SELITVENA BILANCA 1982-1998	4 = do -15,4	3 = -15,4 do 0	2 = 0,1 do 16,5
število naselij	874	2043	2136
DELEŽ KMEČKEGA PREBIVALSTVA (v %)	1 = do 7,00	2 = 7,00-15,00	3 = 15,01-25,00
število naselij	1360	1427	1429
DELEŽ GOSPODINJSTEV NA KMETIJAH (v %)	1 = do 45,80	2 = 45,80-61,00	3 = 61,01-76,30
število naselij	1573	1062	1449
DS4: PREBIVALSTVENE ZNAČILNOSTI	do 10	10 do 12	13 do 15
število naselij	592	831	1246
BRUTO DODANA VREDNOST (v SIT)	4 = pod 457,05	3 = 457,05-914,09	2 = 914,19-1828,20
število naselij	3141	1891	854
GOSTOTA GOSP. SUBJEKTOV (na 1000 preb.)	1 = do 8,90	2 = 8,90-11,86	3 = 11,87-14,83
število naselij	1542	1718	1275
DELEŽ ZASEBNIH PODJETIJ (v %)	4 = do 35,14	3 = 35,14-46,84	2 = 46,85-58,56
število naselij	654	1600	2765
BRUTO OSNOVA ZA DOHODNINO (v SIT)	4 = do 322003	3 = 322003-829340	2 = 829340-1033375
število naselij	1097	3483	1280
DELEŽ BREZPOSELNIH (v %)	1 = do 10,17	2 = 10,17-13,56	3 = 13,57-16,95
število naselij	2051	1316	1401
GOST. POSELITVE + DEL. MEST (na kv. km)	4 = do 30,00	3 = 30,00-60,00	2 = 60,01-120,00
število naselij	1777	1413	1427

4 = 750-1000	5 = > 1000	
314	115	
4 = 16 - 22	5 = > 22	
942	360	
3 = izrazita		
498		
3 = velike		
2526		
3 = izjemno izpostavljeno		
29		
9	nad 9	
1013	1212	
1 = nad 64,87		
1372		
4 = zmerno intenziven	5 = malo intenziven	6 = gozdna in nerodovitna tla
575	3327	89
8	nad 8	
1029	1436	
1 = nad 10,21		
1513		
1 = nad 3,88		
1506		
1 = nad 0,59		
1122		
10 do 11	12	
1379	1423	
1 = nad 1,33		
776		
1 = nad 1,27		
586		
4 = nad 100		
1458		
1 = nad 16,5		
900		
4 = nad 25,00		
1737		
4 = nad 76,30		
1869		
16 do 18	nad 18	
1629	1655	
1 = nad 1828,20		
67		
4 = nad 14,83		
1418		
1 = nad 58,56		
934		
1 = nad 1033375		
93		
4 = nad 16,95		
1185		
1 = nad 120,00		
1336		

DELEŽ DNEVNIH MIGRANTOV (v %)	1 = do 31,05	2 = 31,05-41,39	3 = 41,40-51,74
število naselij	1558	992	590
DELEŽ AKTIV. KMEČKEGA PREBIVAL. (v %)	1 = do 10,00	2 = 10,00-25,00	3 = 25,01-40,00
število naselij	1279	1746	1512
DS5: GOSPODARSKA UČINKOVITOST	do 19	19 do 20	21 do 22
število naselij	1612	950	1023
DELEŽ LJUDI Z VSAJ SRED. IZOBRAZ. (v %)	4 = do 25,00	3 = 25,00-35,01	2 = 35,01-45,00
število naselij	1470	1520	1403
ŠTEV. ŠTUDENTOV NA 1000 PREBIVALCEV	4 = do 15	3 = 15-20	2 = 21-25
število naselij	812	1872	1709
DS6: PERSONALNA UČINKOVITOST	do 4	4	5
število naselij	1363	1191	1310
MOTEN RAZVOJ OB HRVAŠKI MEJI	0 = ni pojava	3 = je pojav	
število naselij	4686	1267	
DS7: OBMEJNOST	0	3	
število naselij	4686	1267	
KMET. OBREMENJEVANJE IZ RAZPRŠ. VIROV	1 = neznatno	2 = majhno	3 = zmerno
število naselij	1234	1993	851
TOČKOVNI VIRI KMET. OBREMENJEVANJA	0 = ni pojava	1 = perutninska farma	2 = goveja farma
število naselij	5865	36	41
DS8: KMETIJSKO OBREMENJEVANJE OKOLJA	1	2	3
število naselij	1226	1977	843
SINTEZA 1	do 62	62 do 66	67 do 71
število naselij	1344	1023	1318
SINTEZA 2	do 63	63 do 68	69 do 74
število naselij	1729	1124	1536

4 = nad 51,74		
2813		
4 = nad 40,00		
1416		
23 do 24	nad 24	
889	1479	
1 = nad 45,00		
1560		
1 = nad 25		
1560		
6	nad 6	
1094	995	
4 = veliko	5 = zelo veliko	
1520	355	
3 = prašičja farma		
11		
4	nad 4	
1511	396	
72 do 76	nad 76	
1129	1139	
nad 74		
1564		

TOČKA	RAZPON MOŽNIH TOČK	DEJANSKI RAZPON TOČK
TOČKA DELNE SINTETI 1	2 do 4	3 do 17
TOČKA DELNE SINTETI 2	2 do 10	2 do 10
TOČKA DELNE SINTETI 3	2 do 12	3 do 17
TOČKA DELNE SINTETI 4	1 do 24	6 do 24
TOČKA DELNE SINTETI 5	4 do 32	9 do 32
TOČKA DELNE SINTETI 6	1 do 8	2 do 8
TOČKA DELNE SINTETI 7	4 do 3	8 do 3
TOČKA DELNE SINTETI 8	1 do 8	1 do 8
SINTEZNE TOČKE SKUPAJ	24 do 123	38 do 97

Med naravnimi gibalni se podeljuje tano največjo težo v točkovnjy pripisati gospodarski učinkovitosti (17 možnih točk, oziroma skoraj četrina v možnem skupnem seštevku), naravnih razmerah (26 možnih točk oziroma petina) in prebivalstveni sestavi (24 možnih točk). Najmanjše pa obsejnost (vsakega 3 točke) in kmetijskemu obronjevanju okolja (8 možnih točk). Medtem ko nekateri ocenjuje pri vrednotenju gospodarske učinkovitosti in prebivalstveni sestavi vsega vsa možne točke, je razlika med dejanske doseženi in možni točki naj pri vrednotenju naravnih razmer precejšnje, pripisati jo gre raznolikosti v značilni zalezi populacij. Medtem, ko se posamezne prvine ekonomskih in demografskih kategorij med seboj povezujejo, se pri naravnih razmerah izključujejo. Tako je na primer tam, kjer je visoka stopnja gospodarstva hkrati tudi velika gostota gospodarskih subjektov, nizka stopnja brezposelnosti, malo zaposlenih v kmetijstvu in sorazmerno manj dnovnih migrantov. To, kar je prvi in drugi, kjer prevladuje zraslo povišje, ni popolnoma ali (in) makromnega sveta. Gospodarski in demografski se se so sklope pojavijo skoraj izključno in vsočasno in razmeroma izvirno. To je razloženo najmanj izvirno iz kmetijskosti.

diferenciacije) prikladnejša za nadaljnjo rabo, to je za udejanjanje politike skladnejšega regionalnega razvoja.

Posamezni kazalci so, upoštevaje le njihove maksimalne vrednosti, v sistemu vrednotenja lahko prispevali od 2 do 5 točk, izjemoma tudi 6, večinoma pa 4 točke. Sistem je zasnovan tako, da višja točkovna vrednost ne glede na dejanske številčne vrednosti pojava vselej ponazarja slabše razmere in nižja vrednost boljše. Zato je tudi usmeritev točkovanj dvosmerna: enkrat točke z večanjem absolutnih in relativnih številčnih vrednostmi naraščajo, drugič pa se zmanjšujejo. Razredi so praviloma (pri delnih in celovitih sintezah pa vselej) formirani tako, da so razponi številčnih oziroma točkovnih vrednosti znotraj njih enaki. Izjeme so vrednotenje večine naravnih, predvsem omejitvenih dejavnikov, vrednotenje obmejnosti, ki je že samo po sebi sintetiziran kazalec, in vrednotenje kmetijskega obremenjevanja okolja, ki je na podlagi podrobnih raziskav, za katerimi se skrivajo konkretne številčne vrednosti, izvedeno opisno.

Razpon vseh možnih sinteznih točk se giblje med 24 in 123, torej je maksimalen možen razpon natančno 100 točk. Dejansko dosežen razpon se giblje med številčnima vrednostma 38 do 97 točk, torej je dejanski razpon 60 točk. Opazno je, da je razlika med dejanskim in možnim točkovnim seštevkom večja pri neugodnih okoliščinah (26 točk), pri ugodnih pa je precej manjša (14 točk), kar je ob poznavanju ugotovljene povprečne vrednosti **68 točk** za populacijo vseh naselij razumljivo.

Preglednica 10: Točkovanje delnih sintez in celovite sinteze

TOČKE	RAZPON MOŽNIH TOČK	DEJANSKI RAZPON TOČK
TOČKE DELNE SINTEZE 1	2 do 26	3 do 17
TOČKE DELNE SINTEZE 2	2 do 10	2 do 10
TOČKE DELNE SINTEZE 3	3 do 12	3 do 12
TOČKE DELNE SINTEZE 4	6 do 24	6 do 24
TOČKE DELNE SINTEZE 5	8 do 32	9 do 32
TOČKE DELNE SINTEZE 6	2 do 8	2 do 8
TOČKE DELNE SINTEZE 7	0 in 3	0 in 3
TOČKE DELNE SINTEZE 8	1 do 8	1 do 8
SINTEZNE TOČKE SKUPAJ	24 do 123	38 do 97

Med razvojnimi gibalni na podeželju smo največjo težo v točkovanju pripisali gospodarski učinkovitosti (32 možnih točk oziroma skoraj četrtina v možnem skupnem seštevku), naravnim razmeram (26 možnih točk oziroma petina) in prebivalstveni sestavi (24 možnih točk), najmanjšo pa obmejnosti (vsega 3 točke) in kmetijskemu obremenjevanju okolja (8 možnih točk). Medtem ko nekatera naselja pri vrednotenjih gospodarske učinkovitosti in prebivalstvene sestave dosegajo vse možne točke, je razlika med dejansko doseženimi in možnimi točkami pri vrednotenju naravnih razmer precejšnja; pripisati jo gre raznolikosti v analizo zajetih pojavov. Medtem, ko se posamezne prvine ekonomskih in demografskih kazalcev med sabo povezujejo, se pri naravnih razmerah izključujejo. Tako je na primer tam, kjer je visoka uspešnost gospodarstva hkrati tudi velika gostota gospodarskih subjektov, nizka stopnja brezposelnosti, malo zaposlenih v kmetijstvu in sorazmerno manj dnevnih migrantov. Na drugi strani pa tam, kjer prevladuje zakraselo površje, ni poplavnega ali (in) mokrotnega sveta, temperaturna inverzija pa se na primer pojavlja skoraj izključno na vbočenem in uravnanim površju, ki je načeloma najbolj primerno za kmetijsko rabo.

3.2. Rezultati vrednotenja s poudarkom na delnih sintezah

Naravni omejitveni dejavniki so rezultanta parcialnih vrednotenj nadmorske višine (povprečne nadmorske višine ozemelj naselij so razdeljene po 250 m visokih višinskih pasovih, ki v veliki meri odražajo podnebno primernost za kmetijstvo), naklonov površja (izračunana povprečja za posamezna naselja so ocenjena glede na nagibe do 5 stopinj, kjer ni nobenih omejitev za pridelavo kakršnekoli kmetijske kulture, med 5 in 10 stopinj, kjer se negativni učinki pokažejo le pri pridelovanju okopavin, med 10 in 16, stopinj, kjer se negativni učinki pokažejo že pri pridelovanju vseh poljščin, med 16 in 22 stopinj, kjer pridelovanje okopavin ni več gospodarno, medtem ko je z omejitvami še mogoče pridelovanje žit in okopavin, ter nad 22 stopinj, kjer pridelovanje poljščin in intenzivno travno gospodarstvo nista več mogoča, so pa tja do nekako 40, 45 stopinj možnosti za pašno živinorejo, na blažjih strminah predvsem za pašo goveje živine in na večjih strminah predvsem za pašo drobnice), zakraselosti (največja gostota vrtač in največja kamnitost površja sta ocenjeni s tremi točkami, blažji stopnji zakraselosti z dvema ali eno točko, če pa zakraselosti ni, ni bila podeljena nobena točka), prisotnosti mokrotnih in poplavnih območij, učinkov suše (na podlagi ugotovljenih posledic suše v izrazito sušnem lanskem poletju; Delo, september 2001), pojavov inverzije v konveksnih reliefnih oblikah in vrednotenju negativnih učinkov vetra (upoštevani so le negativni učinki močnih stalnih vetrov na kmetijsko pridelavo, ne pa tudi posledice vetrovnih ujm, ki se lahko pojavijo kjerkoli in kadarkoli, a jih ni mogoče predvideti).

Najmanj ugodne naravne razmere so v visokogorju Julijskih Alp, Karavank in Kamniško-Savinjskih Alp, na Pohorju, vzhodu Kozjaka, v višjih predelih Posavskega hribovja in pa marsikje na območju zakraselega Dinarskega sveta, s tem da je neugodno območje na jugu države, ob meji s Hrvaško in v njenem zaledju, tako rekoč sklenjeno. Slabe razmere so tudi na Podgorskem in Divaškem Krasu ter v Podgrajskem podolju, večje sklenjene površine območij z neugodnimi razmerami so tudi na Banjšicah, Trnovskem gozdu, Hrušici, Javornikih in na Snežniku, na Blokah in v Loškem potoku ter po hribovjih na Kočevskem, od koder se pas slabih razmer nadaljuje na zahodni, višji del Gorjancev. Zaradi poplavnosti in pogostejšega pojavljanja toplotnega obrata, kar je pomembno pri možnostih nastanka slane, je v razredu z najslabšimi razmerami tudi večji del površja v podoljih s kraškimi polji. Najbolj ugodne so naravne razmere na prodnih ravninah severovzhodne Slovenije, na vzhodu Goriškega in Slovenskih goric, v rečnih dolinah vzhodnega dela Dolenjske in zgornjega Posavja in še zlasti v severnem ter osrednjem delu Ljubljanske kotline (Kranjsko, Sorško in Ljubljansko polje). Ugodne razmere so tudi v izteku Vipavske doline in v njenem zgornjem delu, v Goriških Brdih, v jugozahodnem zaledju Ljubljanskega barja, v osrednjem delu Bele krajine in nekoliko presenetljivo celo ponekod na dnu Zgornje Dravske doline in Mežiške doline na Koroškem.

Območja z najbolj neugodnimi naravnimi razmerami zavzemajo 35,1 % ozemlja države, območja z najbolj ugodnimi razmerami pa 12,3 % (preglednica 11). Z izboljševanjem naravnih razmer se povečuje gostota poselitve in povprečna velikost naselja zmanjšuje. To pa ne velja, če izvzamemo območja z najbolj ugodnimi razmerami, saj med preostalimi štirimi razredi razlike niso pretirano očitne in tudi ne v celoti premočrtne. Podobno velja za spremembe v številu prebivalstva, ki so izrazito nadpovprečne le na območjih z najbolj ugodnimi razmerami, povsod drugje pa se je število prebivalcev povečalo, čeprav ne tako izrazito. Takšna razmerja obenem pomenijo, da se je človek naravnim razmeram dodobra prilagodil, se preusmeril v nekmetijske dejavnosti. Zato so drugi razvojni dejavniki marsikje pomembnejši od naravnih razmer.

Druga delna sinteza je v celoti odraz *intenzivnosti kmetovanja*, zato je v veliki meri odraz primernosti naravnih razmer za kmetijstvo. Ugotavljali smo jo z vrednotenjem deleža kmetijskih zemljišč (njiv, vrtov, travnikov, sadovnjakov, vinogradov, pašnikov, trstičja, ki jih je bilo leta 1994 po podatkih katastra v državi 51,9 %) in vrednotenja kmetijskih sistemov

(Vrišer, 1998), ki smo jih razvrstili glede na intenzivnost. Pri vrednotenju je posredno določeno vlogo odigrala tudi visoka stopnja pozidanosti, zaradi katere je delež rodovitnih zemljišč na območjih večjih mest precej manjši, kot bi bil sicer. Absolutna prevlada gozdnih in nerodovitnih tal je nekaterim goratim in hribovitim območjem prinesla kar 6 točk, pri čemer še posebno izstopajo vršni deli Pohorja, najvišji deli Julijskih in Kamniško-Savinjskih Alp ter Kočevskega roga in Gorjancev. Zastopanost te kategorije je v precejšnji meri odvisna od oblike in razsežnosti ozemlja določenega naselja.

Zaradi navedene soodvisnosti med naravnimi razmerami in intenzivnostjo kmetijske zemljiške rabe je razumljivo, da se ugodna in neugodna območja na kartah obeh delnih sintez v znatni meri prekrivajo. Ker so v severovzhodni Sloveniji kmetijski sistemi najbolj intenzivni, tam pa je tudi najmanj gozda, so tamkajšnja območja intenzivne zemljiške rabe izrazito sklenjena. Pojavljajo se še na dnu Celjske kotline (hmeljarstvo!), na severu Dolenjske in v Posavju (vinogradništvo, sadjarstvo) in marsikje na območju submediteranske Slovenije. Izstopajoče naravno-pokrajinske enote z najbolj intenzivno kmetijsko zemljiško rabo so celotna Goriška Brda, večji del Koprskih brd in Vipavska dolina; v vseh ima nadpovprečno vlogo vinogradništvo, a se ponekod dopolnjuje z okopavinsko-krmnim podsistemom.

Z naraščanjem intenzivnosti kmetijske zemljiške rabe se gostota poselitve praviloma povečuje (preglednica 12). Manj opazne so korelacijske zveze med intenzivnostjo rabe ter velikostjo naselij in spreminjanjem števila prebivalstva, kar kaže na to, da se je človek naravnim razmeram dodobra prilagodil in se v manj ugodnih okoliščinah oprijel nekmetijskih dejavnosti. Kmetijstvo je samosvoja dejavnost, ki s svojimi značilnostmi na demografske razmere ne vpliva odločujoče.

Za vrednotenje *posestnih razmer* smo uporabili tri kazalce: velikost posesti (skupna posest z gozdovi vred v lasti), povprečno površino obdelovalnih zemljišč v lasti gospodinjstev s kmečkim gospodarstvom in povprečno velikost parcele.

Značilnosti vseh treh parametrov so v dokaj tesni obratni korelacijski zvezi z ugodnostjo naravnih razmer. To je razumljivo, saj so za doseg dohodkovno ustreznih rezultatov v slabših okoliščinah potrebni bistveno večji obrati kot v bolj ugodnih. Obenem so prodajne poti za kmetijske pridelke v zaledjih večjih krajev bistveno lažje, bolj pretočne in raznovrstnejše kot pa v odmaknjenih, težje dostopnih predelih, kjer je marsikje še vedno opazna prisotnost samooskrbnega kmetovanja. Zato so posestne razmere v naravno bolj ugodnih okoliščinah bistveno slabše kot pa v goratem in hribovitem svetu, kjer ima marsikje na sorazmerno velikih kmetijah pomembno vlogo v pridobivanju dohodka tudi delo v gozdu. Kmečka gospodarstva na območjih z ugodnimi razmerami in intenzivnejšimi oblikami kmetovanja so v povprečju manjša in bolj razdrobljena. Manjša je tudi povprečna velikost parcele, kar gre ob bolj razdrobljenih obdelovalnih zemljiščih pripisati tudi večji zastopanosti majhnih stavbnih parcel.

V Sloveniji so površinsko prevladujoča območja z najbolj ugodnimi posestnimi razmerami (29,3 %, preglednica 13), če pa upoštevamo razporeditev prebivalstva, vidimo, da kar 62,2 % ljudi živi na območjih z najmanj ugodnimi posestnimi razmerami. Navedene značilnosti potrjujejo tudi razmerja med ugodnostjo posestnih razmer in gostoto poseljenosti: bolj kot so ugodne posestne razmere, manjša je gostota poselitve in obratno. Z ugodnostjo posestnih razmer se zmanjšuje povprečna velikost naselja, četudi v treh ugodnejših razredih še zdaleč ne tako izrazito kot v obeh najbolj ugodnih. Opaziti je tudi, da s povečevanjem ugodnosti posestnih razmer število prebivalstva narašča počasneje oziroma da je na območjih z ugodnejšimi posestnimi razmerami prišlo celo do nazadovanja števila ljudi.

Prav zato so se ugodne posestne razmere lahko tudi ohranile in bi lahko v prihodnje predstavljale soliden temelj za ponovno intenziviranje kmetovanja, v večji meri prilagojenega standardom, ki so v prevladi v Evropski uniji. Pri tem bo potrebno upoštevati tudi neugodno

starostno sestavo na območjih z ugodno posestno strukturo, zato bo potrebno razvoj usmerjati na demografsko zdrava inovacijska jedra, to je na družinske kmetije s podmladkom.

Vrednotenje *prebivalstvenih značilnosti* je kompleksno opravilo. Iz množice možnih kazalcev smo za potrebe delnega in celovitega sintetiziranja izbrali spreminjanje števila prebivalstva v obdobjih 1961–1996 in 1981–1996 (dve obdobji sta potrebni zaradi temeljitega zasuka demografskih tokov na začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja), starostni indeks (ta kaže razmerje med generacijo mladih, do 20 let starih, in generacijo ostarelih, nad 60 let starih ljudi), selitveno bilanco med letoma 1982 in 1998 (razmerje med priseljenimi in odseljenimi iz določenega kraja v tem razdobju), delež kmečkega prebivalstva (ki na eni strani odraža pomen kmetijstva, na drugi pa prometno odmaknjenost brez možnosti zaposlovanja v nekmetijskih dejavnostih) in delež na kmečkih gospodarstvih živečih gospodinjev (ta kazalec se v znatni meri ujema z deležem kmečkega prebivalstva).

Pogled na karto delne sinteze 4 razkrije, da so razmere znotraj države sorazmerno zapletene, kar potrjuje precejšnja pomešanost razredov različnih kategorij. Kljub temu je mogoče reči, da so demografske razmere zaskrbljujoče predvsem v goratih in hribovitih območjih zahodnega dela Slovenije, v Brkinih in na vzhodu Koprskih brd, pa v zgornjih delih dolin v Kamniško-Savinjskih Alpah, na južnih obronkih Pohorja, Kozjaku, v Slovenskih goricah, na celotnem Goričkem in v vseh Halozah, na Kozjanskem in Bizeljskem ter marsikje v osrčju Dolenjske, na Blokah in na območjih vzdolž jugovzhodnega dela slovensko-hrvaške meje. Najbolj ugodne so demografske razmere na območju Ljubljanske kotline, kjer so lepo opazne "lovke", ki jih proti periferiji steguje gravitacijska privlačnost Ljubljane. Ta vsak dan sprejme na delo številne zaposlene iz bližnje in tudi sorazmerno oddaljene okolice. Ugodne demografske razmere so tudi na območjih večjih zaposlitvenih središč (na primer Velenje, Ptuj, Murska Sobota, Novo mesto, Črnomelj, Kočevje), v Novi Gorici in njenem bližnjem zaledju ter na območju obalnih mest in njihovega bližnjega zaledja.

Kar 44,3 % ljudi živi na demografsko najbolj ugodnih območjih (preglednica 14), ki pa zavzemajo vsega 11,2 % ozemlja Slovenije. Na demografsko najbolj neugodnih območjih (delovno jim lahko rečemo tudi demografsko ogrožena območja, čeprav način vrednotenja ni imel za cilj oblikovati tipologije demografske ogroženosti, pač pa le predstavitev relativnih demografskih razmerij), ki zavzemajo kar 27,3 % države, živi vsega 7,4 % prebivalstva. Ta dvojnost je lahko pri kreiranju razvojnih vzorcev zaskrbljujoča, saj je za avtopropulzivno delovanje določenega območja potrebna tudi njegova kolikor toliko spodobna demografska struktura. Samo tako je mogoče zagotoviti normalno družbeno strukturiranost in zadostno število nosilcev želenega razvoja.

To potrjuje tudi očitna obratno sorazmerna korelacijska povezanost med slabšanjem prebivalstvenih značilnosti in naraščanjem gostote poseljenosti. Razumljiva je tesna soodvisnost med splošno podobo demografskih razmer in spreminjanjem števila prebivalstva. V najbolj neugodnih razmerah je nazadovanje največje, in obratno. S slabšanjem demografskih razmer se hitro zmanjšuje tudi povprečna velikost naselja. Ta je v problematičnih okoljih najbrž že dosegla tisto kritično maso, ki ne zagotavlja več normalnega odzivanja na razvojne impulze. Zato bi bilo razvojne spodbude potrebno namenjati tudi za ohranjanje normalnega, naravnim razmeram prilagojenega vzorca poseljenosti, saj človek kot družbeno bitje lahko uspešno deluje le v razmerah medsebojnega sodelovanja. To je lahko razumljeno tudi za raven naselij.

Tudi vrednotenje *gospodarske učinkovitosti* je kompleksno in temelji na sistemu osmih kazalcev, med katerimi jih šest (bruto dodana vrednost na prebivalca, gostota gospodarskih subjektov, delež zasebnih podjetij, bruto osnova za dohodnino na davčnega zavezanca, delež brezposelnih in delež dnevnik migrantov od vseh zaposlenih) razkriva povprečja na ravni občin, le dva (kombiniran kazalec gostote poseljenosti in gostote delovnih mest/km² ter delež aktivnega kmečkega prebivalstva) pa na ravni naselij.

KAZALO

1. UVOD.....	1
2. NEKATERI ELEMENTI SOCIALNO-GEOGRAFSKE PREEOBRAZBE SLOVENSKEGA PODEŽELJA NA PRELOMU IZ 20. V 21. STOLETJE.....	3
3. VREDNOTENJE PODEŽELJA V SLOVENIJI.....	12
3.1. Izbor kazalcev in postopek vrednotenja	12
3.2. Rezultati vrednotenja s poudarkom na delnih sintezah	24
3.3. Rezultati vrednotenja s poudarkom na celoviti sintezi.....	37
4. RAZSEŽNOSTI REGIONALNE POLITIKE NA PODEŽELJU.....	47
5. IZHODIŠČA, CILJI IN UKREPI ZA SKLADEN REGIONALNI RAZVOJ NA PODEŽELJU	51
6. SKLEPNA RAZMIŠLJANJA S PREDLOGI ZA NADALJNJE DELO	57
7. UPORABLJENA LITERATURA IN VIRI	58
8. SEZNAM PREGLEDNIC	64
9. SEZNAM KART	65

Rezultati vrednotenja Slovenijo dokaj jasno razdelijo na vzhodno in zahodno polovico. Za zahodno so značilne v prostorsko sklenjenih nizih ugodne gospodarske razmere (izjeme so Tolminsko, Polhograjsko in Rovtarsko hribovje, Goriška Brda, zgornji del Vipavske doline, Divaški Kras, Podgrajsko podolje, Brkini, Bloke in Loški potok), za zahodno pa v prostorsko sklenjenih nizih neugodne gospodarske razmere. Tamkajšnji razmeroma enoličen vzorec na severovzhodu prekinjajo le posamezni otoki z gospodarsko ugodnejšimi potezami (območja Murske Sobote, Maribora, Ptuja, Slovenskih Konjic, Velenja, Slovenj Gradca, Celja in Rogaške Slatine), na jugu pa je z izjemo velikega novomeškega otoka ter nekaj manjših območij (okrog Ribnice, Kočevja, Metlike in Črnomlja) s pozitivnim predznakom mogoče zaznati precejšnjo prostorsko neenotnost oziroma pomešanost zastopanosti posameznih razredov na manjše razdalje.

Glede na kriterije gospodarske učinkovitosti območja z najbolj ugodnimi razmerami zavzemajo dobro četrtino (27,1 %, preglednica 15) ozemlja Slovenije, na njih pa živita skoraj dve tretjini (62,4 %) prebivalstva. Območja z najmanj ugodnimi razmerami so površinsko le nekoliko skromnejša (24,5 %) in na njih živi dobra desetina (11,8 %) ljudi v državi. Na najbolj ugodnih območjih je gostota poselitve daleč največja (225 preb./km²), na območjih vseh preostalih štirih tipov pa je podpovprečna in se med posameznimi razredi kaj dosti ne razlikuje. Vrednosti se gibljejo med 47 in 57 preb./km². Podobna razmerja se kažejo tudi glede na povprečno velikost naselij v posameznih tipih. Daleč največja vrednost je na območjih z največjo gospodarsko učinkovitostjo, kar potrjuje dejstvo, da je ta v znatni meri osredotočena v mestih. Pač pa je opazna premosorazmerna korelacijska povezanost med gospodarsko učinkovitostjo in spreminjanjem števila prebivalstva. Večja kot je gospodarska učinkovitost, bolj narašča prebivalstvo, in obratno, manjša kot je gospodarska učinkovitost, bolj število prebivalcev nazaduje.

Pomembno vlogo pri udeležanju razvojne politike bo imelo ustrezno izobraženo prebivalstvo. Znanje je nasploh imperativ prihodnosti, tudi slovenske, zato smo se ga odločili izpostaviti kot poseben razvojni dejavnik oziroma kazalec zdajšnje stopnje razvitosti. Oba uporabljena kazalca (delež nad 14 let starih ljudi z vsaj srednješolsko izobrazbo, število študentov na 1000 prebivalcev - ta je dostopen le po občinah, a je časovno novejši) smo ravno zaradi nenadomestljive vloge ustrezne izobraženosti prebivalstva v uresničevanju razvojnih komponent poimenovali za *personalno infrastrukturo*.

Pogled na karto personalne infrastrukture in njena primerjava s karto gospodarske učinkovitosti razkrije tesno soodvisnost oziroma prepletенost med obema razvojnima gibaloma. Tam, kjer je izobrazbena sestava nadpovprečno ugodna, so tudi najboljši gospodarski rezultati, in obratno. Odstopanja so le v finesah in splošnih razmerij pomembno ne rušijo. Tako so pokrajine z ugodno podobo skoraj identične tistim na karti gospodarske učinkovitosti, kar velja tudi za pokrajine s šibko personalno infrastrukturo. Zahodni del Slovenije torej kaže precej boljšo podobo kot vzhodni, pri čemer je problematičen skoraj ves južni del države. Izobrazbena raven je v mestih precej višja kot na podeželju.

To potrjuje tudi navedba iz preglednice 16, kjer med drugim razberemo tudi, da je na območjih z najbolj ugodno personalno infrastrukturo povprečna velikost naselja še večja kot na območjih največje gospodarske učinkovitosti. Sicer so številčna razmerja med posameznimi razredi identična tistim iz preglednice 15, kar še dodatno potrjuje tesno soodvisnost med ugodnimi gospodarskimi rezultati in izobrazbeno ravno.

Razvojno je naravnani tudi edini kazalec *obmejnosti*, ki je obenem rezultat sedme delne sinteze. Pri njegovi obravnavi smo zavestno upoštevali zgolj območja ob novonastali državni meji z Republiko Hrvaško, za katera predvidevamo, da bodo ob skorajšnji vključitvi Slovenije v Evropsko unijo ostala edina klasična obmejna območja v naši državi. Za razliko od vseh drugih obmejnih območij se tod še ni vzpostavilo zadostno čezmejno sodelovanje, kar je

drugim območjem z več desetletji trajajočo obmejno lego dodobra uspelo. Zlasti tista ob mejah brez naravnih ovir, so lego ob meji sčasoma uspela spremeniti v razvojno pomembno prednost. Zato bo razvoj teh območij zahteval še posebej tenkočuten pristop.

V vrednotenje smo vključili le tista območja vzdolž hrvaške meje, za katere so značilne motnje v razvoju. Te so opredeljene kot rezultat sintetiziranja petih kazalcev (Uradni list, junij 2000), zato je ta kazalec po naravi sintetičen. Tako opredeljena manj razvita obmejna območja zavzemajo 19 % ozemlja države, a jih poseljuje le 11,6 % prebivalstva. Razlika v gostoti poselitve je torej precejšnja, prav tako je povprečno naselje enkrat manjše kot je vrednost za vso državo, neugodna pa so tudi demografska gibanja, saj je število prebivalcev med letoma 1961 in 1996 celo rahlo nazadovalo (preglednica 17).

Novejše preučitve kažejo, da **kmetijskega obremenjevanja okolja** tudi pri nas ne smemo več zanemarjati. Kmetijstvo je tako po številu virov onesnaževanja kot po onesnaženi površini osrednji dejavnik obremenjevanja okolja na podeželju. Podatkov o kmetijskem vplivu na okolje je vedno več, tako posrednih (Lampič, 2000; Radinja, 1996, 1997; Rejec Brancelj, 1999, 2000) kot neposrednih (meritve; Lobnik s sodelavci, 1992). Na podeželju razlikujemo dva tipa kmetijskega obremenjevanja okolja, obremenjevanje iz razpršenih virov in obremenjevanje iz točkovnih virov. Oba smo zajeli tudi v pričujoči študiji.

Obremenjevanje iz razpršenih virov je posledica ene od temeljnih strukturnih značilnosti slovenskega kmetijstva, to je nadpovprečne velikostne in prostorske razdrobljenosti zemljišč (Kladnik, 1999), kar je bilo v ospredju raziskave, izvedene v letih 1996–1999. V pričujoči študiji smo za potrebe vrednotenja upoštevali letne nitratne vnose živinskega izvora, izražene v kg/ha zemljišč. Podatke o staležu živine po naseljih smo dobili na Statističnem uradu Republike Slovenije (SURS; Popis, 1991) in jih preračunali ob upoštevanju naslednjih ekvivalentnih vrednosti letnih vnosov dušika zaradi reje živine oziroma z živalskimi iztrebki za 1 GVŽ (Leskošek, 1993): govedo 70 kg N, prašiči 85 kg N in kokoši 75 kg N. Kot zelo velike smo označili letne nitratne vnose živinskega izvora z vrednostjo 41 in več kg/ha, kot velike od 31 do 40 kg/ha, kot zmerne od 21 do 30 kg/ha, kot majhne od 11 do 20 kg/ha in kot zelo majhne tiste z manj kot 10 kg/ha.

Točkovne kmetijske obremenitve povzročajo večji živinorejski obrati, pri nas goveje, prašičje in perutninske farme. Podatke o tovrstnih obratih zbira SURS, vendar zaradi varovanja individualnih podatkov za posamezne obrate žal niso dosegljivi. Tako smo si bili za uspešno izvedbo raziskave primorani pomagati s telefonskim imenikom Slovenije in s telefonskim poizvedovanjem o številu živine (za leto 1997) neposredno na farmah. Glede na strukturne značilnosti farm in stopnjo njihovega okoljskega obremenjevanja smo prašičje farme ovrednotili s ponderjem 3 - velike točkovne obremenitve, goveje farme s ponderjem 2 - zmerne obremenitve, in perutninske farme s ponderjem 1 - majhne obremenitve, saj so na njih zgolj suhi ostanki iztrebkov.

Zemljevid razpršenih virov obremenjevanja okolja prikazuje letne nitratne vnose živinskega izvora. Kmetovalci vnašajo dušik v tla tudi z živinskimi in mineralnimi gnojili. Naše kmetije še vedno vnesejo več dušika z gnojem oziroma (v manjši meri) z gnojevko kot pa z mineralnimi gnojili. Od tega splošnega vzorca se nekoliko razlikujejo le ravnine, kjer je delež dušika iz živinskih gnojil nekaj več kot polovičen. Na njih je razmerje med obema viroma skoraj 1:1, v drugih pokrajinskih tipih pa se razmerje močno prevesi v prid dušiku iz živinskih gnojil in doseže tudi vrednost 4:1. Za vse v raziskavi podrobno preučene kmetije velja, da vnesejo dve tretjini dušika z živinskimi in tretjino z mineralnimi gnojili.

Uredba o vnosu nevarnih snovi in rastlinskih hranil v tla (1996) predpisuje mejne vrednosti letnega vnosa rastlinskih hranil le za živinska gnojila in določa mejno vrednost letnega vnosa 210 kg N/ha. Na podrobno preučeni kmetijah (Rejec Brancelj, 1999) je bil povprečni skupni vnos dušika 190 kg N/ha. Največji hektarski skupni vnos je v gričevnatih pokrajinah, kjer

Preglednica 11: Nekateri parametri glede na naravne omejitvene dejavnike

DS1	POVRŠINA (v km ²)	PREB. 1961	PREB. 1996	ŠT. NASELIJ	% POVRŠINE	% PREB. 1996	GOSTOTA POS.	POV. VEL. NAS.	SPR. PREB. 61/96
do 7	2689,33	478.823	694.266	982	13,3	35	258	707	145,0
7	3058,10	281.244	304.587	1314	15,1	15	100	232	108,3
8	3840,46	369.381	445.178	1432	18,9	23	116	311	120,5
9	3568,23	184.977	202.413	1013	17,6	10	57	200	109,4
nad 9	7116,88	288.583	335.704	1212	35,1	17	47	277	116,3
SKUPAJ	20273,00	1.603.008	1.982.148	5953	100,0	100	98	333	123,7

Preglednica 12: Nekateri parametri glede na zemljišča in kmetijske sisteme

DS2	POVRŠINA (v km ²)	PREB. 1961	PREB. 1996	ŠT. NASELIJ	% POVRŠINE	% PREB. 1996	GOSTOTA POS.	POV. VEL. NAS.	SPR. PREB. 61/96
do 6	4009,56	418.895	480.439	1519	19,8	24,3	120	316	114,7
6	2796,74	298.564	381.270	1007	13,8	19,2	136	379	127,7
7	2455,25	194.384	264.285	962	12,1	13,3	108	275	136,0
8	3258,85	202.517	234.663	1019	16,1	11,8	72	230	115,9
nad 8	7752,60	488.648	621.491	1436	38,2	31,4	80	433	127,2
SKUPAJ	20273,00	1.603.008	1.982.148	5943	100,0	100,0	98	334	123,7

Preglednica 13: Nekateri parametri glede na posestne razmere

DS3	POVRŠINA (v km ²)	PREB. 1961	PREB. 1996	ŠT. NASELIJ	% POVRŠINE	% PREB. 1996	GOSTOTA POS.	POV. VEL. NAS.	SPR. PREB. 61/96
do 6	6008,60	145.974	125.009	1215	29,6	6,3	21	103	85,6
6 do 7	2827,85	115.632	109.793	935	14,0	5,5	39	117	95,0
8 do 9	3757,27	168.592	169.420	1001	18,5	8,5	45	169	100,5
10 do 11	3856,45	319.793	345.940	1379	19,0	17,5	90	251	108,2
12	3822,82	853.017	1.231.986	1423	18,9	62,2	322	866	144,4
SKUPAJ	20273,00	1.603.008	1.982.148	5953	100,0	100,0	98	333	123,7

Preglednica 14: Nekateri parametri glede na prebivalstvene značilnosti

DS4	POVRŠINA (v km ²)	PREB. 1961	PREB. 1996	ŠT. NASELIJ	% POVRŠINE	% PREB. 1996	GOSTOTA POS.	POV. VEL. NAS.	SPR. PREB. 61/96
do 10	2264,89	488.318	878.327	592	11,2	44,3	388	1484	179,9
10 do 12	2804,43	314.334	413.515	831	13,8	20,9	147	498	131,6
13 do 15	3976,72	345.773	351.233	1246	19,6	17,7	88	282	101,6
16 do 18	5704,56	235.391	191.672	1629	28,1	9,7	34	118	81,4
nad 18	5522,40	219.192	147.401	1655	27,3	7,4	27	89	67,2
SKUPAJ	20273,00	1.603.008	1.982.148	5953	100	100,0	98	333	123,7

Preglednica 15: Nekateri parametri glede na gospodarsko učinkovitost

DS5	POVRŠINA (v km ²)	PREB. 1961	PREB. 1996	ŠT. NASELIJ	% POVRŠINE	% PREB. 1996	GOSTOTA POS.	POV. VEL. NAS.	SPR. PREB. 61/96
do 19	5499,53	837.926	1.236.636	1612	27,1	62,4	225	767	147,6
19 do 20	3741,81	193.538	213.157	950	18,5	10,8	57	224	110,1
21 do 22	3527,14	166.081	174.414	1023	17,4	8,8	49	170	105,0
23 do 24	2537,55	130.380	123.054	889	12,5	6,2	48	138	94,4
nad 24	4966,97	275.083	234.887	1479	24,5	11,8	47	159	85,4
SKUPAJ	20273,00	1.603.008	1.982.148	5953	100,0	100,0	98	333	123,7

Preglednica 16: Nekateri parametri glede na personalno infrastrukturo

DS6	POVRŠINA (v km ²)	PREB. 1961	PREB. 1996	ŠT. NASELIJ	% POVRŠINE	% PREB. 1996	GOTOTA POS.	POV. VEL. NAS.	SPR. PREB. 61/96
do 4	4706,52	834.346	1.252.005	1363	23,2	63,2	266	919	150,1
4	4263,27	254.889	296.176	1191	21,0	14,9	69	249	116,2
5	4278,18	206.818	188.591	1310	21,1	9,5	44	144	91,2
6	3546,56	163.346	137.382	1094	17,5	6,9	39	126	84,1
nad 6	3478,47	143.609	107.994	995	17,2	5,5	31	109	75,2
SKUPAJ	20273,00	1.603.008	1.982.148	5953	100,0	100,0	98	333	123,7

Preglednica 17: Nekateri parametri glede na obmejnost **obremenjevanje okolja**

DS7	POVRŠINA (v km ²)	PREB. 1961	PREB. 1996	ŠT. NASELIJ	% POVRŠINE	% PREB. 1996	GOSTOTA POS.	POV. VEL. NAS.	SPR. PREB. 61/96
0	16418,14	1.370.899	1.753.050	4686	81,0	88,4	107	374	127,9
3	3854,86	232.109	229.098	1267	19,0	11,6	59	181	98,7
SKUPAJ	20273,00	1.603.008	1.982.148	5953	100,0	100,0	98	333	123,7

Preglednica 18: Nekateri parametri glede na kmetijsko obremenjevanje okolja

DS8	POVRŠINA (v km ²)	PREB. 1961	PREB. 1996	ŠT. NASELIJ	% POVRŠINE	% PREB. 1996	GOSTOTA POS.	POV. VEL. NAS.	SPR. PREB. 61/96
1	6472,61	244.125	270.877	1226	31,9	13,7	42	221	111,0
2	6284,72	351.949	396.721	1977	31,0	20,0	63	201	112,7
3	2318,61	169.581	226.350	843	11,4	11,4	98	269	133,5
4	3500,01	612.437	783.327	1511	17,3	39,5	224	518	127,9
nad 4	1697,06	224.916	304.873	396	8,4	15,4	180	770	135,5
SKUPAJ	20273,00	1.603.008	1.982.148	5953	100,0	100,0	98	333	123,7

1. UVOD

Podeželje je v bistvu dokaj nejasen pojem, ki označuje območja zunaj mest, katerih značilne poteze so manjša gostota poselitve, prevlada kmetijske in gozdarske dejavnosti v pokrajinski podobi (čeprav to še ne pomeni prevlade kmečkega prebivalstva in prevladujoče vloge kmetijstva in gozdarstva v bruto domačem proizvodu določenega območja), navezanost precejšnjega dela nekmetijskih dejavnosti na kmetijsko pridelavo in kmečko prebivalstvo, počasnejša prebivalstvena rast in (ali) zaradi poudarjenega izseljevanja celo upadanje števila prebivalcev, preprostejša socialna slojevitost, tesnejše zveze med ljudmi, večja tradicionalnost in praviloma manjša naselja z nižjimi stopnjami centralnosti. Podeželje je že pred poudarjeno globalizacijo postalo dragocen prostor za bivanje, delo in rekreacijo, ki je okoljsko in socialno praviloma bolj zdrav kot tisti v mestu. Izraz podeželje je nastal iz besede *dežela*, ta pa iz starejšega izraza *držela*, kar je ohranjeno pri starejših prekmurskih piscih in je besedotvorna različica od *država*, izpeljanke iz glagola *držati*. Sopomenki sta ruralni prostor in zunajmestni prostor (Kladnik, 1999).

V obdobju fevdalizma sta bila mesto in podeželje pravno ostro ločena, zato je bila njuna razmejitev preprosta. S širjenjem industrializacije in urbanizacije so zunanje meje mest pričele izginjati in sčasoma se je marsikje izoblikoval tako imenovani ruralno-urbani kontinuum. V bistvu lahko rečemo, da so tudi kmetijski otoki znotraj statistično opredeljenih mest podeželski prostor, na drugi strani pa prebivalstvo v okolici večjih mest s svojim poudarjeno mestnim načinom življenja premika mestne meje daleč proti "notranjosti" podeželja. Zato za razmejitev med mesti in podeželjem ni na voljo nobenega preprostega kriterija; ponavadi se uporablja skupek kazalcev.

Prostorsko najpomembnejši dejavnosti na podeželju sta še vedno kmetijstvo in spravilo lesa iz gozda, ki sta tudi najpomembnejša dejavnika oblikovanja kulturne pokrajine. Zlasti v zadnjih desetletjih se je tudi na podeželju pojavila paleta raznovrstnih dejavnosti, ki so postale pomemben razvojni dejavnik in v načrtovanju razvoja tako rekoč nepogrešljiv člen, saj je od njih že marsikje odvisna glavnina podeželskega prebivalstva. V svoji proizvodni in storitveni funkciji predstavljajo

znaša 258 kg, za tretjino manjši (188 kg) je na ravninah in v kraških pokrajinah (179 kg), najmanjši (100 kg) pa v hribovitih in goratih pokrajinah. Vendar so med posameznimi pokrajinskimi tipi in v praksi še bolj med posameznimi kmetijami precejšnje razlike. Po merilih Evropske unije velja, da je določena pokrajina za izpiranje nitratov občutljiva takrat, ko je dušika več kot 100 kg/ha (Matičič s sodel., 1995). To vrednost presegajo v več kot dveh tretjinah slovenskih pokrajin (v vseh ravninskih pokrajinah, vseh kraških pokrajinah, v skoraj polovici gričevnatih pokrajin in četrtini hribovitih pokrajin).

Točkovno kmetijsko obremenjevanje okolja je osredotočeno na Kranjsko-Sorškem polju, Dravsko-Ptujskem polju in v Prekmurju.

Na delni sintezni karti sta oba vidika kmetijskega obremenjevanja okolja združena. Kmetijsko obremenjevanje je najbolj izrazito na Goričkem, na Pomurski ravnini, na dnu Ščavniške doline, na posameznih območjih Dravsko-Ptujskega polja, v naseljih na dnu Mislinjske in Zgornje Dravske doline, na obrobju Pohorja, v Celjski kotlini, zelo veliko je na celotnem Kranjsko-Sorškem polju, sporadično pa se pojavlja še ponekod v Dolenjskem in Ribniško-Kočevskem podolju ter na Krško-Brežiškem polju.

Območja z najbolj izrazitim kmetijskim obremenjevanjem okolja zavzemajo 31,9 % ozemlja države in na njih živi 13,7 % slovenskega prebivalstva (preglednica 18). Ta območja so najredkeje poseljena; njihova povprečna gostota poselitve je le 42 preb./km². Povprečna velikost naselij se z zmanjševanjem kmetijskega obremenjevanja okolja povečuje in tudi stopnje naraščanja števila ljudi so v čistejših okoljih nekaj večje. Vse to navaja na sklep, da v nasprotju s predvidevanji razpršena poselitev na kmetijsko obremenjevanje okolja ne vpliva ugodno.

3.3. Rezultati vrednotenja s poudarkom na celoviti sintezi

Celovito vrednotenje je izvedeno variantno in sicer s petimi oziroma štirimi sintezni razredi. Različica s petimi razredi zagotavlja nekoliko večjo stopnjo notranje razčlenjenosti podeželja, zato njena uporaba omogoča tudi vsebinsko in izvedbeno bolj poglobljen pristop. Vendar se rezultati obeh sintez medsebojno bistveno ne razlikujejo, tako da je odločitev za njuno uporabo potrebno najti v izvedbenih izhodiščih.

Pogled na obe karti in njuna primerjava s kartami delnih sintez pokaže, da sta odločujoča dejavnika ugotovljene stopnje razvitosti našega podeželja gospodarska učinkovitost in personalna infrastruktura. Težko bi rekli, da je to rezultat njune "preobteženosti", saj je njuna skupna teža v celotnem sistemu vrednotenja le tretjinska. Rekli bi lahko, da se je naš človek v razvoju po 2. svetovni vojni dodobra prilagodil naravnim razmeram, zlasti manj ugodnim okoliščinam, ob tem pa je kmetijstvo izgubilo pomen odločujočega razvojnega dejavnika. S svojo zastopanostjo v vseh pokrajinah je zgolj prepotreben dejavnik ohranjanja ustreznega ravnovesja pri vzdrževanju kulturne pokrajine. Pa še to vlogo opravlja čedalje manj rahločutno, kar potrjujejo ugotovitve o njegovem obremenjevanju okolja. To gre vsaj deloma pripisati tudi slabi ozaveščenosti in neprimerni izobraženosti kmetovalcev, ki v želji po večjem zaslužku na (pre)majhnih kmetijah pretiravajo z uporabo mineralnih gnojil, zaščitnih sredstev in v živinoreji (do pred kratkim) tudi močnih krmil.

Sintezno vrednotenje je pokazalo, da so naša razvojno najbolj problematična območja naslednja: *Zgornje Posočje*, deli *Škofjeloškega hribovja*, *Goriška Brda*, *Zgornja Vipavska dolina*, *Brkini*, *Podgorski kras*, južni del *Notranjskega podolja*, *Bloke*, *Loški potok z Dragarsko dolino*, *Pokolpje*, *Kočevska hribovja*, *Bela krajina*, *Gorjanci s Podgorjem*, osrednja *Dolenjska*, *Posavsko hribovje*, *Zgornja Savinjska dolina*, *zgornje Pomežje*, *Pohorje*, *Kozjak*, *Slovenske gorice*, celotno *Pomurje*, *Haloze*, *Dravinjske gorice*, *Kozjansko*, *Bizeljsko*, *Krško gričevje*, *Raduljsko hribovje*, večji del *Posavja*.

Naj le kot zanimivost navedemo prvih nekaj najboljše in zadnjih nekaj najslabše ocenjenih naselij, katerih delno sintezno in celovito vrednotenje je prikazano v preglednici 30 v dodatku. Ob vsakem naselju navajamo skupno število točk in naravnopokrajinsko enoto na mezoregionalni ravni, v katero je razvrščeno.

Najbolje ocenjena naselja so (upoštevana so le tista z manj kot 44 točkami):

Spodnje Gameljne (39 točk, Ljubljansko polje),
Ankaran (41 točk, Koprška brda),
Prade (41 točk, Koprška brda),
Sadinja vas (41 točk, Posavsko hribovje),
Bošamarin (42 točk, Koprška brda),
Kolomban (42 točk, Koprška brda),
Podmolnik (42 točk, Posavsko hribovje),
Godovič (43 točk, Notranjsko podolje),
Kampel (43 točk, Koprška brda),
Manžan (43 točk, Koprška brda),
Podmolnik (43 točk, Posavsko hribovje),
Spodnja Idrija (43 točk, Idrijsko hribovje),
Šmarje pri Sežani (43 točk, Kras).

Opazno je da gre v vseh primerih za primestna, suburbanizirana naselja s številnimi novimi hišami, ugodno demografsko in gospodarsko in personalno strukturo, kmetijstvo pa ima v njih le obrobno vlogo, a zagotovljeno tržišče v bližnjih mestih. Sicer intenzivno kmetijstvo je zaradi pritiskov po odkupu zemljišč za novogradnje dolgoročno ogroženo. Od navedenega vzorca odstopata le Godovič in Spodnja Idrija, kjer imajo pomembno razvojno vlogo populzivna podjetja.

Najslabše ocenjena naselja so (upoštevana so le tista z več kot 91 točkami):

Sitež (97 točk, Haloze),
Jelovice (96 točk, Haloze),
Janški Vrh (94 točk, Haloze),
Koritno (93 točk, Dravinjske gorice),
Ljubstava (93 točk, Haloze),
Rodni Vrh (93 točk, Haloze),
Strajna (93 točk, Haloze),
Vonarje (93 točk, Zgornjesotelsko gričevje),
Doklece (92 točk, Haloze),
Dolena (92 točk, Haloze),
Gabrc (92 točk, Slovenske gorice),
Javorovica (92 točk, Gorjanci),
Skrblje (92 točk, Haloze),
Zgornje Gruškovje (92 točk, Haloze).

Tolikšna razvojna negativnost Haloz je hudo zaskrbljujoča, saj tudi druga naselja niso kaj dosti boljše ovrednotena. Nekatera naselja (Doklece, Koritno, Skrblje) so pravzaprav v dolini Dravinje med Makolami in Vidmom pri Ptujju. Tudi druga nehaloška naselja s seznama so v severovzhodni Sloveniji, izjema je le Javorovica na obronkih Gorjancev. V vseh primerih gre za naselja z neugodno demografsko strukturo, oddaljenostjo od delovnih mest, visoko brezposelnostjo in slabo izobrazbeno strukturo. Precej ljudi še vedno preživlja kmetijstvo, a naravne razmere zanj niso ugodne; , slabe so tudi prodajne možnosti.

Po različici s petimi razredi močno podpovprečno razvito podeželje zavzema 18,6 % ozemlja Slovenije (preglednica 19), po različici s štirimi razredi pa 25,4 % (preglednica 20). Po obeh variantah nam je podeželje uspelo razčleniti tako, da posamezni razredi površinsko zavzemajo okrog petino (različica s petimi razredi) oziroma četrtino (različica s štirimi razredi) ozemlja

Preglednica 19: Nekateri parametri glede na sintezo 1

SINTEZNE TOČKE	POVRŠINA (v km ²)	PREB. 1961	PREB. 1996	ŠT. NASELIJ	% POVRŠINE	% PREB. 1996	GOSTOTA POS.	POV. VEL. NAS.	SPR. PREB. 61/96
do 62	4853,72	765.719	1.193.666	1344	24,0	60,2	246	888	155,9
62 do 66	3331,57	226.626	251.348	1023	16,4	12,7	75	246	110,9
67 do 71	4359,46	266.147	268.997	1318	21,5	13,6	62	204	101,1
72 do 76	3949,46	153.815	127.419	1129	19,5	6,4	32	113	82,8
nad 76	3778,78	190.701	140.718	1129	18,6	7,1	37	125	73,8
SKUPAJ	20273,00	1.603.008	1.982.148	5953	100,0	100	98	333	123,7

Preglednica 20: Nekateri parametri glede na sintezo 2

SINTEZNE TOČKE	POVRŠINA (v km ²)	PREB. 1961	PREB. 1996	ŠT. NASELJ	% POVRŠINE	% PREB. 1996	GOSTOTA POS.	POV. VEL. NAS.	SPR. PREB. 61/96
do 63	5413,10	809.740	1.243.318	1729	26,7	62,7	230	719	153,5
63 do 68	4488,24	307.054	339.467	1124	22,1	17,1	76	302	110,6
69 do 74	5225,05	236.795	211.682	1536	25,8	10,7	41	138	89,4
nad 74	5146,61	249.419	187.681	1564	25,4	9,5	36	120	75,2
SKUPAJ	20273,00	1.603.008	1.982.148	5953	100,0	100,0	98	333	123,7

Preglednica 21: Nekateri parametri po podrobnejših točkovnih razredih

SINTEZNE TOČKE	POVRŠINA (v km ²)	PREB. 1961	PREB. 1996	ŠT. NASELIJ	% POVRŠINE	% PREB. 1996	GOSTOTA POS.	POV. VEL. NAS.	SPR. PREB. 61/96
do 40	2,31	229	542	1	0,0	0,0	235	542	236,7
41 do 45	119,78	13.086	28.366	40	0,6	1,4	237	709	216,8
46 do 50	420,77	82.732	149.275	122	2,1	7,5	355	1224	180,4
51 do 55	1306,87	322.122	526.126	361	6,4	26,6	403	1457	163,3
56 do 60	2381,65	300.273	429.436	646	11,8	21,7	180	665	143,0
61 do 65	3278,58	231.669	265.092	986	16,2	13,4	81	269	114,4
66 do 70	4253,94	264.639	273.716	1269	21,0	13,8	64	216	103,4
71 do 75	3920,82	164.044	142.434	1166	19,3	7,2	36	122	86,8
75 do 80	2927,70	125.991	97.555	861	14,5	4,9	33	113	77,4
81 do 85	1150,91	67.864	51.117	355	5,7	2,6	44	144	75,3
86 do 90	435,03	26.638	16.586	124	2,1	0,8	38	134	62,3
91 do 95	66,97	3362	1786	20	0,3	0,1	27	89	53,1
nad 95	7,68	359	117	2	0,0	0,0	15	59	32,6
SKUPAJ	20273,00	1.603.008	1.982.148	5953	100,0	100,0	98	333	123,7

države. Večja nesorazmerja so pri razvrščanju prebivalstva. Po različici 5 živi na območju močno podpovprečno razvitega podeželja 7,1 % ljudi, po različici 4 pa 9,5 %. Po obeh variantah sta deleža prebivalstva na območjih močno nadpovprečno razvitega podeželja nekaj nad 60 %. Z naraščanjem razvojnih problemov se na pripadajočih območjih zmanjšujeta gostota poseljenosti in povprečna velikost naselja; zastrujejo se demografske razmere. Tako se je med letoma 1961 in 1996 na močno podpovprečno razvitem podeželju po obeh različicah število prebivalcev zmanjšalo za četrtno, na močno nadpovprečno razvitem podeželju pa se je po obeh različicah povečalo za več kot polovico.

Za podrobnejši prikaz tesne povezanosti in soodvisnosti med posameznimi parametri vrednotenja smo pripravili preglednico 21, kjer so izračunane vrednosti po razponih 5 sinteznih točk in s tem predstavljene po podrobnejših točkovnih razredih. Iz preglednice je opazno zgoščanje vseh frekvenčnih porazdelitev (števila naselij, površine pripadajočega ozemlja, števila prebivalcev) okrog povprečne točkovne vrednosti 68, medtem ko so izračunane gostota poselitve in spremembe v številu prebivalstva skladne s pričakovanimi. Opozoriti velja na rahla odstopanja v sistemu, ki so posledica razvrstitve obeh največjih mest, Ljubljane in Maribora, v ustrezen razred. Zato tudi shema povprečne velikosti naselja v kar znatni meri odstopa ob predpostavljene. Pri njej namreč še bolj kot pri drugih parametrih na ugotovljene vrednosti vpliva frekvenčna porazdelitev naselij po razredih oziroma število naselij v posameznem razredu. Večje kot je v razredu število naselij, manjši so vplivi posameznih, slučajno izstopajočih vrednosti.

Preglednica 22: Struktura razvitosti podeželja po glavnih naravno-geografskih enotah Slovenije

TIP POVRŠJA	Pov. v km ²	Zelo ugodne razmere	%	Ugodne razmere	%	Manj ugodne razmere	%	Zelo neugodne razmere	%	SKUPAJ	%
Alpsko- predalpski	Št. %	1514,6 18	29	1626,3 19	38	2513,0 30	46	2860,4 34	53	8514,3 100	42
Dinarsko- kraški	Št. %	1076,7 19	21	1400,7 25	33	1697,4 31	31	1349,3 24	25	5524,0 100	27
Panonsko- subpanonski	Št. %	2296,8 53	45	878,7 20	20	698,4 16	13	486,6 11	9	4360,4 100	22
Primorsko- mediteranski	Št. %	258,6 14	5	399,3 21	9	499,6 27	9	716,8 38	13	1874,3 100	9
SKUPAJ	Št. %	5146,6 25	100	4304,9 21	100	5408,4 27	100	5413,1 27	100	20253,0 100	100

Splošni pogled na oceno razvitosti slovenskega podeželja kaže na to, da je stanje v zahodni Sloveniji ugodnejše od tistega v vzhodni Sloveniji, še posebej na območjih ob slovensko-hrvaški meji. Vrednotenje je nadalje pokazalo, da so najugodnejše razmere za kmetovanje v panonsko-subpanonski Sloveniji (ki predstavlja dobro petino državnega teritorija), kamor sodi skoraj polovica vsega površja z najbolj ugodnimi razmerami pri nas. Tukaj je manj ugodnih površin za kmetovanje le dobra petina. Preostanek sestavljajo prehodna območja s kombinacijo ugodnih in manj ugodnih razmer. Najobsežnejša podeželska območja sodijo v alpsko-predalpski svet, ki obsega več kot dve petini Slovenije (42 %). Alpsko-predalpski svet ima najslabše razmere za kmetovanje, saj ima le slaba petina njegovega ozemlja sorazmerno ugodne razmere za kmetovanje, medtem ko je več kot polovica površja razvrščenega v razred z neugodnimi razmerami. Dinarsko-kraški svet obsega dobro četrtno Slovenije in predstavlja "nekakšno" državno povprečje ugodnosti razmer za kmetovanje. Petina njegovega ozemlja ima zelo ugodne razmere, tretjinska sta deleža ugodnih in manj ugodnih razmer, četrtna površja pa je izrazito neugodna. Primorsko-mediteranski svet predstavlja slabo desetino Slovenije, v njem pa je sorazmerno ugodnih zemljišč za kmetovanje le tretjina. (podrobnosti so predstavljene v preglednicah 22 in 23).

Preglednica 23: Odstopanja deležev po glavnih naravno-geografskih enotah Slovenije

	Zelo ugodne razmere	Ugodne razmere	Manj ugodne razmere	Zelo neugodne razmere
Alpsko-predalpski	-13	-4	+ 4	+ 11
Dinarsko-kraški	-6	+ 5	+ 4	-2
Panonsko-subpanonski	+ 23	-1	-9	-13
Primorsko-mediteranski	-4	0	0	+ 4

Vrednotenje razmer za kmetovanje kaže, da ima 27 % površja Slovenije nadpovprečno ugodne razmere, kjer prebivata dve tretjini prebivalstva. Dve petini ozemlja imata povprečne in 29 % neugodne razmere, vendar tu živi le desetina slovenskega prebivalstva.

Podrobnejše vrednotenje razvitostu podeželja po statističnih regijah Slovenije (raven NUTS 3) kaže znatne razlike med slovenskimi pokrajinami. Splošna ugotovitev nazorno izkazuje obratno sorazmerje med naravnimi in socialno ekonomskimi razmerami. Tako imajo npr. Prekmurje, Podravje, Savinjska, ... nesorazmerno visoke deleže območij z zelo neugodnimi razvojnimi potezami prav zaradi neugodne socialno-ekonomske sestave prebivalstva. Na drugi strani pa imata na primer Gorenjska in Obalno-Kraška regija (pre)visok delež ozemlja z ugodnimi razvojnimi potezami glede na naravne razmere. V poltretjem desetletju se je število prebivalstva na območjih z najslabšimi razmerami v polovici slovenskih regij skoraj prepolovilo (Gorenjska, Goriška, Koroška, Osrednja Slovenija, Notranjska, Obalno-Kraška, Zasavje). Tamkajšnja gostota poseljenosti dosega komaj tretjino povprečne slovenske poseljenosti. Delež delovnih mest v primarnem sektorju je prav tako nadpovprečen na območjih s slabimi razvojnimi značilnostmi. Izstopajo Gorenjska, Posavje in Goriška. Razlike med slovenskimi pokrajinami podrobneje prikazuje preglednica 24, ki prikazuje razmerja in povezave med strukturo razvitosti podeželja glede na skupno površino, številom in gibanjem prebivalstva, številom delovnih mest in deležem le-teh v primarnem sektorju.

Preglednica 24: Struktura razvitosti podeželja po statističnih regijah Slovenije

Statistična regija (l. 1996)	kazalci	Zelo neugodne razmere	Manj ugodne razmere	Ugodne razmere	Zelo ugodne razmere	SKUPAJ
Gorenjska	Površina (v km ²)	30	189	739	1179	2137
	%	1	9	35	55	100
	št. preb. 1996	465	2704	38.249	152.054	193.472
	%	0,2	1,4	19,8	78,6	100,0
	indeks 1961/96	0,64	0,69	1,10	1,51	1,38
	gostota poselitve	16	14	52	129	91
	št. del. mest 1996	7	249	14.891	68.669	83.816
	% v prim. sektorju	14	0	0	1	1
Goriška	površina (v km ²)	390	384	678	883	2325
	%	17	17	29	38	100
	št. preb. 1996	1929	8776	16.517	93.016	119.951
	%	1,6	7,3	13,8	77,5	100,0
	indeks 1961/96	0,50	0,71	0,77	1,29	1,09
	gostota poselitve	5	23	24	105	52
	št. del. mest 1996	78	302	2868	45.147	48.395
	% v prim. sektorju	12	4	0	2	2

Statistična regija (l. 1996)	kazalci	Zelo neugodne razmere	Manj ugodne razmere	Ugodne razmere	Zelo ugodne razmere	SKUPAJ
Koroška	površina (v km ²)	355	265	140	280	1041
	%	34	26	13	27	100
	št. preb. 1996	4796	8327	9609	50.775	73.507
	%	6,5	11,3	13,1	69,1	100,0
	indeks 1961/96	0,60	0,81	0,93	1,50	1,18
	gostota poselitve	14	31	69	181	71
	št. del. mest 1996	230	1020	1702	23.464	26.416
	% v prim. sektorju	0	3	8	2	3
Osrednja Slovenija	površina (v km ²)	680	730	825	1311	3546
	%	19	21	23	37	100
	št. preb. 1996	9020	17.855	47.256	434.121	508.252
	%	1,8	3,5	9,3	85,4	100,0
	indeks 1961/96	0,62	0,90	1,19	1,61	1,48
	gostota poselitve	13	24	57	331	143
	št. del. mest 1996	394	1545	10.658	262.388	274.985
	% v prim. sektorju	13	5	7	1	2
Podravje	površina (v km ²)	925	410	432	402	2169
	%	43	19	20	19	100
	št. preb. 1996	54.315	32.466	37.613	195.805	320.199
	%	17,0	10,1	11,7	61,2	100,0
	indeks 1961/96	0,80	0,99	1,05	1,36	1,14
	gostota poselitve	59	79	87	487	148
	št. del. mest 1996	2763	4751	8787	93.707	110.008
	% v prim. sektorju	2	4	7	4	4
Prekmurje	površina (v km ²)	936	205	120	121	1338
	%	70	15	9	9	100
	št. preb. 1996	59.005	21.386	24.348	24.919	129.658
	%	45,5	16,5	18,8	19,2	100,0
	indeks 1961/96	0,79	1,01	1,36	1,80	1,02
	gostota poselitve	63	104	204	206	97
	št. del. mest 1996	3180	3258	13.998	21.499	41.935
	% v prim. sektorju	9	3	7	6	7
Dolenjska	površina (v km ²)	541	548	336	258	1684
	%	32	33	20	15	100
	št. preb. 1996	12.579	16.472	18.115	58.557	105.723
	%	11,9	15,6	17,1	55,4	100,0
	indeks 1961/96	0,72	0,84	1,07	1,73	1,20
	gostota poselitve	23	30	54	227	63
	št. del. mest 1996	290	2350	1917	36.796	41.353
	% v prim. sektorju	6	1	0	4	3
Notranjska	površina (v km ²)	422	536	302	197	1456
	%	29	37	21	14	100
	št. preb. 1996	7123	14.525	7513	21.211	50.372
	%	14,1	28,8	14,9	42,1	100,0
	indeks 1961/96	0,63	0,90	0,81	1,35	0,96
	gostota poselitve	17	27	25	108	35
	št. del. mest 1996	470	4106	3048	9208	16.832
	% v prim. sektorju	7	16	1	7	8

Statistična regija (l. 1996)	kazalci	Zelo neugodne razmere	Manj ugodne razmere	Ugodne razmere	Zelo ugodne razmere	SKUPAJ
Obalno-kraška	površina (v km ²)	165	169	230	480	1044
	%	16	16	22	46	100
	št. preb. 1996	2139	3085	5251	90.755	101.230
	%	2,1	3,0	5,2	89,7	100,0
	indeks 1961/96	0,54	0,69	0,72	1,56	1,37
	gostota poselitve	13	18	23	189	97
	št. del. mest 1996	59	334	583	42.698	43.674
	% v prim. sektorju	2	0	0	1	1
Posavje	površina (v km ²)	344	299	158	84	885
	%	39	34	18	9	100
	št. preb. 1996	12.998	15.872	11.678	30.637	71.185
	%	18,3	22,3	16,4	43,0	100,0
	indeks 1961/96	0,71	0,83	0,99	1,50	1,02
	gostota poselitve	38	53	74	367	80
	št. del. mest 1996	631	1678	2306	18.921	23.536
	% v prim. sektorju	11	18	0	5	6
Savinjska	površina (v km ²)	1124	603	444	213	2384
	%	47	25	19	9	100
	št. preb. 1996	41.288	41.541	89.134	83.062	255.025
	%	16,2	16,3	35,0	32,6	100,0
	indeks 1961/96	0,80	1,01	1,28	1,97	1,24
	gostota poselitve	37	69	201	390	107
	št. del. mest 1996	3264	9960	41.335	45.432	99.991
	% v prim. sektorju	2	3	1	3	2
Zasavje	površina (v km ²)	27	108	80	48	263
	%	10	41	31	18	100
	št. preb. 1996	846	10.138	37.814	4776	53.574
	%	1,6	18,9	70,6	8,9	100,0
	indeks 1961/96	0,49	0,90	1,14	1,26	1,07
	gostota poselitve	31	94	470	99	203
	št. del. mest 1996	2395	3844	8691	2352	17.282
	% v prim. sektorju	0	0	1	3	1
SLOVENIJA SKUPAJ	površina (v km ²)	5939	4432	4489	5412	20.273
	%	29	22	22	27	100
	št. preb. 1961	274.295	211.919	308.733	808.061	1.603.008
	%	17	13	19	50	100
	št. preb. 1996	206.503	192.860	343.097	1.239.688	1.982.148
	%	10	10	17	63	100
	št. del. mest 1996	13.761	33.397	110.784	670.281	828.223
	% v prim. sektorju	4	5	3	2	3

V raziskavi smo poskusili ovrednoti še odnose med v pričujoči raziskavi opredeljeno razvitostjo podeželja in stopnjo urbaniziranosti slovenskih naselij (več o tem v: Ravbar, 1997), pri čemer smo za tipe naselbinskih območij poenostavili podrobnejšo tipologijo območij:

- mesta in močno urbanizirana območja naselij,
- prehodna urbano-podeželska območja naselij
- podeželska, neurbanizirana območja naselij (kjer gre tudi za ogrožena ali celo odmirajoča podeželska območja naselij).

Primerjava je pokazala, da je na v območjih z najugodnejšimi razvojnimi potezami tudi stopnja urbanizacije največja in v vseh regijah presega 50 %, marsikje celo 75 % (Osrednja

Slovenija, Podravje, Prekmurje, Obalno-Kraška, Posavje). Na območjih z najvišjo razvitostjo podeželja so tudi vse (naj)večje mestne aglomeracije, kar predstavlja zelo pomembne izzive tudi za prihodnost našega kmetijstva. Po drugi strani na območjih z najmanj ugodnimi razvojnimi potezami prevladujejo podeželska, neurbanizirana, rekli bi lahko klasična vaška naselja, ki po svojih demografskih značilnostih sodijo v skupino ogroženih ali celo odmirajočih naselij. Podrobnosti so navedene v preglednici 25 in prikazane na sintezni karti v prilogi. Splošne ocene razmerij med razvitostjo podeželja in tipi naselbinskih območij zahtevajo še dodatne podrobnejše raziskave (tudi terenska preverjanja), ki bodo potrdile, lahko pa tudi ovrgle pričujoče izsledke, nastale na podlagi kvantitavnih meril.

Preglednica 25: Razmerja med razvitostjo podeželja in tipi naselbinskih območij

Statistična regija ¹		Zelo neugodne razmere			Manj ugodne razmere			Ugodne razmere			Zelo ugodne razmere		
		a ²	b ³	c ⁴	a	b	c	a	b	c	a	b	c
Gorenjska	% površ.			88	19	83	6	66	28	23	71	6	
	% preb.			91	36	66	73	20	7	62	37	2	
Goriška	% površ.		10	90	32	69		39	60	10	52	38	
	% preb.		8	92	51	49		52	46	49	42	9	
Koroška	% površ.		17	83	49	51		53	46	4	72	24	
	% preb.		20	80	68	33		83	16	52	45	3	
Osrednja Slovenija	% površ.		28	72	45	55	4	63	33	40	55	5	
	% preb.		34	66	66	34	32	55	12	86	13	0,4	
Podravje	% površ.	0,2	28	72	68	31	2	79	19	48	48	4	
	% preb.	0,5	43	57	83	17	9	83	9	82	18	0,3	
Prekmurje	% površ.		30	70	80	20	11	83	3	22	44	34	
	% preb.		43	57	88	12	30	53	1	87	28	11	
Dolenjska	% površ.		21	79	0,1	37	64	1	62	27	28	77	7
	% preb.		34	66	0,2	53	47	2	62	16	63	42	2
Notranjska	% površ.		25	75	6	58	35		68	32	22	47	30
	% preb.		27	73	33	39	28		81	19	54	43	3
Obalno-kraška	% površ.		15	85	35	65		32	68	21	60	19	
	% preb.		27	73	45	55		46	54	73	24	3	
Posavje	% površ.		25	75	48	52		64	36	31	67	2	
	% preb.		42	58	66	34		72	28	73	27	0,1	
Savinjska	% površ.	0,3	35	76	4	41	34	8	78	13	28	67	6
	% preb.	6	51	56	25	47	15	50	48	3	63	36	1
Zasavje	% površ.		10	91	5	46	48	17	76	11	100		
	% preb.		40	60	63	21	16	63	37	0,3	95	3	

1 V letu 1996

2 mesta in močno urbanizirana območja naselij

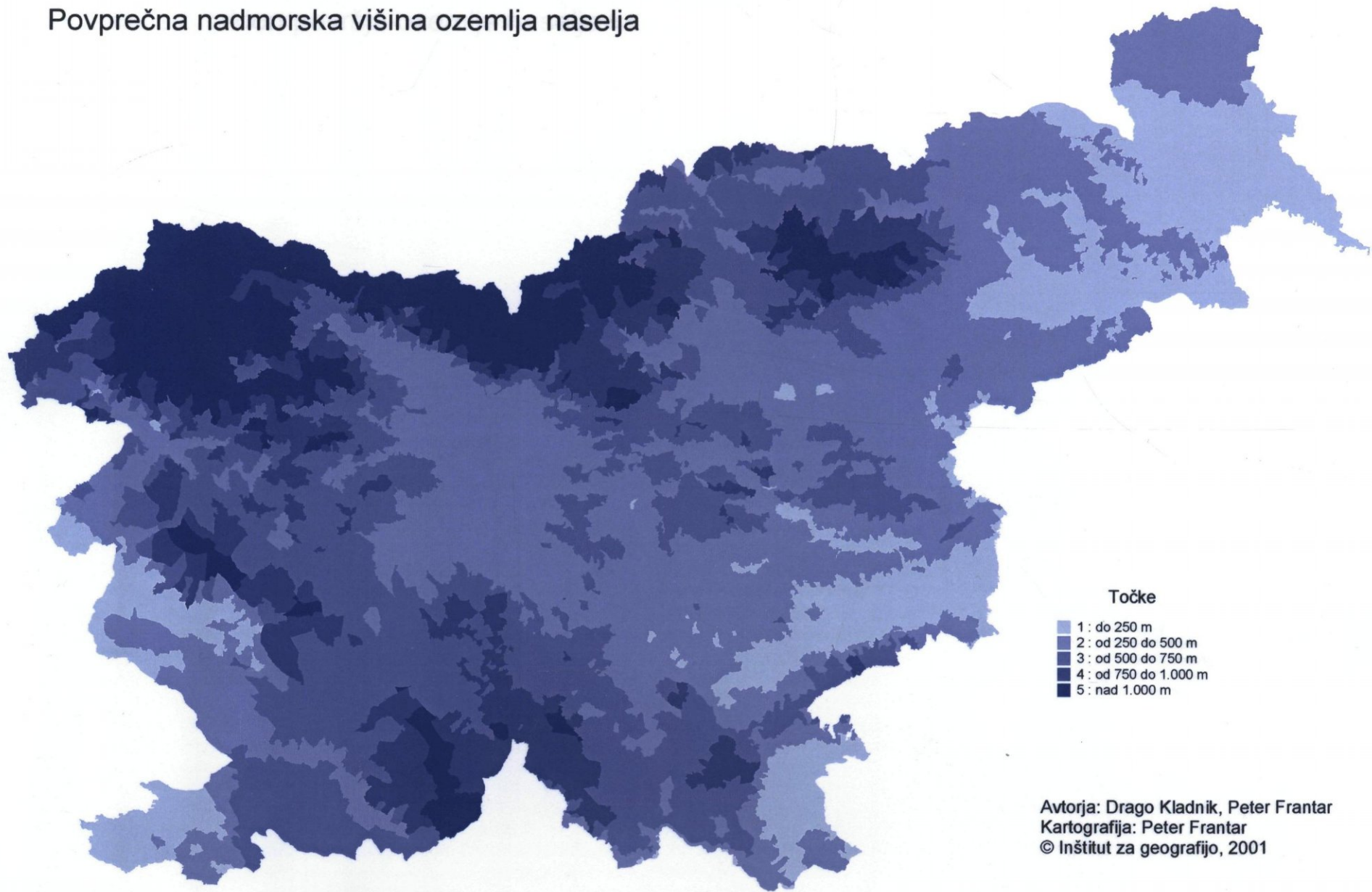
3 prehodna območja naselij (ruralno-urbani kontinuum)

4 podeželska območja naselij (ogrožena in/ali odmirajoča območja naselij)

nekakšno superstrukturo, brez katere danes tudi tradicionalne podeželske dejavnosti ne bi bile sposobne konkurenčno delovati ali pa bi se ohranjale na nizki ravni prevladujoče samooskrbne naravnosti. Vendar mi hočemo imeti urejeno in razvito, dejavnostno, dohodkovno in prebivalstveno evropsko primerljivo podeželje, ki ga lahko našim posebnostim prilagajamo le v nekaterih segmentih, kot so na primer poudarjena vloga biološkega kmetovanja, uveljavljanje tradicionalnih dopolnilnih dejavnosti in poudarjanje naravne pestrosti, zaradi katere je do določene mere potrebno obvarovati tudi (vsaj del) naših svojsko prepletenih sistemov poljske razdelitve.

Prav zato je bilo potrebno podeželje, njegove potenciale in stopnjo razvitosti, celovito ovrednotiti. Ker gre v znatni meri za kmetijsko pomemben prostor, ima v sistemu vrednotenja ta dejavnost posebno mesto. Predvsem z njenega zornega kota so ovrednotene tudi naravne razmere, saj se jim druge dejavnosti lahko prilagajajo na drugačen, včasih celo povsem nasproten način. Ker gledamo na podeželje skozi prizmo potreb po celovitem, skladnem razvoju, smo v vrednotenje vključili tudi vrsto kazalcev, pokazateljev stopnje razvitosti in razvojnih potencialov. Ker so si kmetijske in nekmetijske dejavnosti v določenem vsebinskem nasprotju, razmerja med njimi niso preprosta, kar se kaže tudi v sistemu vrednotenja. Praviloma je pri izboru kazalcev za vrednotenje potrebno paziti na njihov pozitiven korelacijski odnos, v naših prizadevanjih pa je ta zahteva zavestno potisnjena ob stran, saj smo skušali izpeljati vrednotenje na temeljih celovite stvarnosti, torej upošteva tudi navedeno dvojno naravo. Kljub temu sistem točkovanja s končnim rezultatom dobro odraža celovitost podeželske problematike. Poudarjeno enostranska usmeritev prinaša majhen seštevek točk, večstranska, temelječa na zdravih razvojnih jedrih, tudi personalnih, in na ne pretirano onesnaženem okolju, je ocenjena najbolje. Tako je lahko tudi podeželje v slabših naravnih razmerah bolje razvito od podeželja z dobrimi pogoji za kmetijstvo, kjer pa se pojavljajo številne strukturne pomanjkljivosti. Zaradi zgoraj omenjenega prepletanja mestnega in podeželskega je bilo mogoče vrednotenje pripraviti za območje celotne države. Medsebojna razmerja med rezultati vrednotenja, torej razvitostjo podeželja in naselbinsko tipologijo, so prikazana na posebni sintetični karti.

Povprečna nadmorska višina ozemlja naselja

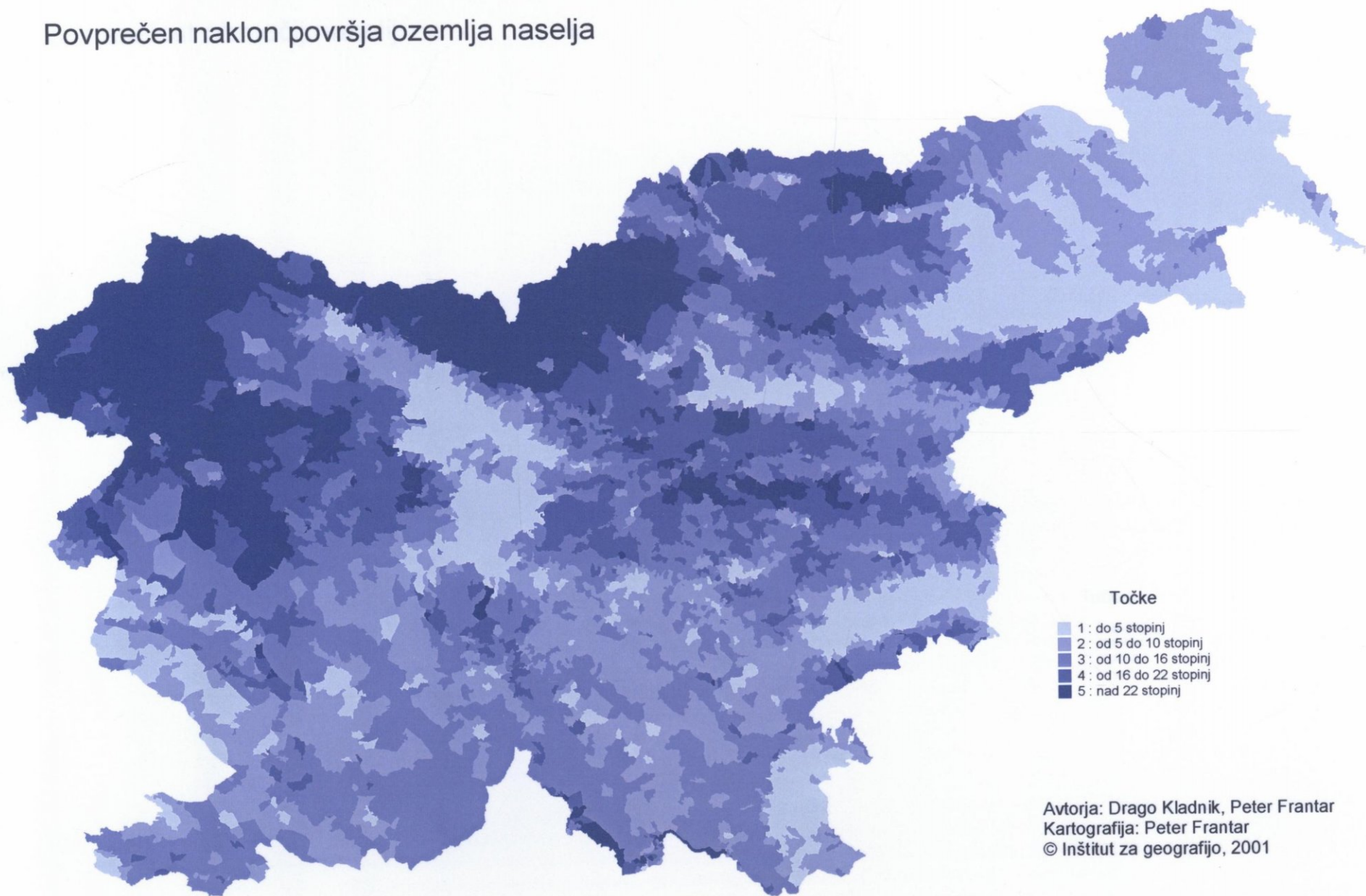

Točke

- 1 : do 250 m
- 2 : od 250 do 500 m
- 3 : od 500 do 750 m
- 4 : od 750 do 1.000 m
- 5 : nad 1.000 m

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Povprečen naklon površja ozemlja naselja

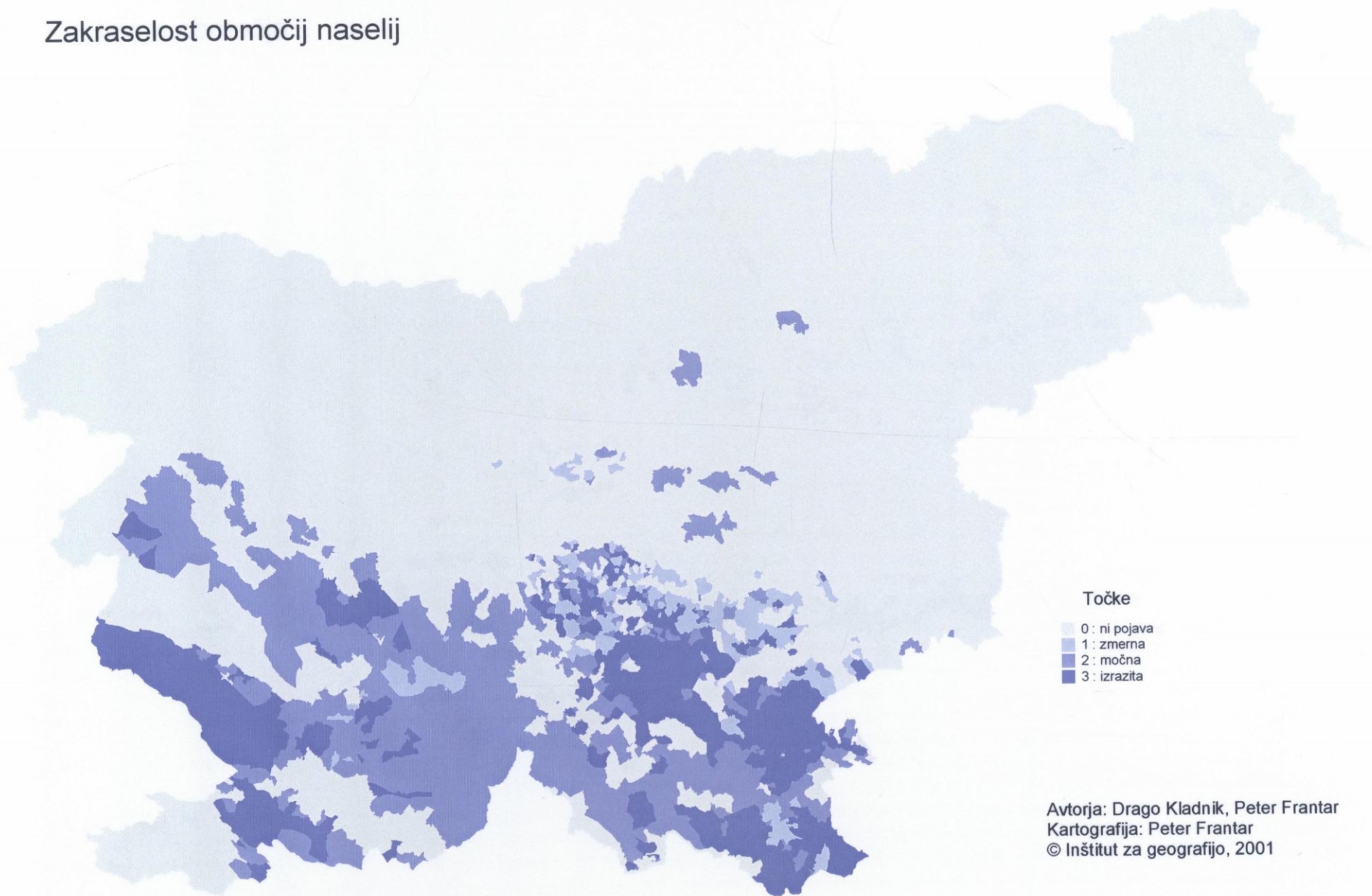

Točke

- 1 : do 5 stopinj
- 2 : od 5 do 10 stopinj
- 3 : od 10 do 16 stopinj
- 4 : od 16 do 22 stopinj
- 5 : nad 22 stopinj

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Zakraselost območij naselij

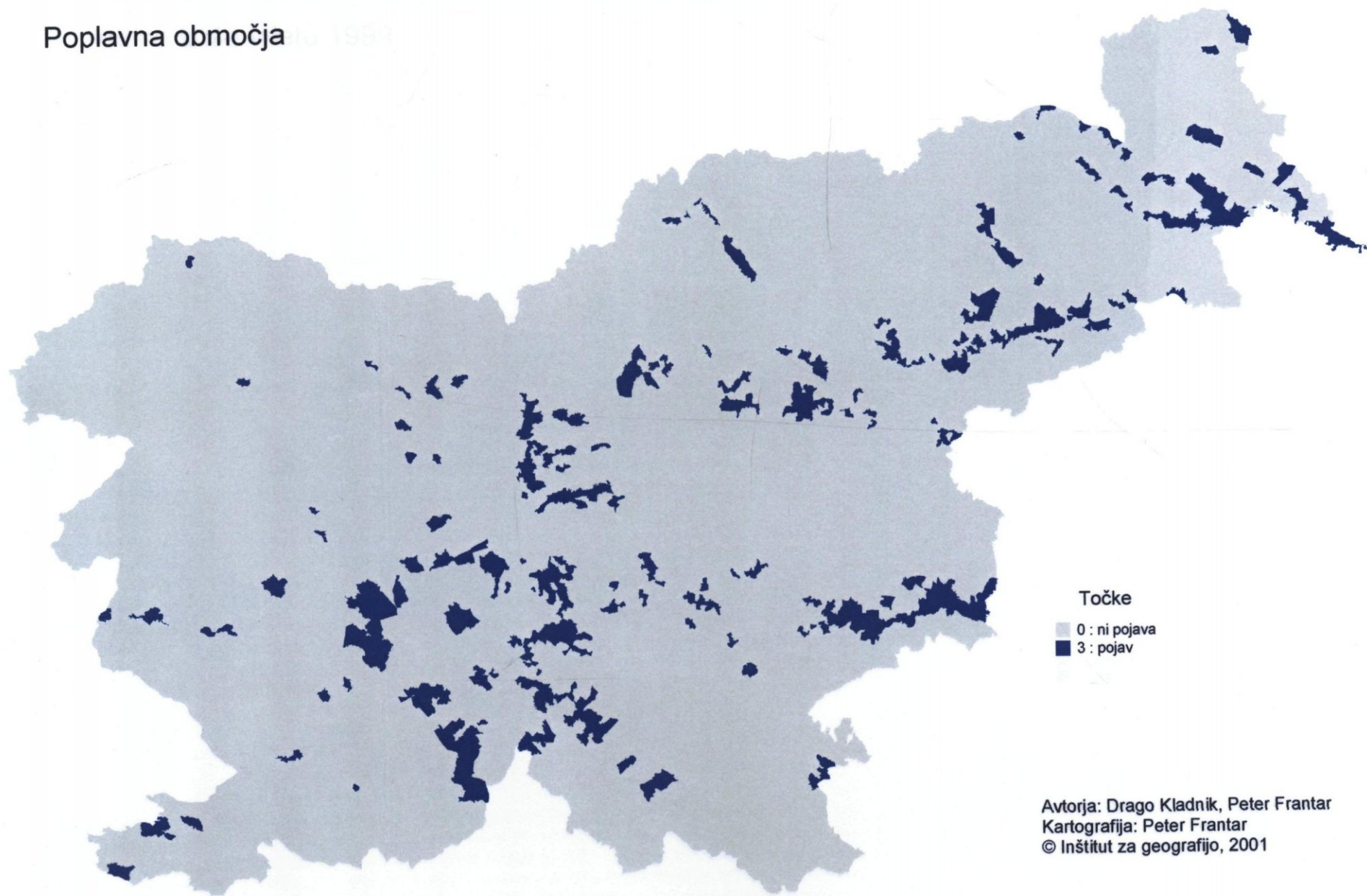

Točke

- 0 : ni pojava
- 1 : zmerna
- 2 : močna
- 3 : izrazita

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Poplavna območja 16. 1997

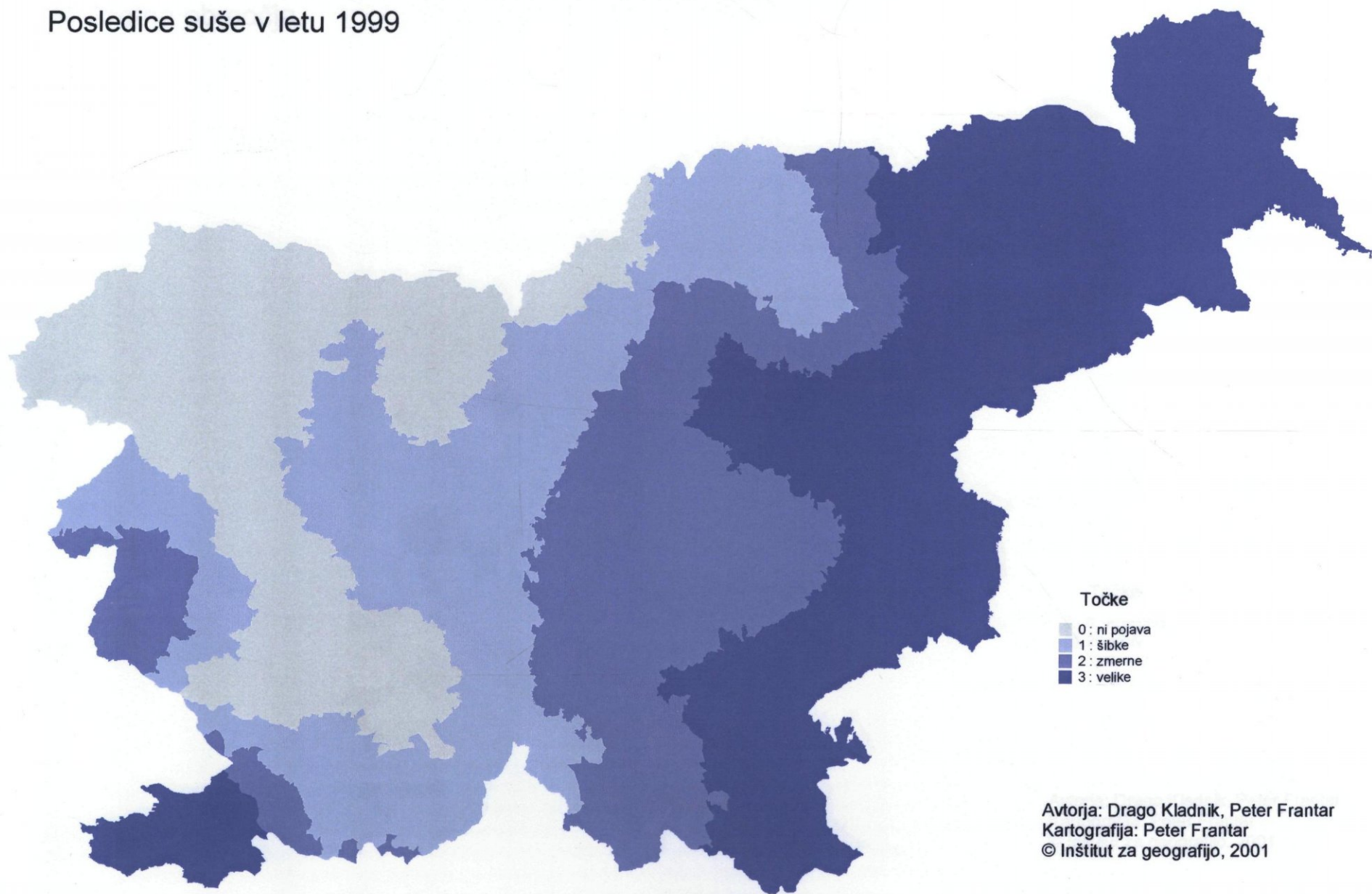

Točke

- 0 : ni pojava
- 3 : pojav

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Posledice suše v letu 1999

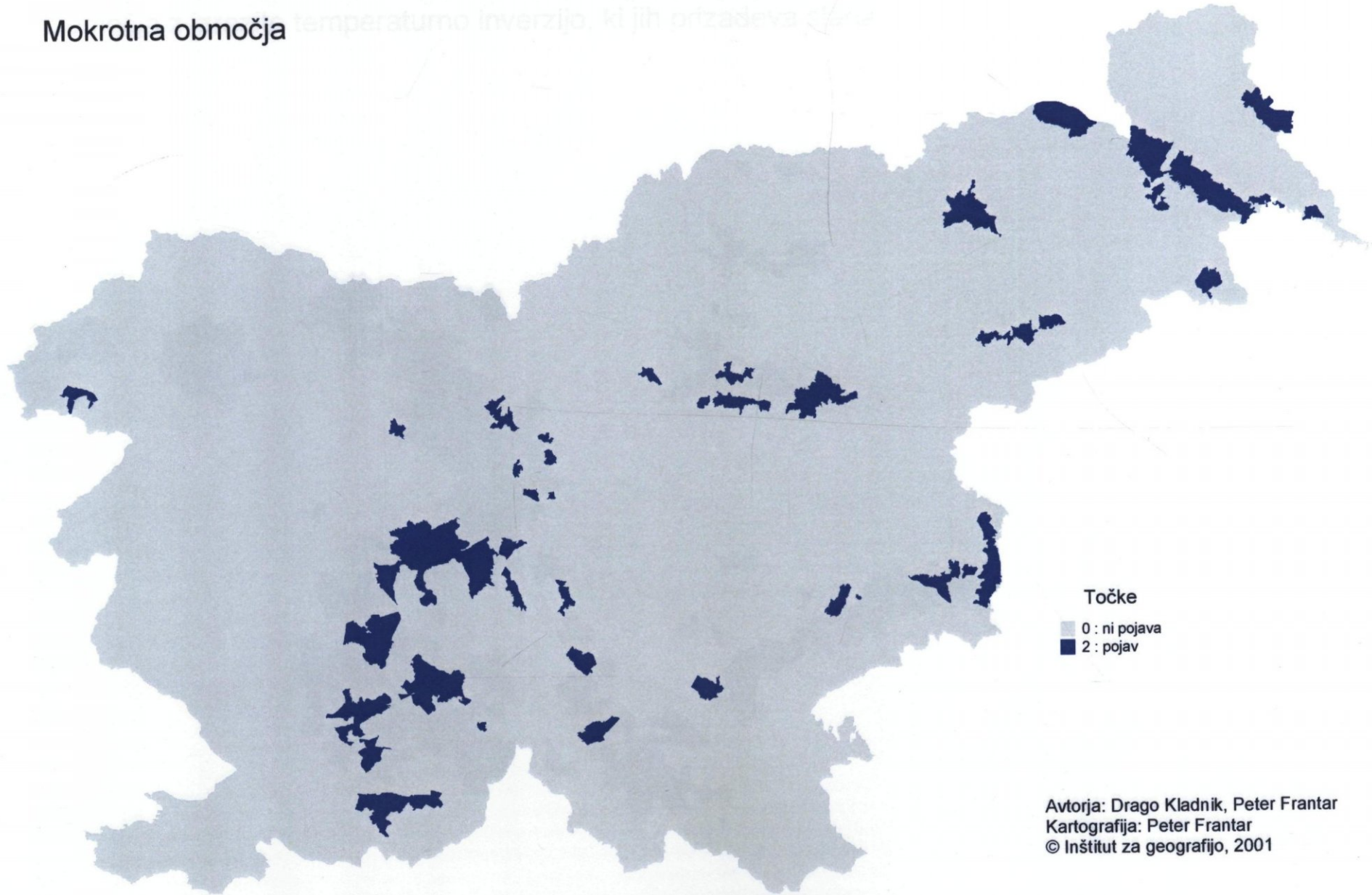
Točke

- 0 : ni pojava
- 1 : šibke
- 2 : zmerne
- 3 : velike

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Mokrotna območja

temperaturno inverzijo, ki jih prizadeva

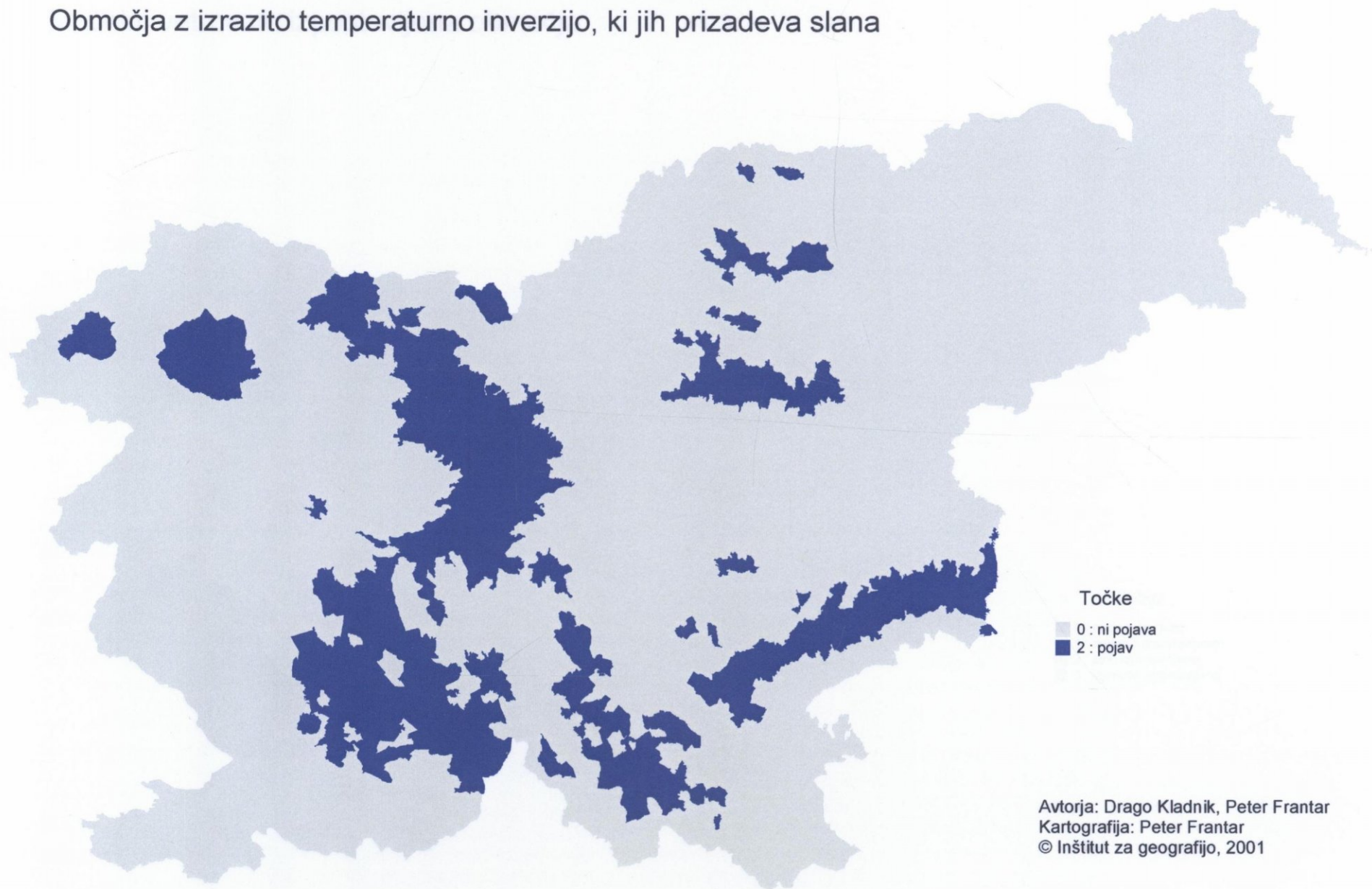

Točke

- 0 : ni pojava
- 2 : pojav

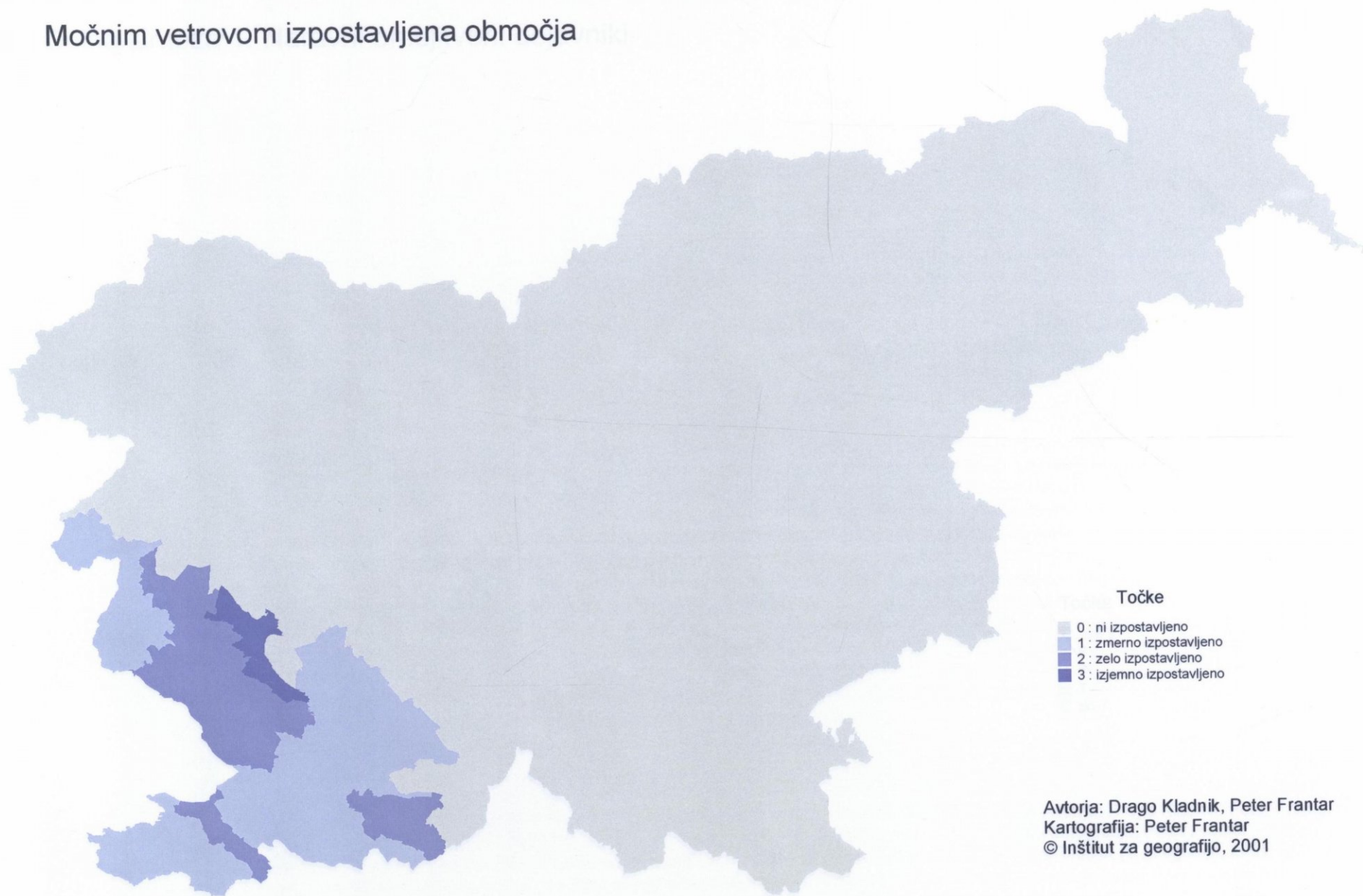
Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Območja z izrazito temperaturno inverzijo, ki jih prizadeva slana

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Močnim vetrovom izpostavljena območja

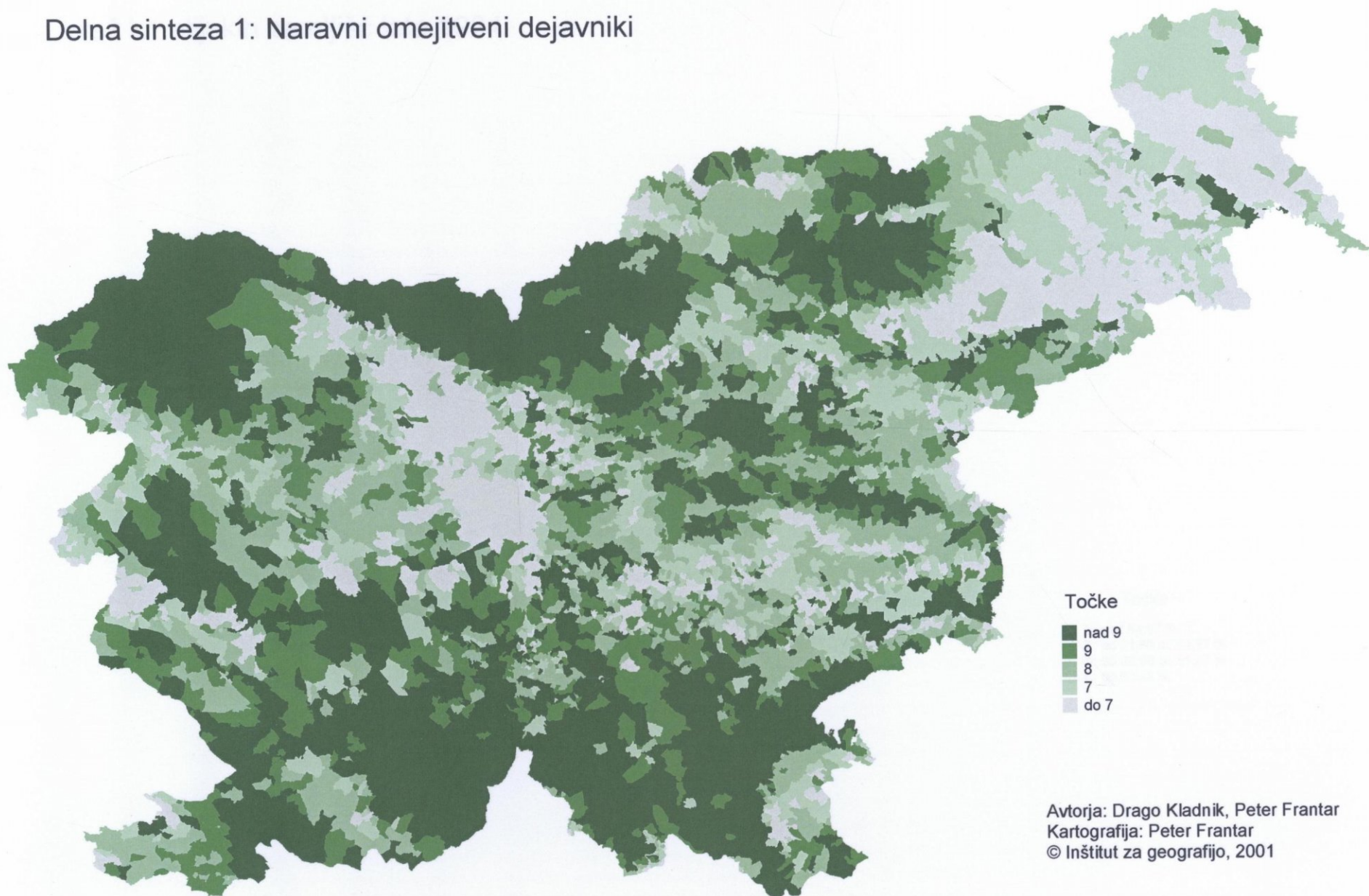

Točke

- 0 : ni izpostavljeno
- 1 : zmerno izpostavljeno
- 2 : zelo izpostavljeno
- 3 : izjemno izpostavljeno

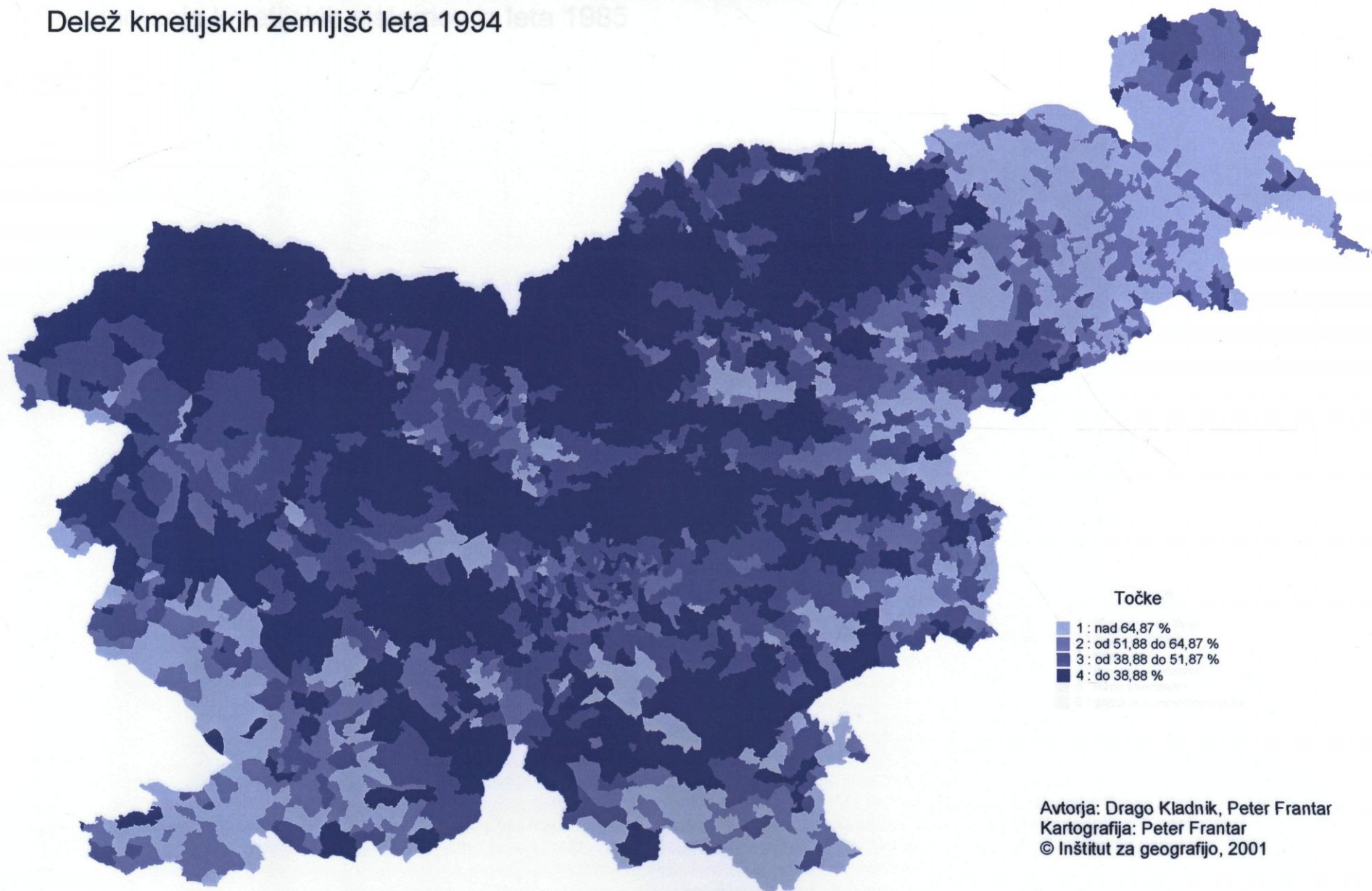
Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Delna sinteza 1: Naravni omejitveni dejavniki

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Delež kmetijskih zemljišč leta 1994 leta 1985

Točke

- 1: nad 64,87 %
- 2: od 51,88 do 64,87 %
- 3: od 38,88 do 51,87 %
- 4: do 38,88 %

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

2. NEKATERI ELEMENTI SOCIALNO-GEOGRAFSKE PREOBRAZBE SLOVENSKEGA PODEŽELJA NA PRELOMU IZ 20. V 21. STOLETJE

Naravne razmere za kmetovanje so v Sloveniji v primerjavi z drugimi evropskimi državami sorazmerno neugodne. Zaradi goratosti in hribovitosti ter kraškega površja je ravnih rodovitnih zemljišč le malo. Leta 1994 je bil delež posameznih zemljiških kategorij naslednji: njive 11,6 %, sadovnjaki 1,5 %, vinogradi 1,1 %, travniki 17,5 %, pašniki 7,3 %, gozdovi 54 % in nerodovitna zemljišča 7,1 %. 27 % zemljišč je bilo v državni lasti (Statistični letopis, 1995, 245). Katastrski podatki se od navedenih nekoliko, a nebitveno razlikujejo (Kladnik, Gabrovec, 1998). V zadnjem desetletju so se opazno zmanjšale površine njiv, sadovnjakov in pašnikov, povečujejo pa se ostale zemljiške kategorije, še posebej gozdovi (Gabrovec, Kladnik, 1997). Pestre naravne razmere omogočajo dokaj raznovrstno kmetijsko usmerjenost. Tržne viške dajejo predvsem živinoreja (govedo, prašiči, perutninarstvo), pridelava krompirja ter vinogradništvo in sadjarstvo. Težave povzročajo zemljiškoposestna razdrobljenost (povprečno pod 5 ha obdelovalnih zemljišč), neprilagojena sodobnim razvojnim trendom razvitega evropskega kmetijstva (Kladnik, 1998). Na kmetijah prevladujejo mešana delavsko-kmečka gospodinjstva (Kladnik, 1993). Kmetijska pridelava je na majhnih kmetijah razmeroma draga, omogočila pa je ohranitev pestre podeželske pokrajine in še dokaj čistega okolja. Biološko kmetovanje lahko zato pomeni enega od razvojnih izzivov oziroma prednosti slovenskega kmetijstva in razvoja podeželja nasploh. Za boljše gospodarske rezultate zlasti gorskih kmetij bo v prihodnosti potrebno kombinirati kmetijstvo in turizem (turizem na kmetiji).

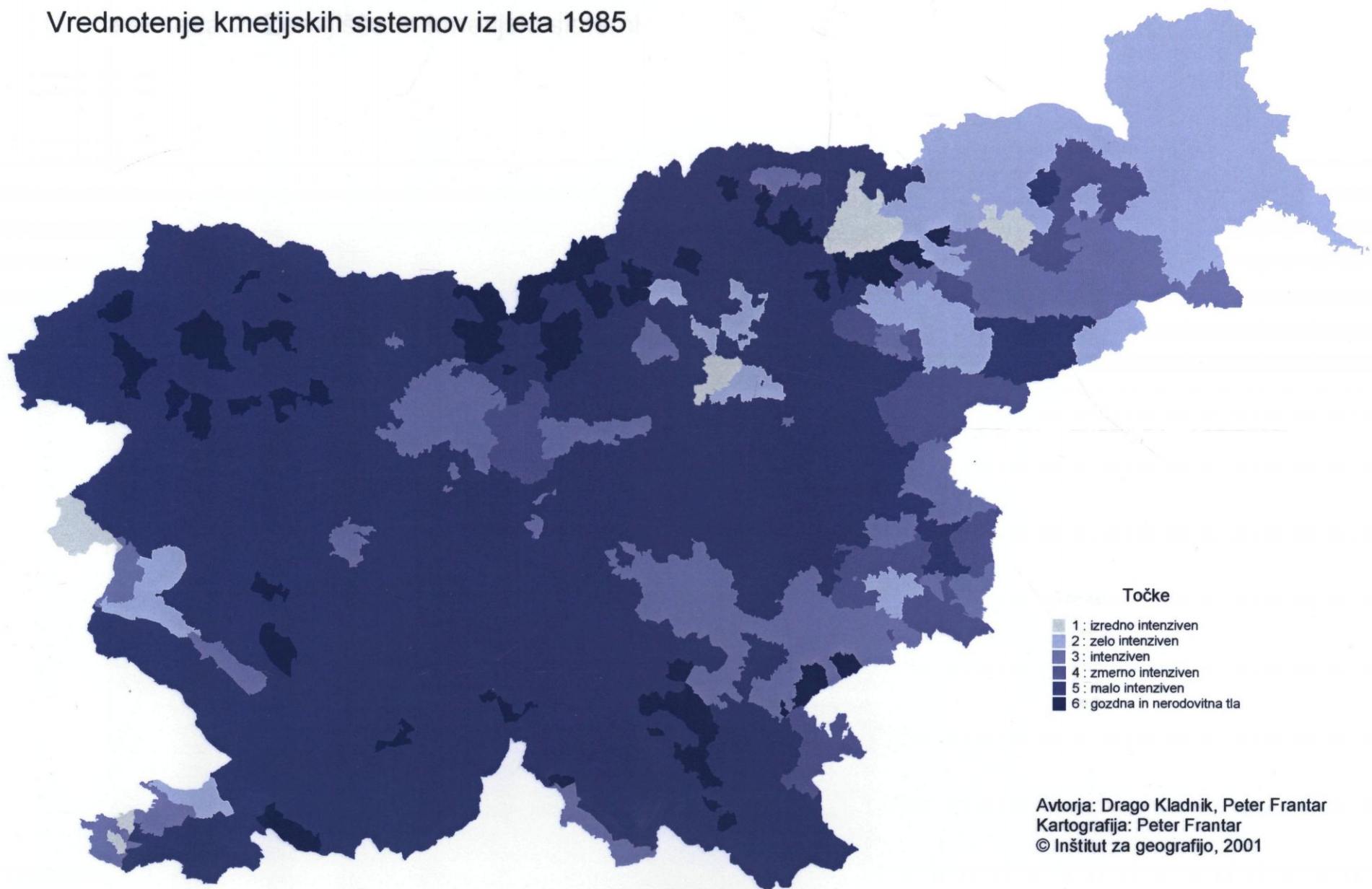
Zlasti zaradi izrazite reliefne razčlenjenosti in precejšnje zastopanosti kraškega površja naravne razmere za kmetijstvo na splošno niso ugodne. Kar 72 % kmetijskih zemljišč je na območjih z omejitvenimi dejavniki za kmetijstvo (gričevnato-hribovito, gorsko-višinsko, kraško). Razgibano površje po ugotovitvah Perka (1998) zavzema štiri petine ozemlja države. Za to, da je za obdelovanje primerne le 43 % ozemlja, so krive predvsem prevelike strmine, zlasti drobna naklonska sestava. Razen ravninskega dela panonskega sveta in manjših sklenjenih območij na dnu kotlin in širših dolin Slovenija nima pomembnejših zemljišč, primernih za intenzivno poljedelsko pridelavo. Zato so prsti na prodi in pesku (zlasti z združbo rjavih prsti) ravnin kmetijsko zelo pomembne, saj spadajo med naše najboljše prsti za poljedelstvo. Na njih dobimo visoke in kakovostne pridelke pšenice, koruze, hmelja, sladkorne pese, zelja in drugih poljščin. Manj primerne za njivsko obdelavo na ravnih območjih Slovenije so oglejene prsti in psevdogleji (Lovrenčak, 1998).

Preglednica 1: Površine zemljiških kategorij v Sloveniji med letoma 1960 in 1995 (v ha)

leto	1960	1970	1980	1990	1995
skupaj	2025066	2025400	2025592	2025473	2025627
- njive in vrtovi	294765	275032	253929	247083	234432
- sadovnjaki	29218	35818	36131	36279	31494
- vinogradi	23191	20638	21359	21558	22955
- travniki	288053	323385	333456	347747	345091
obdelovalna zemljišča	635227	654873	644875	652667	633972
- pašniki	299274	286852	226841	211517	149831
- ribniki in trstičja	3137	3203	3446	2221	3299
kmetijska zemljišča	937638	944928	875126	866405	78102
- gozdovi	958463	949604	1014050	1024535	1097929
rodovitna zemljišča	1896101	1894532	1889212	1890942	1884877
nerodovitna zemljišča	128965	130868	136380	134533	140596

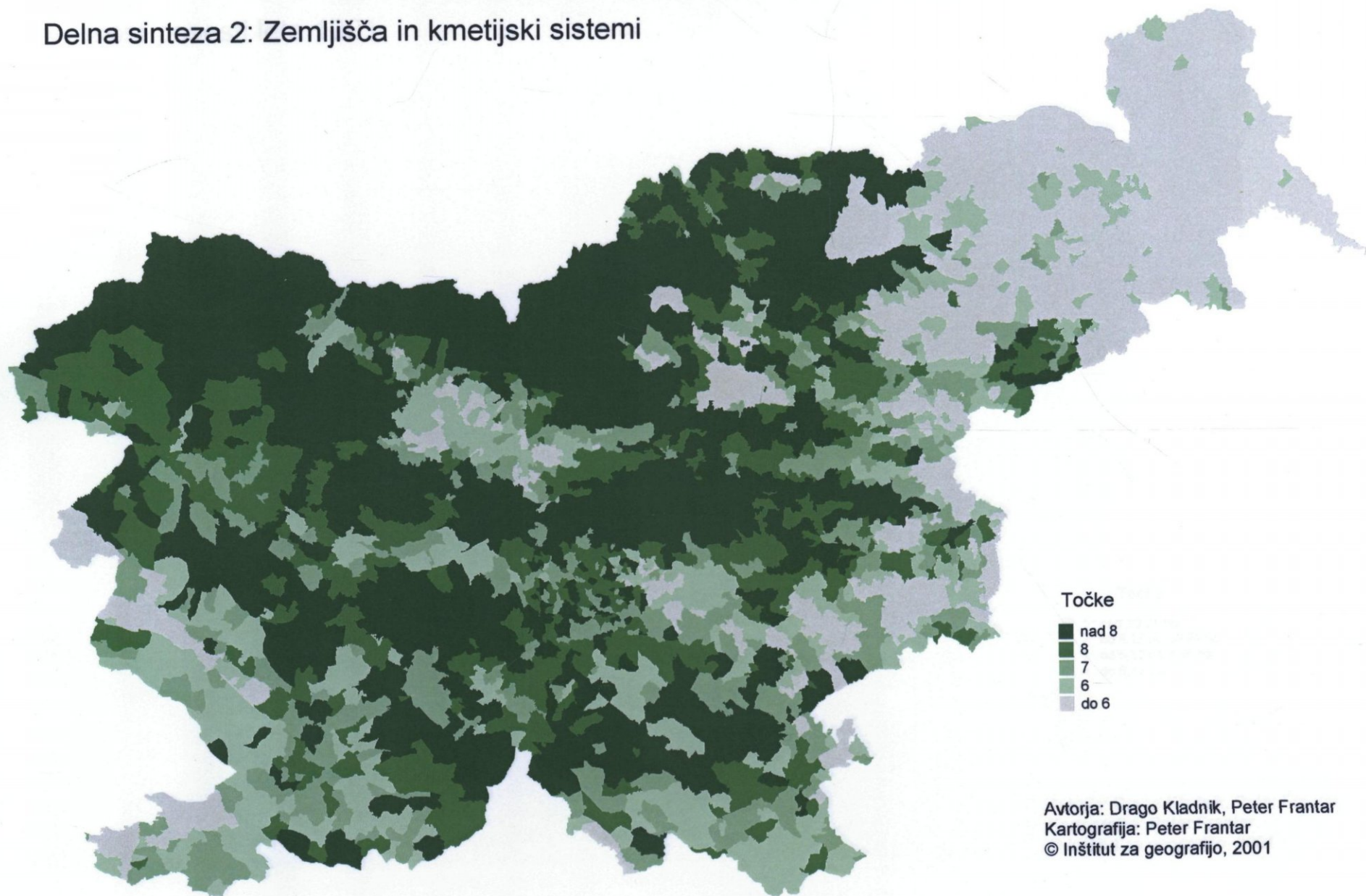
Vir: Statistični letopisi Slovenije

Vrednotenje kmetijskih sistemov iz leta 1985

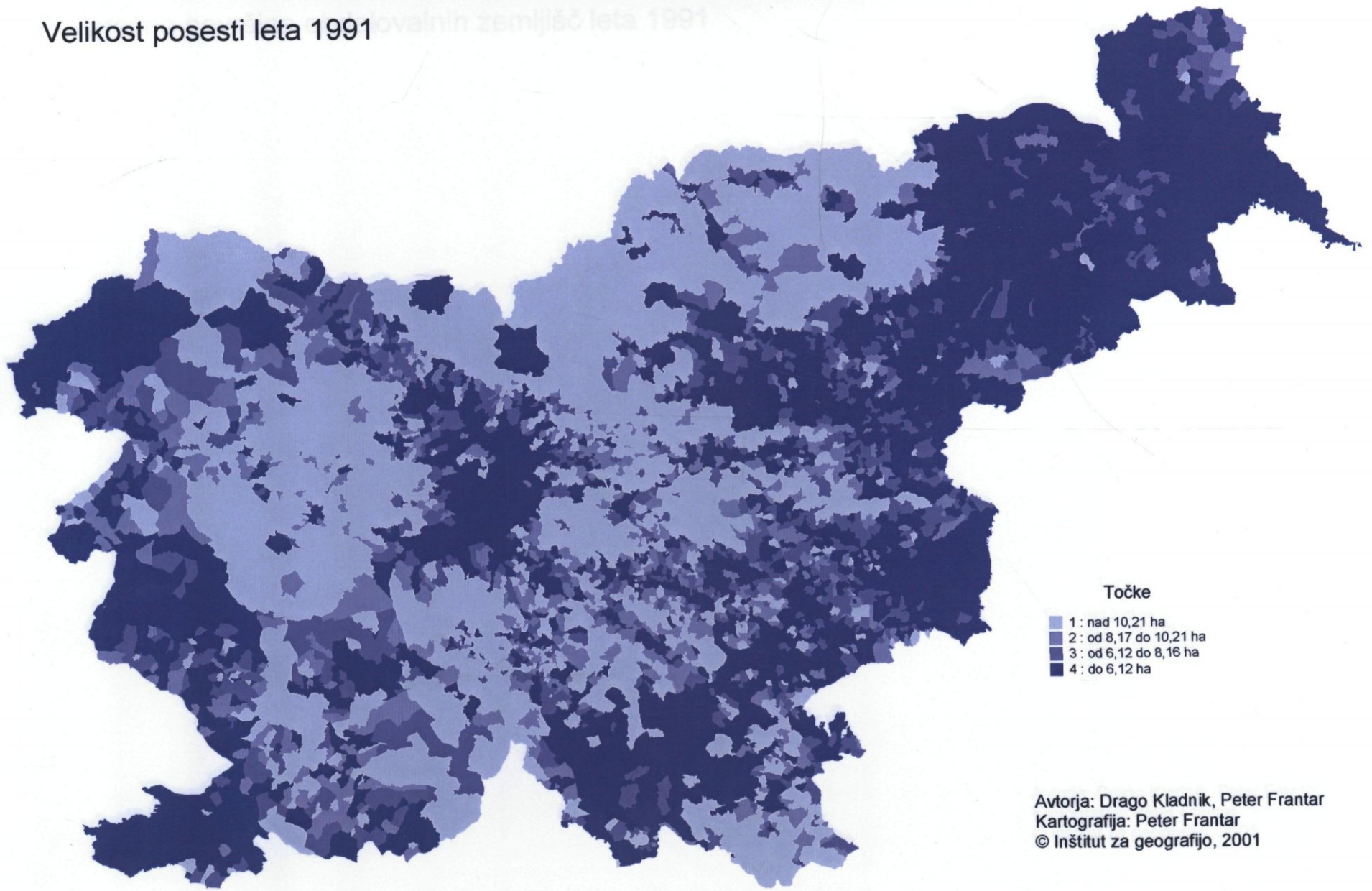
Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Delna sinteza 2: Zemljišča in kmetijski sistemi

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Velikost posesti leta 1991

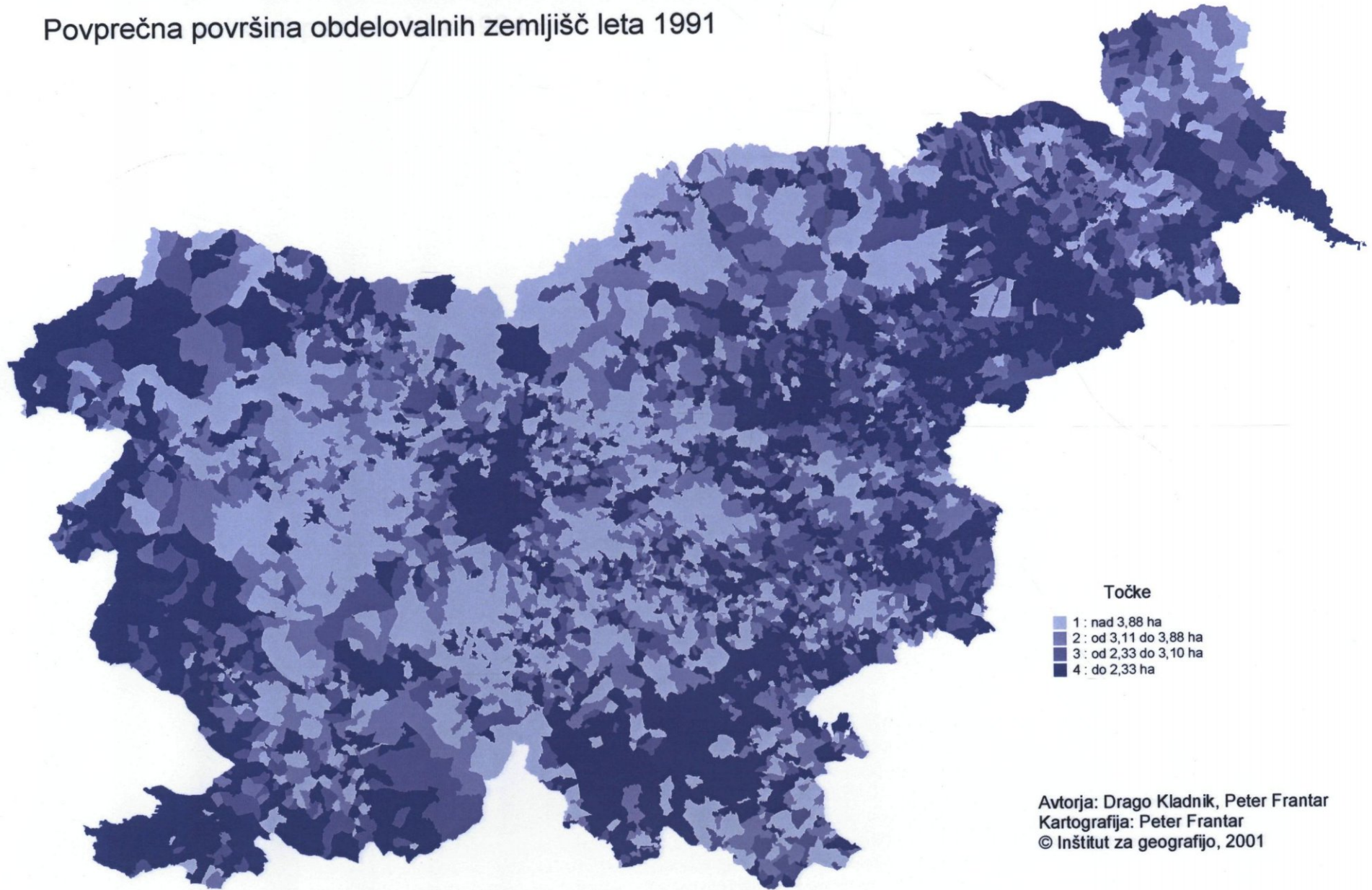

Točke

- 1 : nad 10,21 ha
- 2 : od 8,17 do 10,21 ha
- 3 : od 6,12 do 8,16 ha
- 4 : do 6,12 ha

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Povprečna površina obdelovalnih zemljišč leta 1991

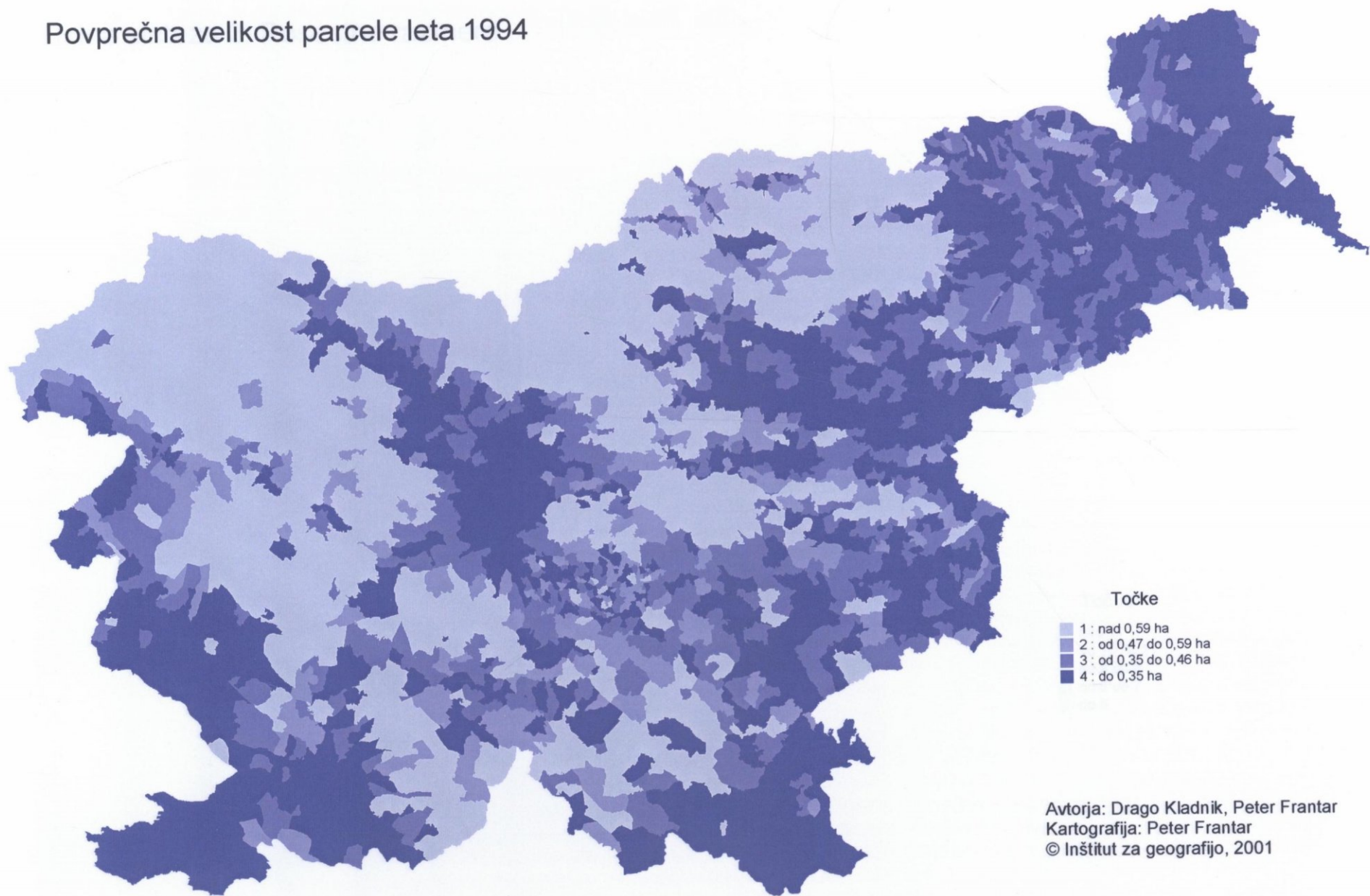

Točke

- 1 : nad 3,88 ha
- 2 : od 3,11 do 3,88 ha
- 3 : od 2,33 do 3,10 ha
- 4 : do 2,33 ha

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Povprečna velikost parcele leta 1994

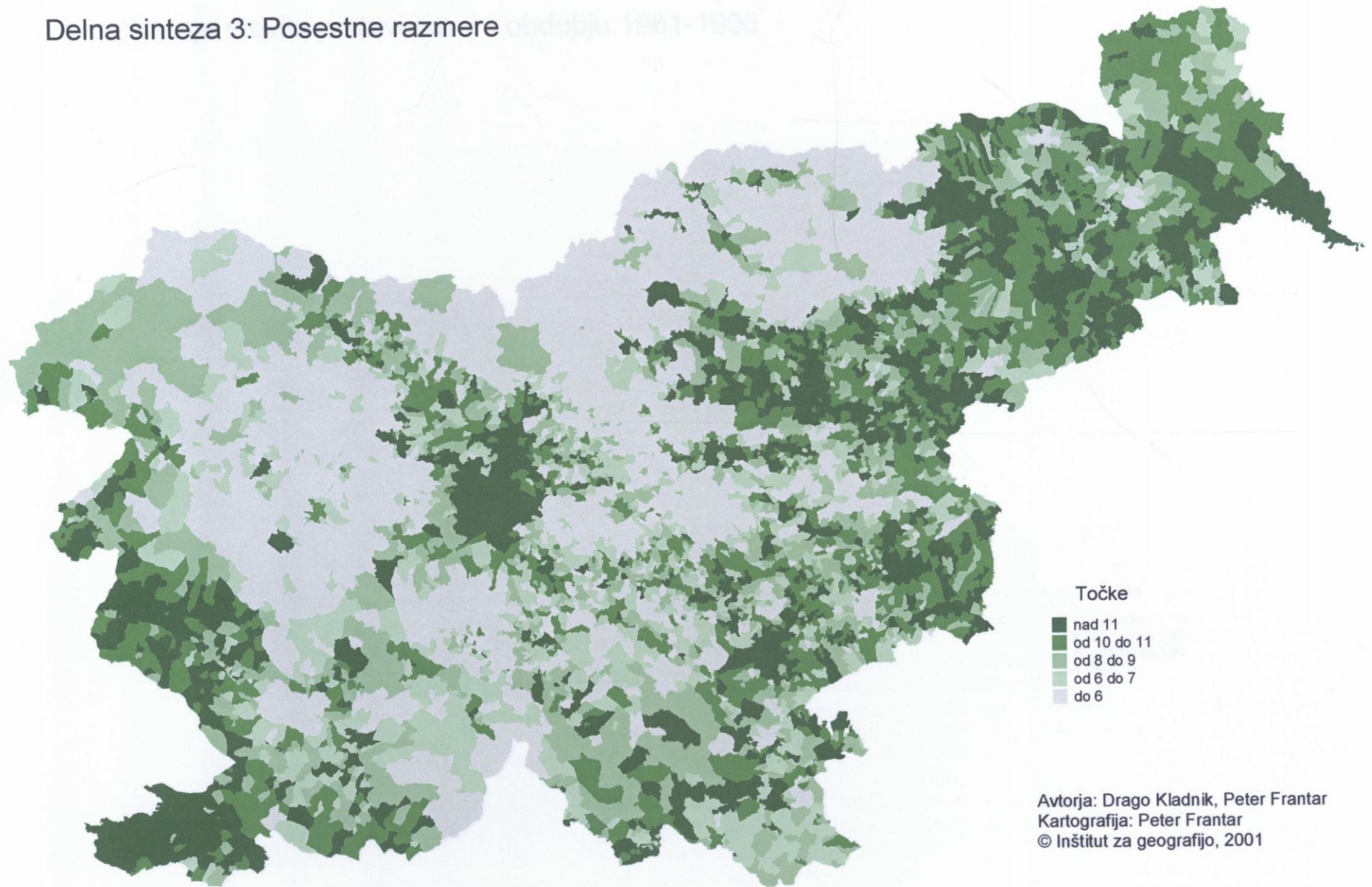

Točke

- 1 : nad 0,59 ha
- 2 : od 0,47 do 0,59 ha
- 3 : od 0,35 do 0,46 ha
- 4 : do 0,35 ha

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Delna sinteza 3: Posestne razmere obdobju 1961-1986

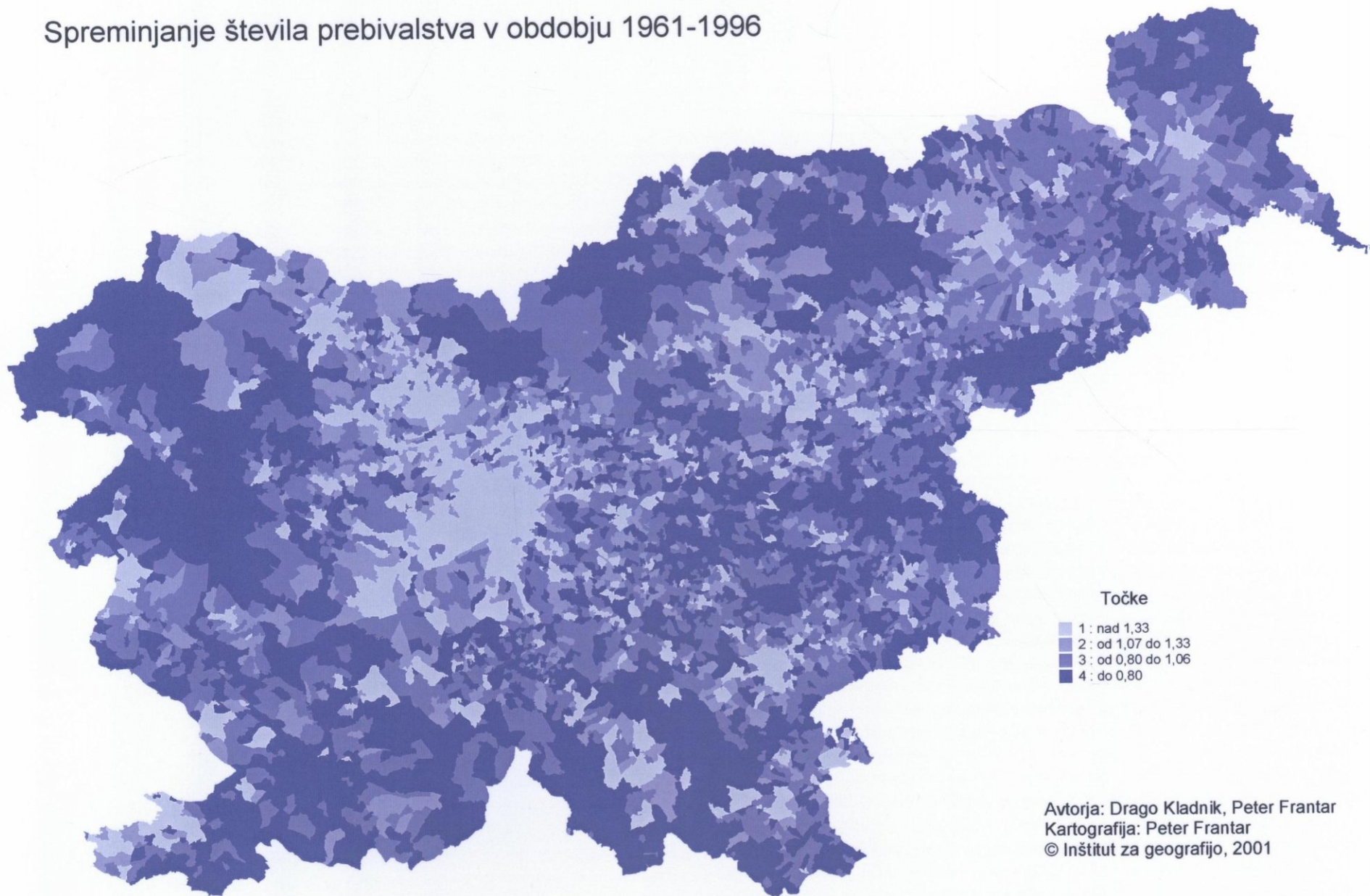

Točke

- nad 11
- od 10 do 11
- od 8 do 9
- od 6 do 7
- do 6

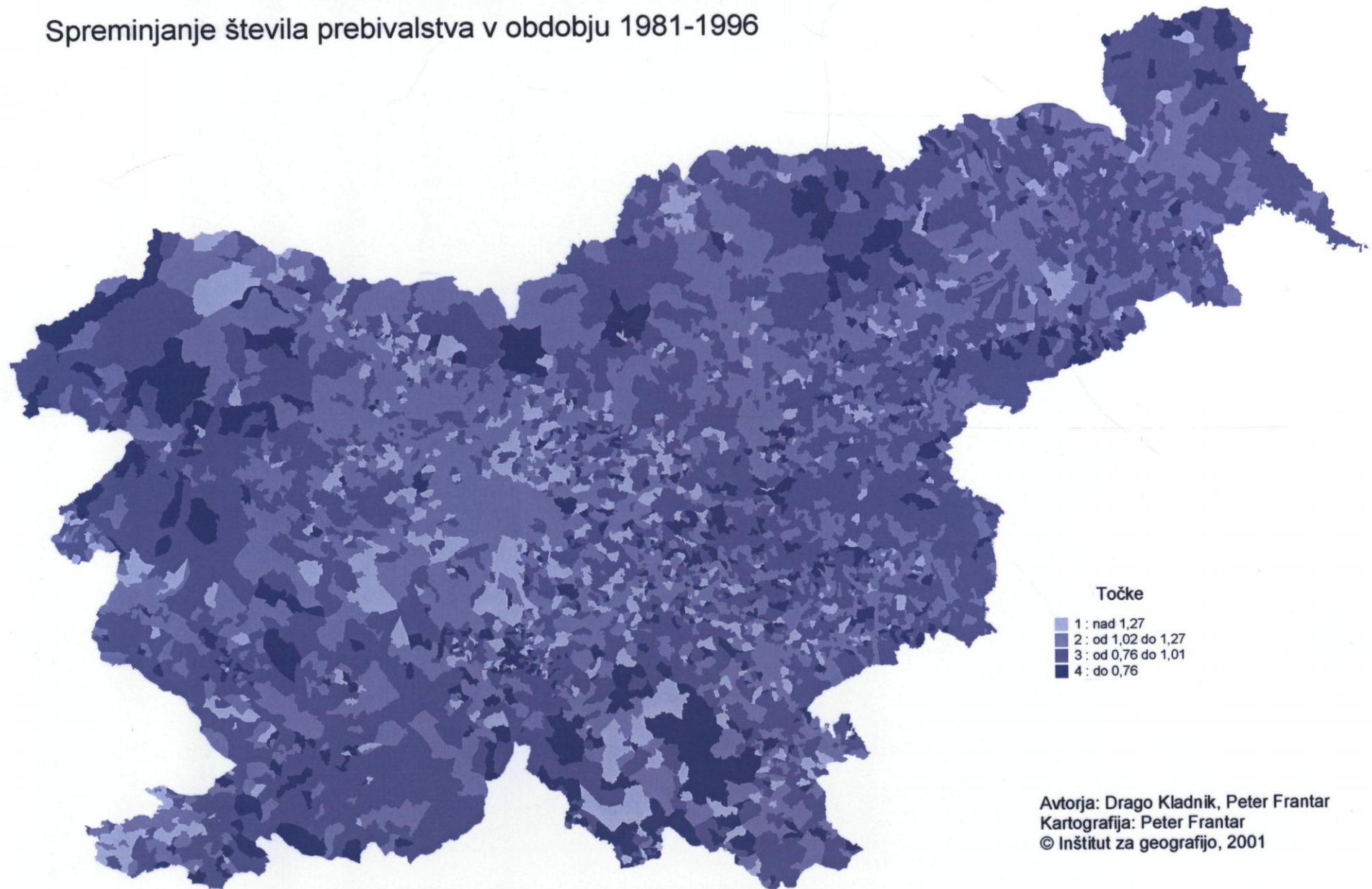
Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Spreminjanje števila prebivalstva v obdobju 1961-1996

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Spreminjanje števila prebivalstva v obdobju 1981-1996

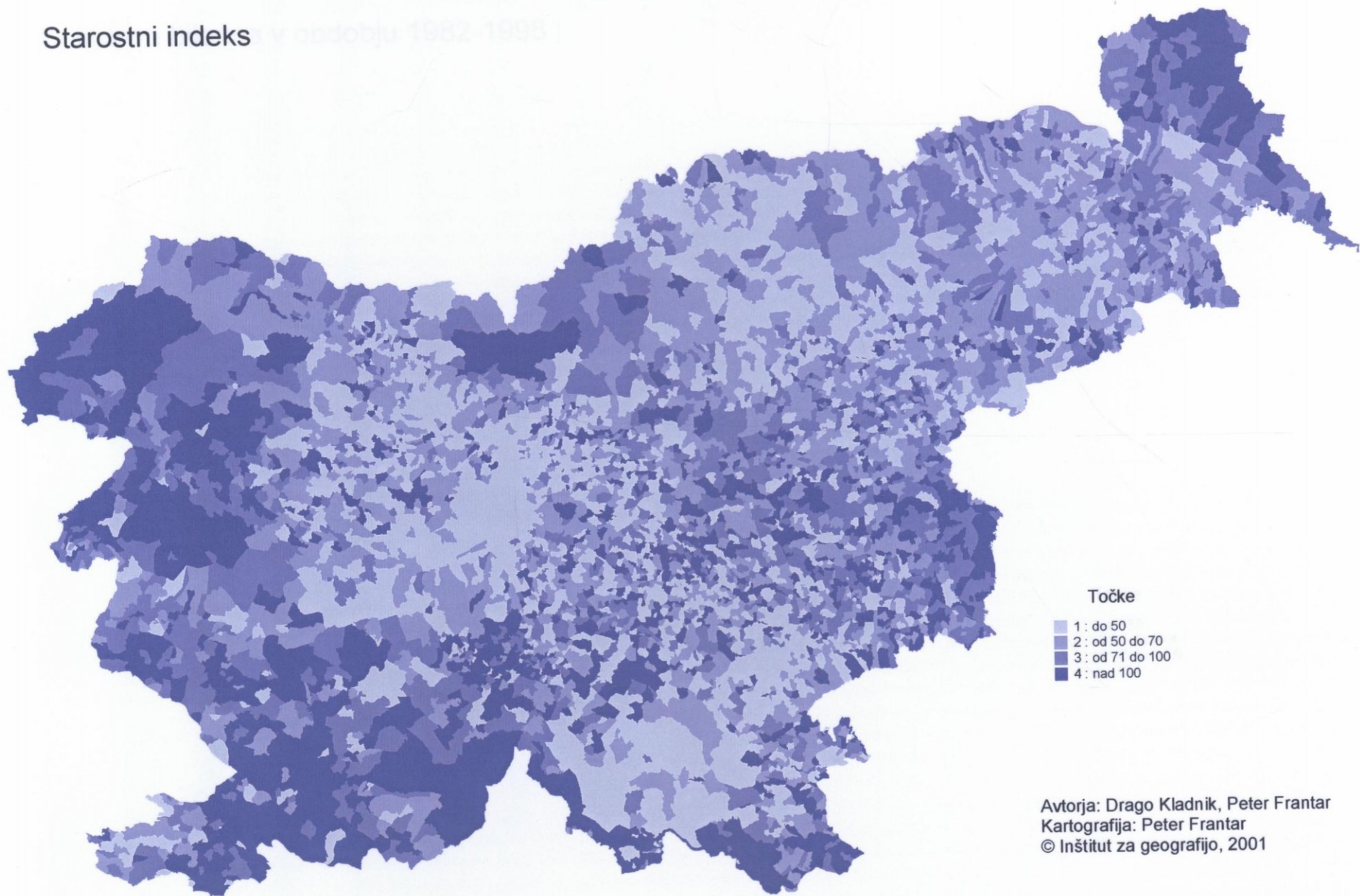

Točke

- 1: nad 1,27
- 2: od 1,02 do 1,27
- 3: od 0,76 do 1,01
- 4: do 0,76

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Starostni indeks v obdobju 1982-1998

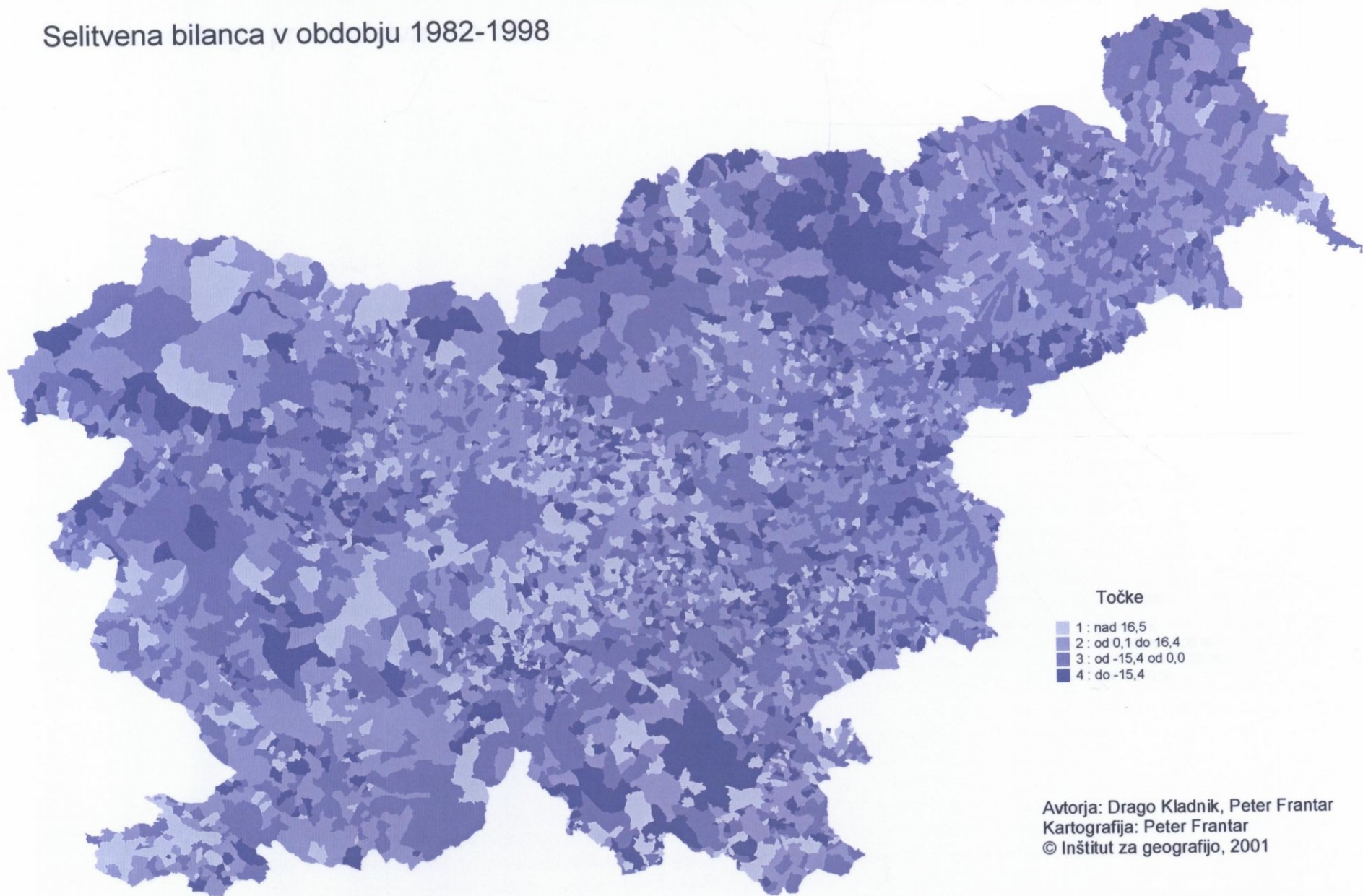

Točke

- 1: do 50
- 2: od 50 do 70
- 3: od 71 do 100
- 4: nad 100

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Selitvena bilanca v obdobju 1982-1998

Točke

- 1: nad 16,5
- 2: od 0,1 do 16,4
- 3: od -15,4 od 0,0
- 4: do -15,4

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Preglednica 2: Spremembe v strukturi zemljiških kategorij v Sloveniji med letoma 1960 in 1995 (v %)

leto	1960	1980	1995
skupaj	100	100	100
- njive in vrtovi	15	13	12
- sadovnjaki	1	2	2
- vinogradi	1	1	1
- travniki	14	16	17
obdelovalna zemljišča	31	32	31
- pašniki	15	11	7
- ribniki in trstičja	0	0	0
kmetijska zemljišča	46	43	42
- gozdovi	47	50	54
rodovitna zemljišča	94	93	93
nerodovitna zemljišča	6	7	7

Vir: Statistični letopisi Slovenije

Varstvo kmetijskih zemljišč kljub obsežni zakonodaji ni zadovoljivo. Najbolj zaskrbljujoče je hitro zmanjševanje površine njiv (v primerjavi z letom 1960 se je površina njiv zmanjšala za 48.000 ha), kar je posledica preslojevanja kmečkega prebivalstva in ostarevanja kmečke delovne sile (socialni prelog), optimizacije pridelave in opuščanja za strojno pridelavo neprimernih zemljišč (tehnični prelog) zaraščanja, razraščanja infrastrukturnega omrežja in pozidave (oba zadnja dejavnika s skupnim izrazom označujemo za urbanizacijo). Po površini kmetijskih zemljišč na prebivalca je Slovenija s 0,44 ha (predvsem zaradi travnikov in pašnikov) na ravni evropskega povprečja (0,45 ha), vendar imamo le 0,12 ha njiv (12,6 % zemljišč oziroma 246.000 ha leta 1990, leta 1996 pa le še 231 500 ha) na prebivalca. V Sloveniji je bilo torej sredi devetdesetih let le še 1250 m² njivskih zemljišč na prebivalca, kar je za tretjino manj kot v Zahodni Evropi. Manj njiv na prebivalca imajo v Evropi le Velika Britanija (0,122 ha), Belgija (0,095 ha) ter Nizozemska in Švica (0,060 ha).

Spremembe v strukturi rabe tal v Sloveniji v zadnjih tridesetih letih so pomembne:

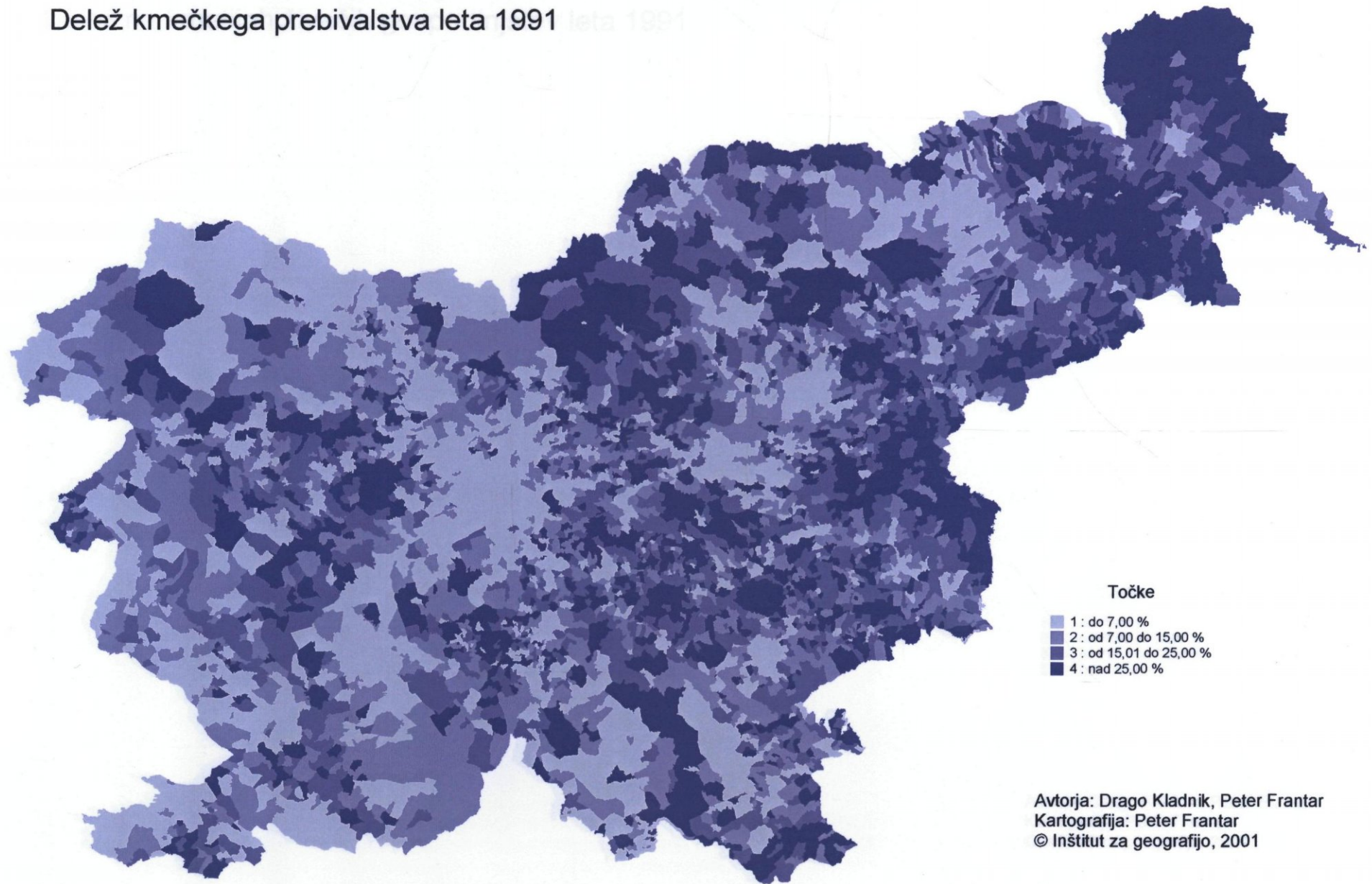
- površina kmetijskih zemljišč se je zmanjšala za 71 tisoč ha,
- povečala se je površina gozda (zaraščanje kmetijskih zemljišč) in nerodovitnih zemljišč (urbanizacija, izgradnja infrastrukture) (Gabrovec, Kladnik, 1997).

Tudi slovensko podeželje se postopno preobraža v pokrajino s sodobno, fleksibilno gospodarsko in socialno družbeno strukturo urbanega značaja. Čeprav so težnje podobne tistim v razvitih evropskih državah, pa vendarle ne moremo mimo ugotovitve, da je šlo pri preobrazbi Slovenije za nekatere posebnosti, katere je povzročila zlasti lega našega ozemlja na stiku med štirimi velikimi evropskimi pokrajinskimi enotami in štirimi velikimi jezikovnimi ter kulturološko različnimi skupinami. Celoten družbeno-gospodarski razvoj oziroma preobrazba Slovenije in z njim povezano spreminjanje strukture ter načina poselitve prebivalstva je bil tudi notranje diferenciran, saj je možnost uveljavljanja urbane družbe pogojevala njena naravno-geografska raznolikost, obenem pa je to tudi rezultat nenehnega spreminjanja politično-geografskega položaja Slovenije (Klemenčič V., 1992).

Spremembe na slovenskem podeželju so opazne v socialnem, ekonomskem in fiziognomskem smislu, saj se je skoraj popolnoma spremenila socialna struktura prebivalstva. Vzporedno s tem so drugačni tudi posestne razmere, način življenja in model poselitve (Klemenčič V., 1991). Specifičnost Slovenije so majhne kmetije, saj kar 60 % kmetij meri manj kot tri hektare, kar ima stoletne korenine. Vse to pri uveljavljanju tržnih razmer poraja mnoge probleme, ki so se z osamosvojitvijo Slovenije le še zaostri.

Slovenija je zaradi razvoja neagrarnih dejavnosti, deagrarnizacije, industrializacije, urbanizacije, intelektualizacije itd., skratka, zaradi vseobsežne modernizacije bistveno spremenila gospodarsko in prebivalstveno strukturo. Do največjih sprememb je prišlo v

Delež kmečkega prebivalstva leta 1991 leta 1991

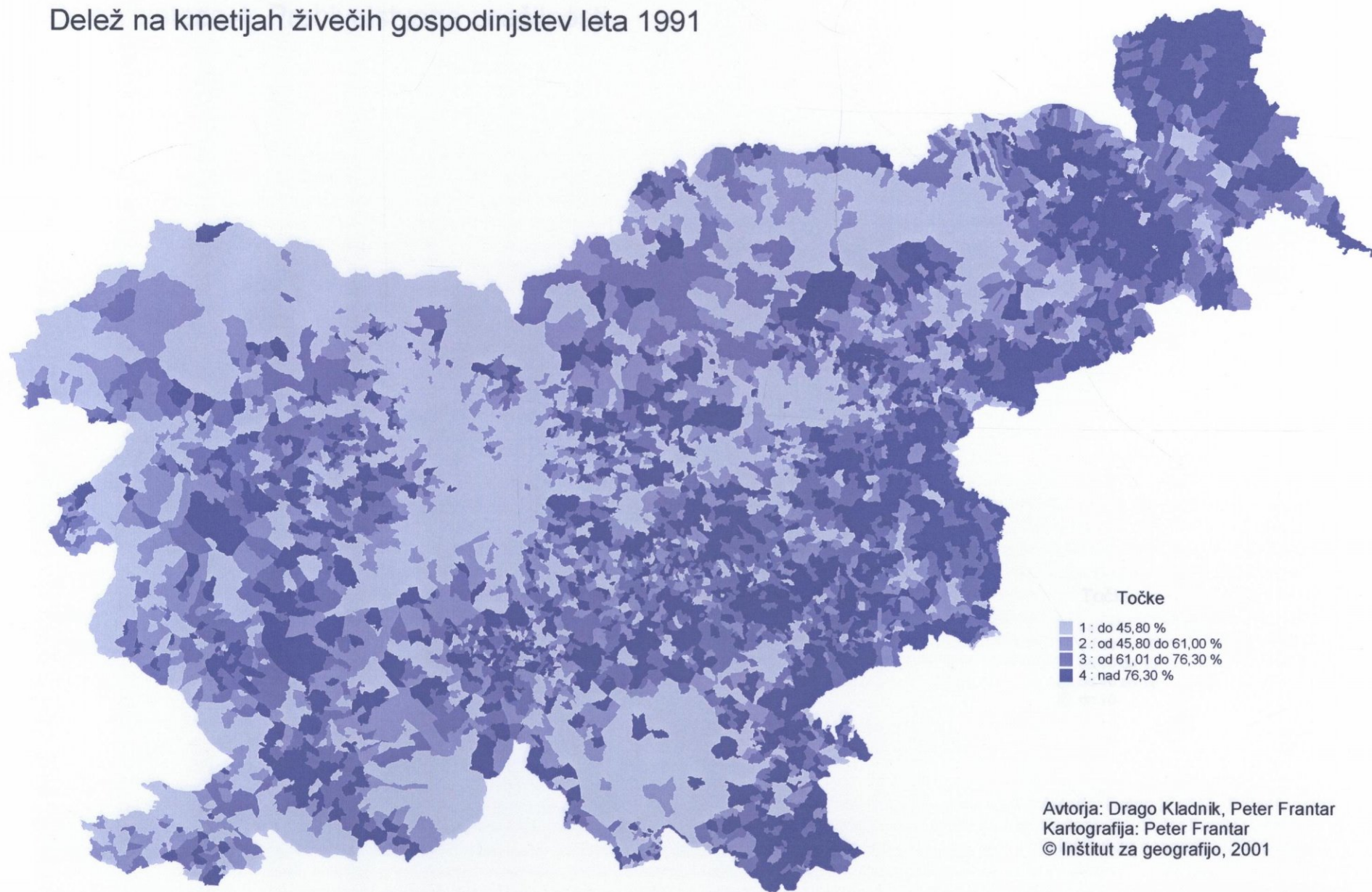

Točke

- 1: do 7,00 %
- 2: od 7,00 do 15,00 %
- 3: od 15,01 do 25,00 %
- 4: nad 25,00 %

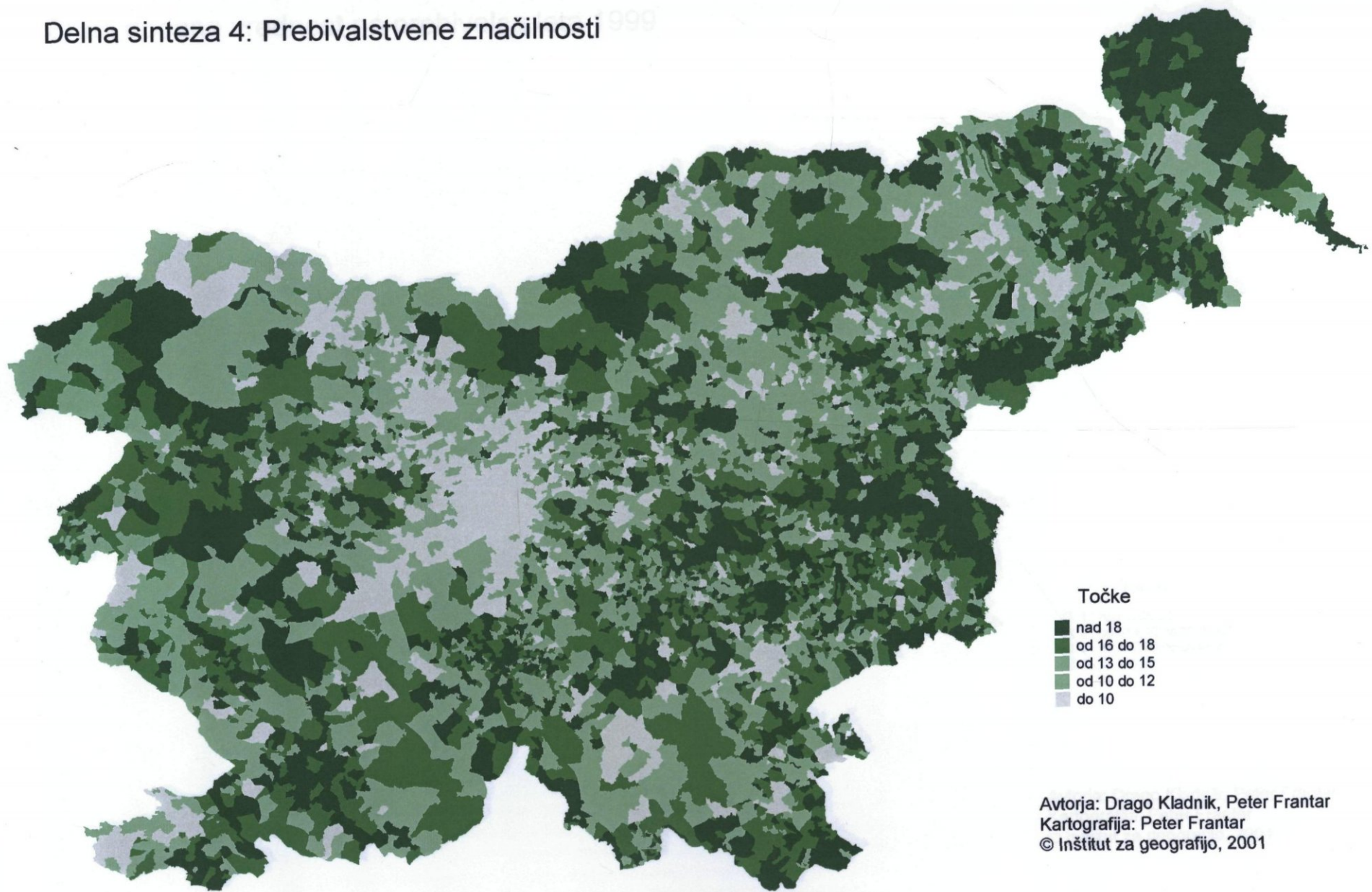
Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Delež na kmetijah živečih gospodinjstev leta 1991

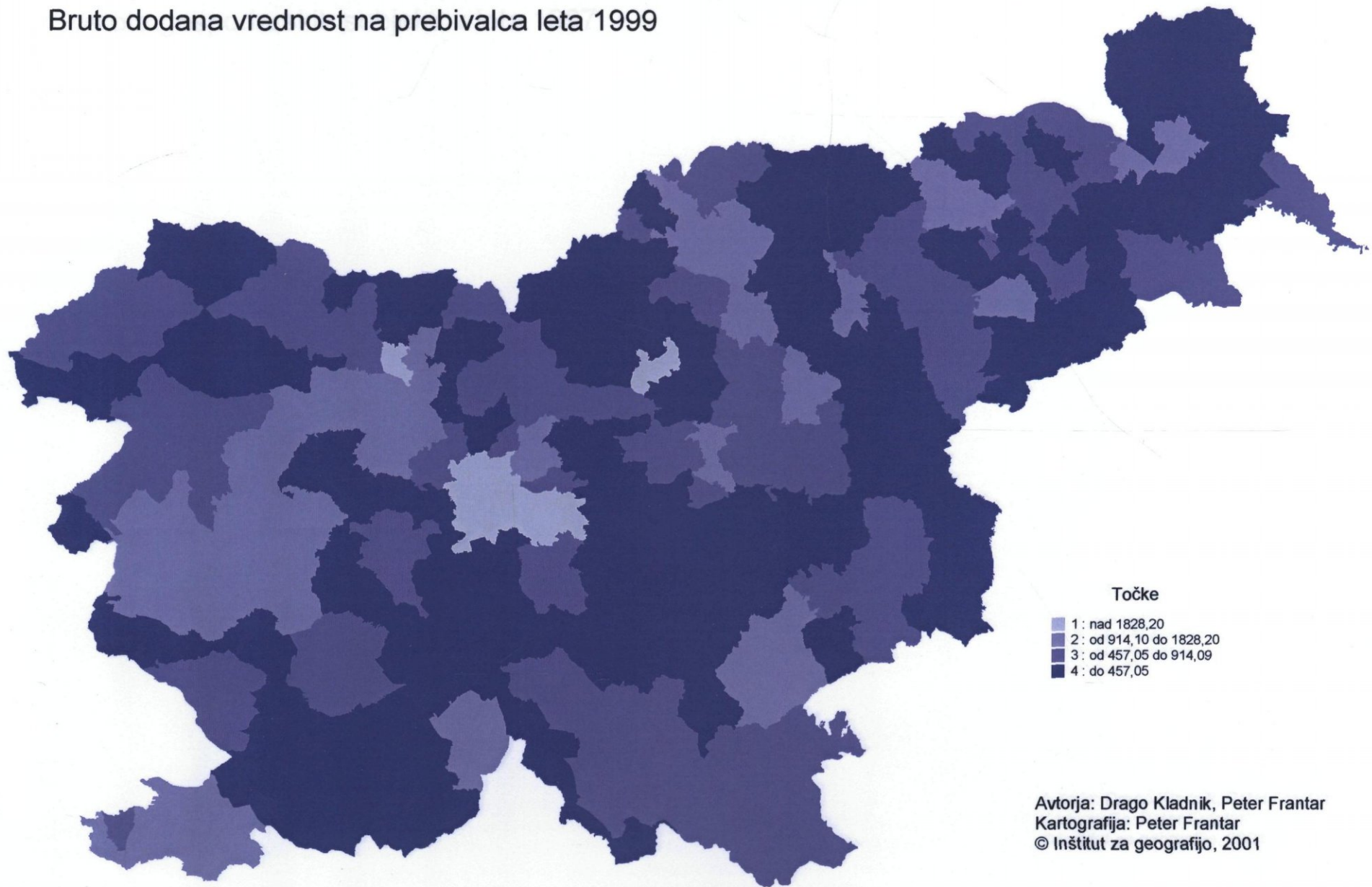
Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Delna sinteza 4: Prebivalstvene značilnosti 999

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Bruto dodana vrednost na prebivalca leta 1999

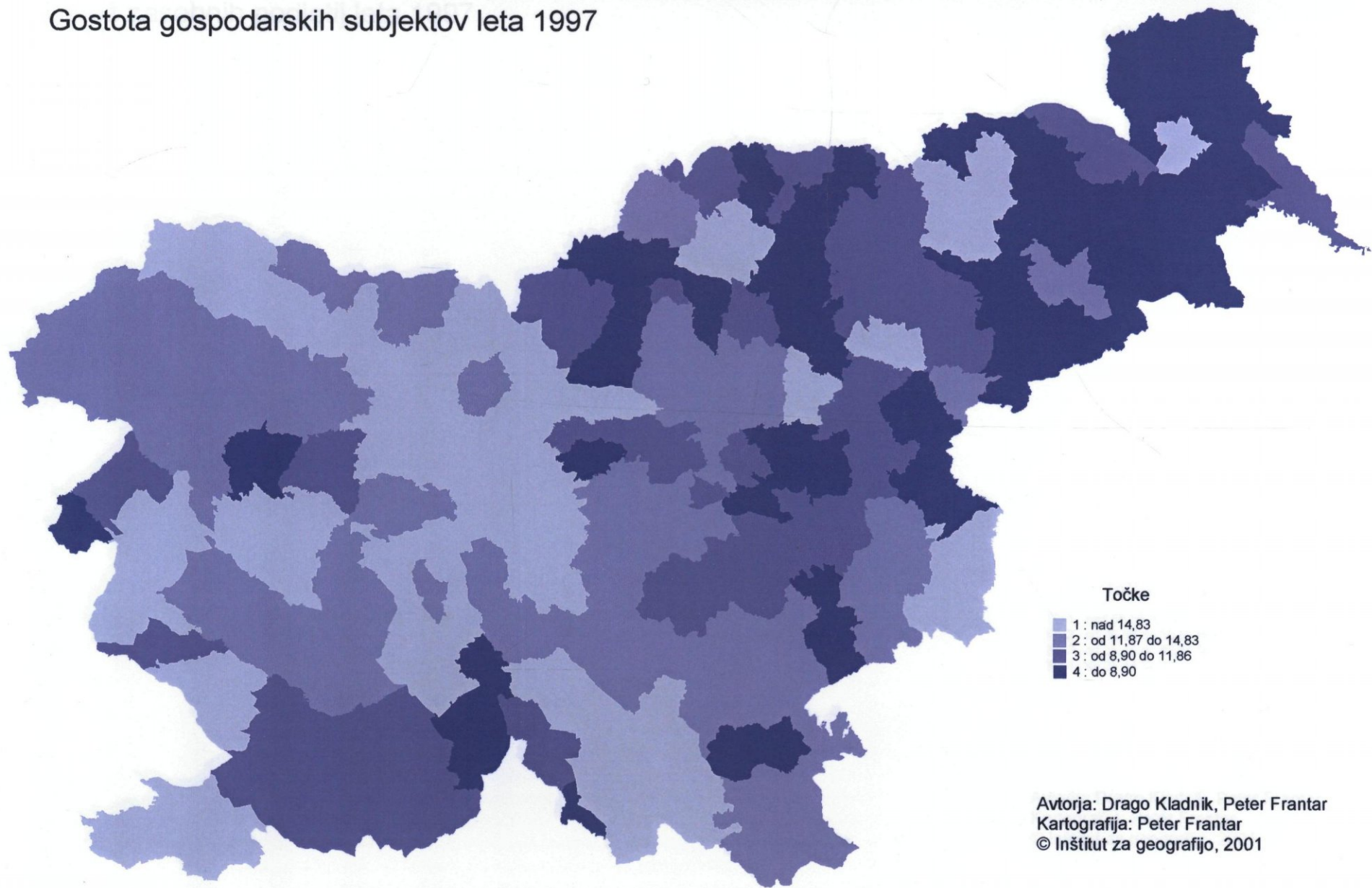

Točke

- 1 : nad 1828,20
- 2 : od 914,10 do 1828,20
- 3 : od 457,05 do 914,09
- 4 : do 457,05

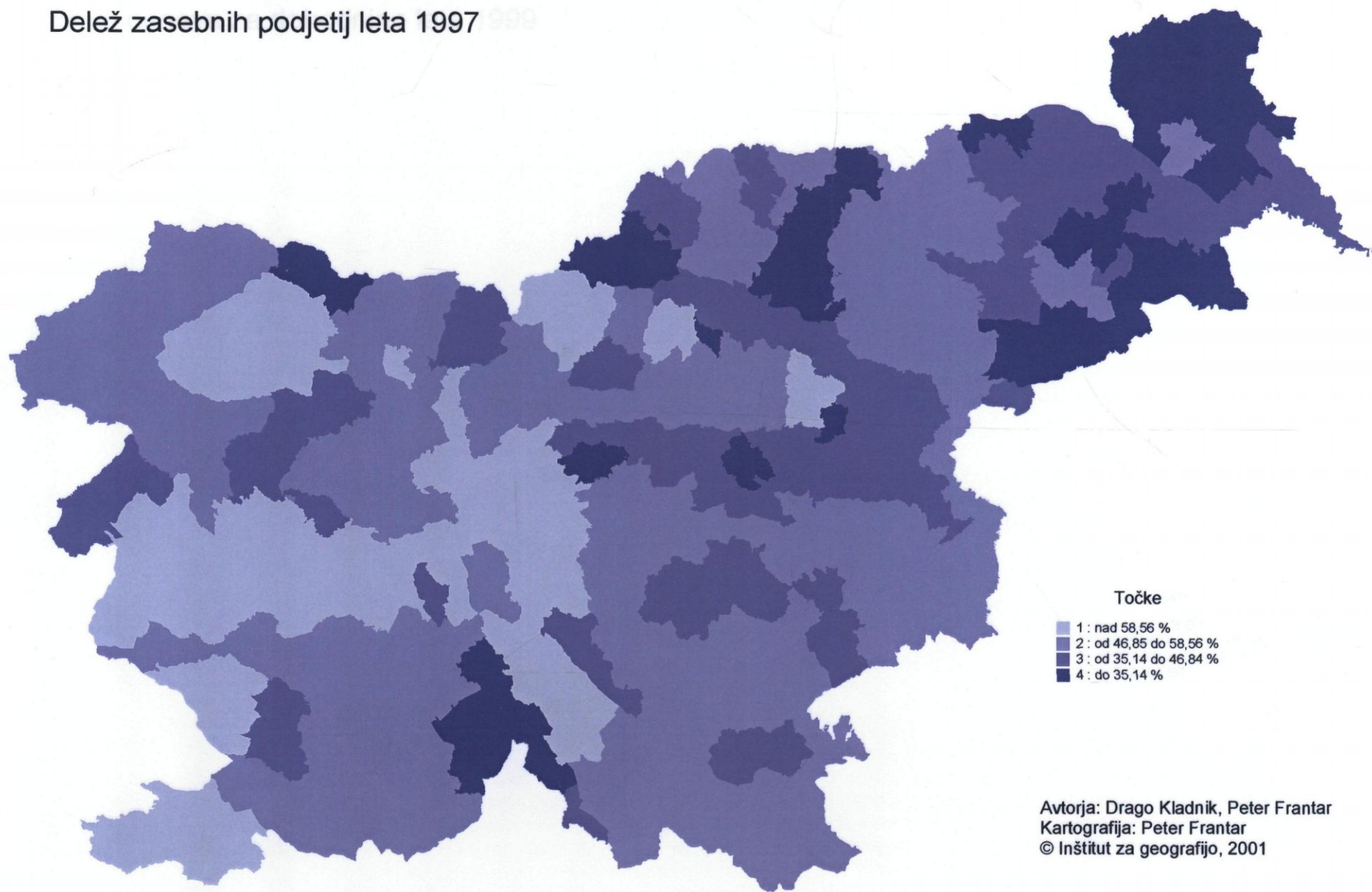
Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Gostota gospodarskih subjektov leta 1997

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Delež zasebnih podjetij leta 1997

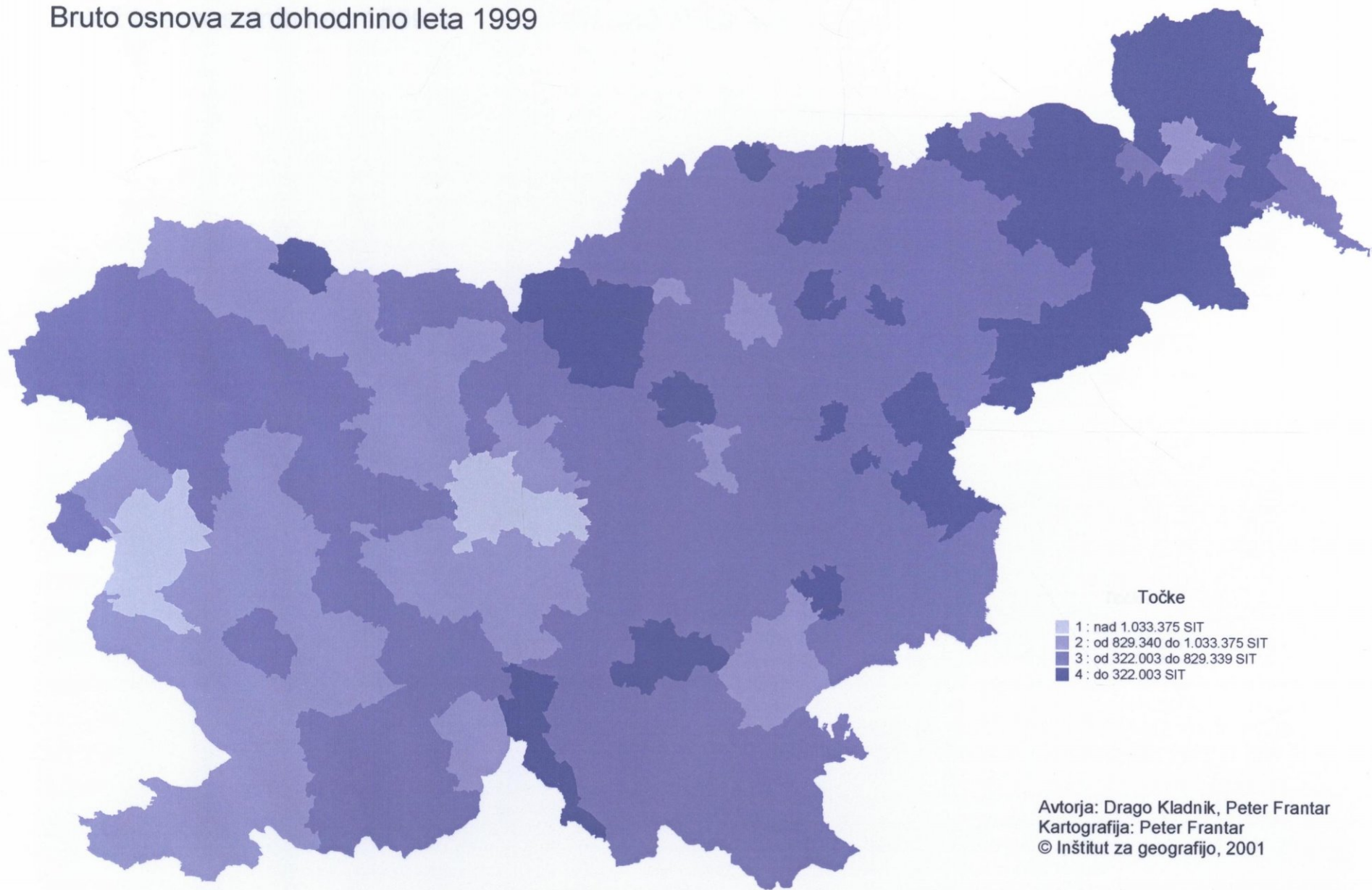

Točke

- 1 : nad 58,56 %
- 2 : od 46,85 do 58,56 %
- 3 : od 35,14 do 46,84 %
- 4 : do 35,14 %

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

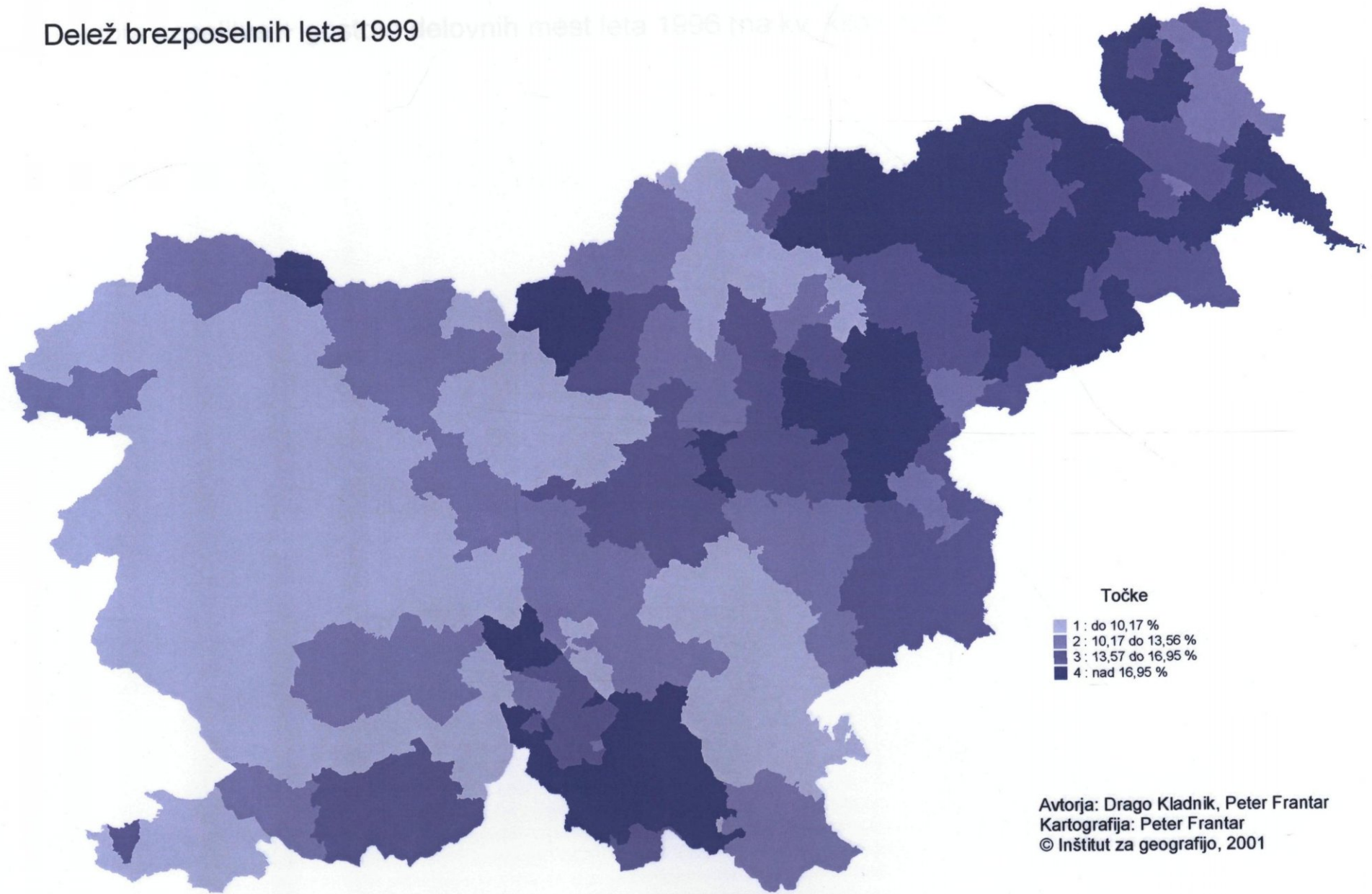
Bruto osnova za dohodnino leta 1999

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Delež brezposelnih leta 1999

glavnih mest leta 1996 na kv. km

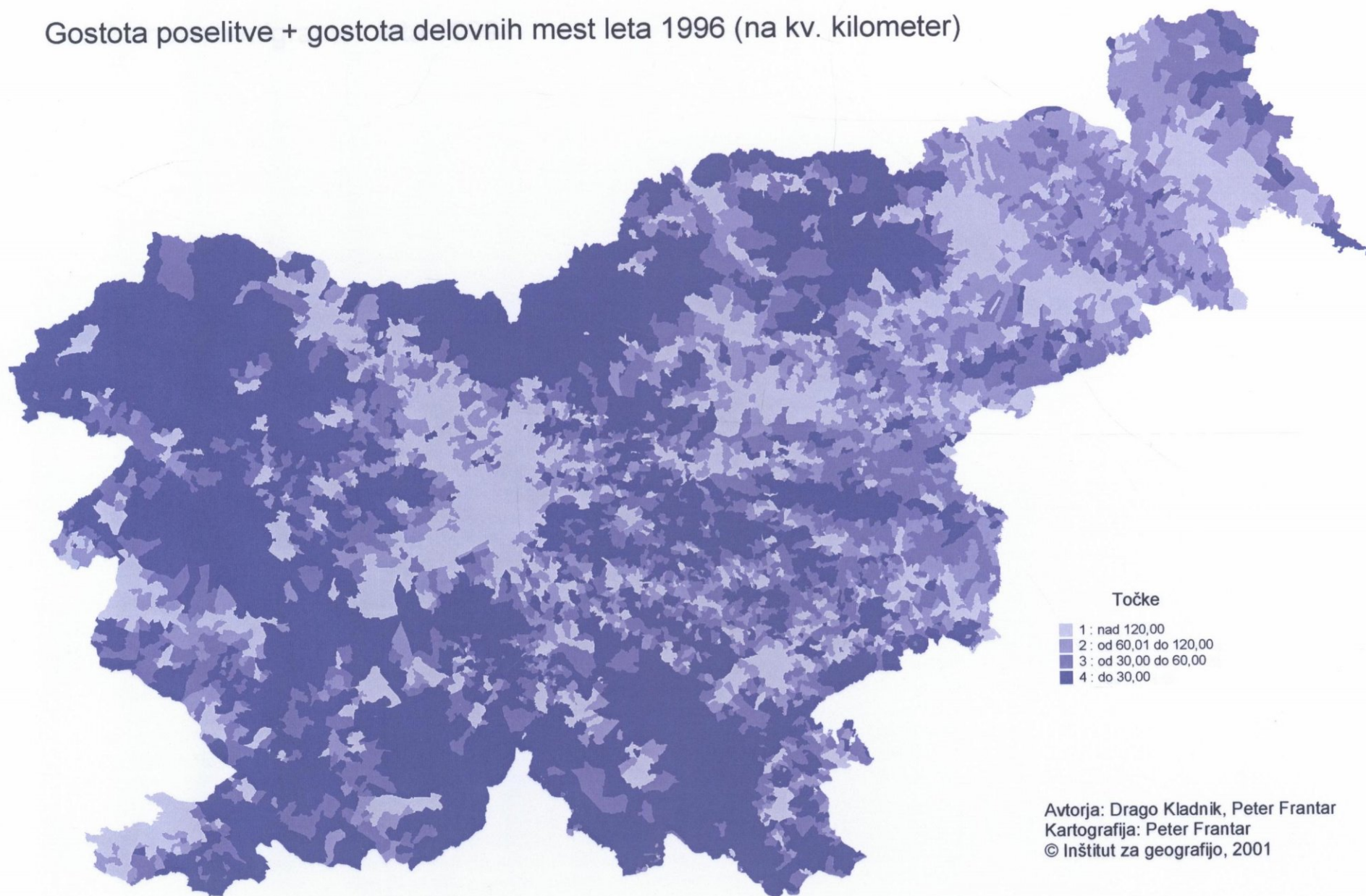

Točke

- 1 : do 10,17 %
- 2 : 10,17 do 13,56 %
- 3 : 13,57 do 16,95 %
- 4 : nad 16,95 %

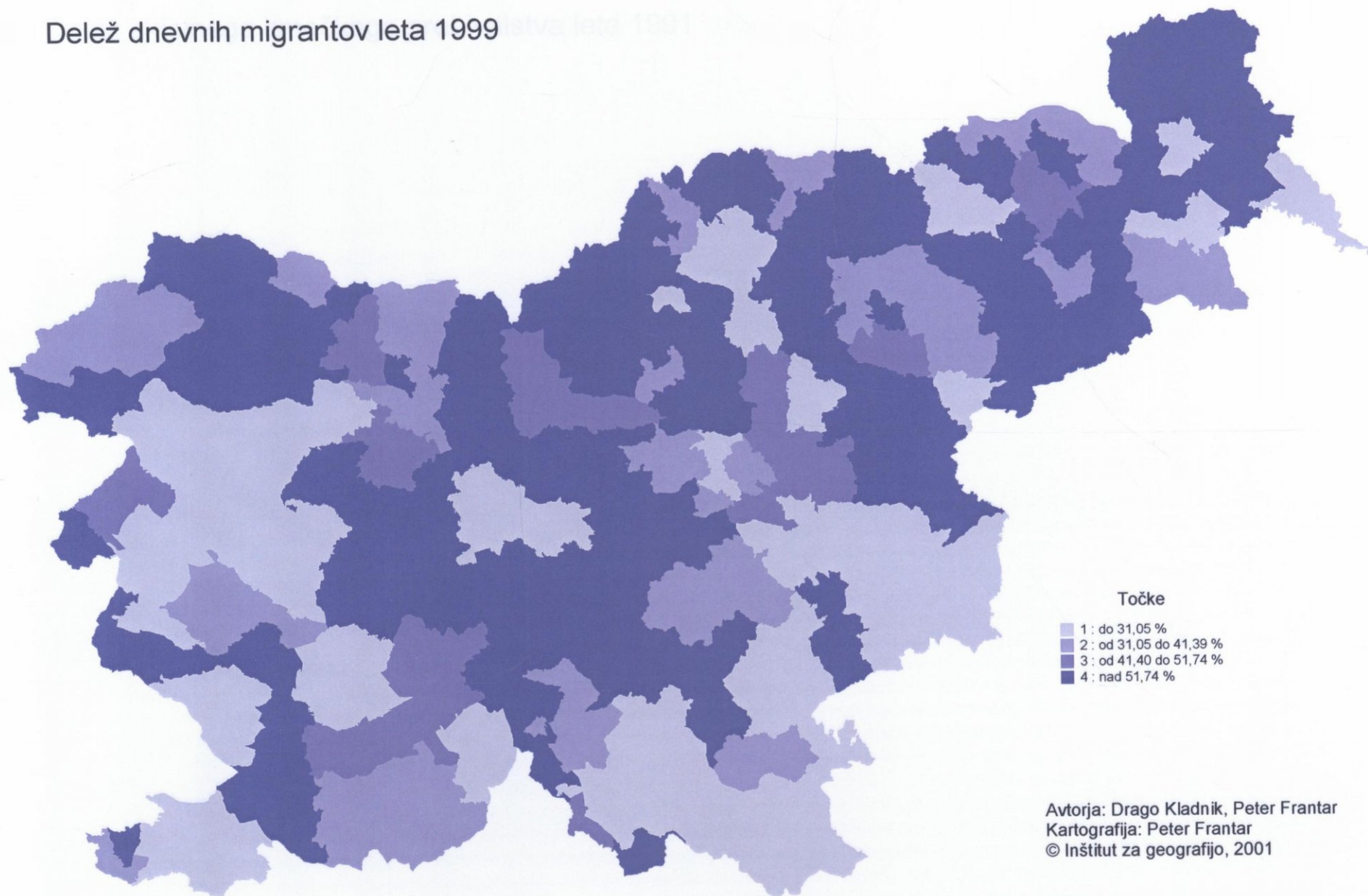
Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Gostota poselitve + gostota delovnih mest leta 1996 (na kv. kilometer)

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Delež dnevnihi migrantov leta 1999

Točke

- 1: do 31,05 %
- 2: od 31,05 do 41,39 %
- 3: od 41,40 do 51,74 %
- 4: nad 51,74 %

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

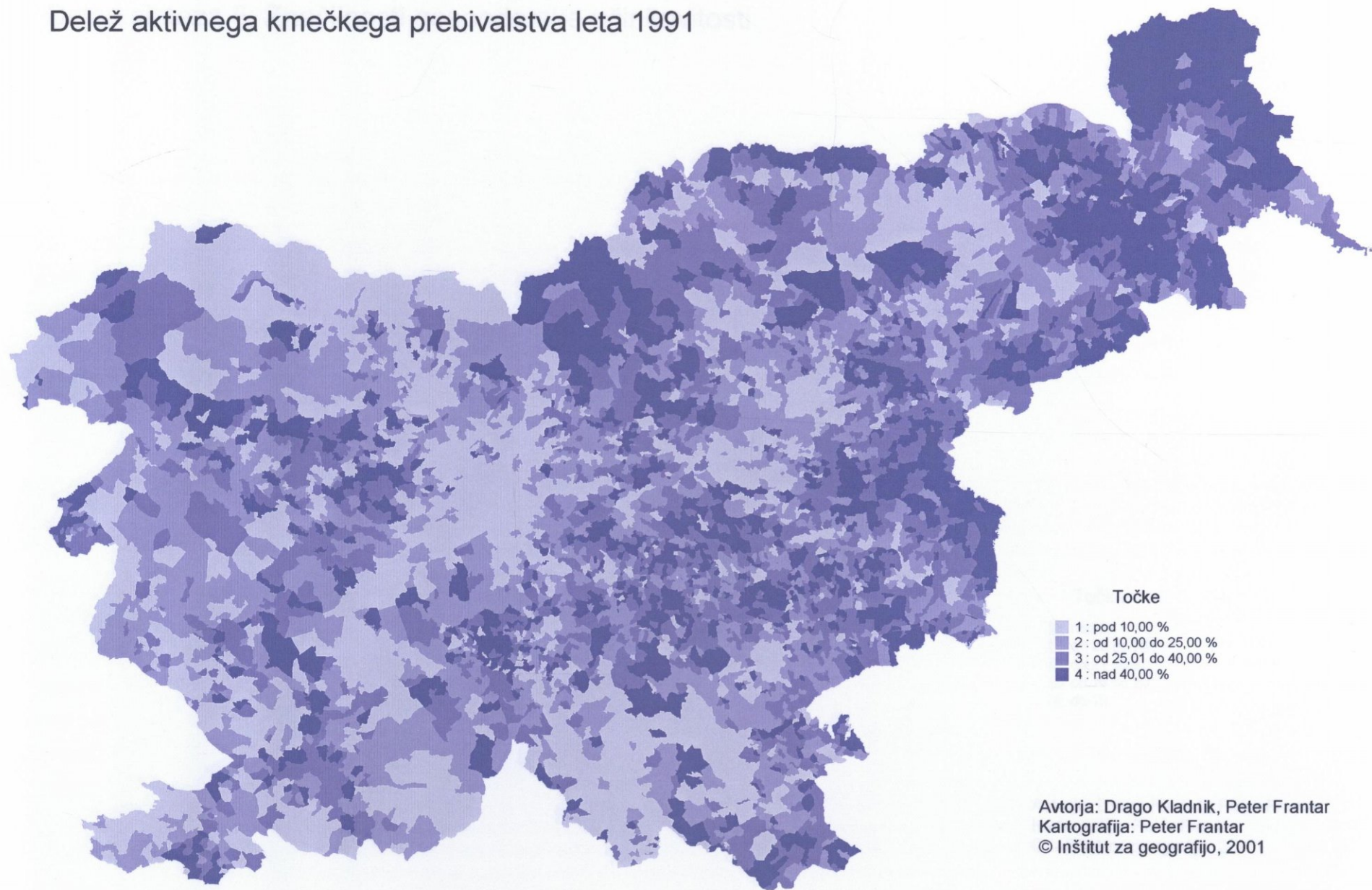
zadnjih desetletjih, ko prihaja do gospodarskih in družbenih razlik tudi pri podeželskem prebivalstvu. kar se odraža v njegovem razslojevanju. Delež kmečkega prebivalstva se je zmanjšal na komaj dobro dvajsetino. Za tako hitro zmanjšanje deleža kmečkega prebivalstva (od slabe polovice po 2. svetovni vojni na 7,6 % leta 1991) in celoten migracijski cikel (podeželje–mesto–podeželje) so visoko razvite evropske države potrebovale sedemdeset do osemdeset let oziroma obdobje življenja treh generacij. Od prevlade primarnega sektorja v strukturi aktivnega prebivalstva je prišlo najprej do prevlade sekundarnega sektorja, zdaj pa že prevladuje delež terciarnega in kvartarnega sektorja (storitvenih dejavnosti).

Na preobrazbo slovenskega podeželja je močno vplivalo zlasti protislovje med socialno-ekonomsko strukturo prebivalstva (ki je na hitro pridobilo značilnosti industrijske in ob koncu 80-ih let tudi postindustrijske družbe) ter zemljiškoposestno strukturo, ki je v zasebnem sektorju ostala takšna, kakršno smo podedovali od agrarne družbe iz zgodnjega kapitalističnega obdobja. Osamosvojitve je v razvoju podeželskih prostorskih struktur prinesla nekatere spremembe. Tako je na primer skoraj povsem prenehalo zaposlovanje presežkov kmečke delovne sile v neagrarnih dejavnostih, saj je industrija (zlasti težka in predelovalna), ki je izgubila velik del trga in bila organizirana v nesorazmerno velikih obratih z velikim številom zaposlenih, v novih razmerah gospodarjenja zašla v krizo. Nezaposlenost je prizadela zlasti dnevne migrante v bolj urbaniziranih območjih, od koder se zaradi sorazmerno dobre prometne povezanosti z zaposlitvenimi središči večina delovne sile že dve desetletji ni več preseljevala v mesta. Ker pa je na tem območju več kakor polovica (marsikje celo dve tretjini) gospodinjev še vedno vezanih na kmetovanje, je večini zunajmestnega prebivalstva zagotovljen vsaj minimum za preživljanje (Klemenčič V., Ravbar, 1997).

Ob razlagi procesov razvoja podeželja moramo posebej izpostaviti vprašanje, v kakšnem razmerju do industrializacije in urbanizacije ter v luči katerih socialnih in demografskih problemov se je v tedanjem socialističnem gospodarstvu razvijalo agrarno gospodarstvo. Velik del kmečkih gospodinjev Slovenije je iz preteklih zgodovinskih razdobj podedoval neugodno zemljiško strukturo. Zato se je vse več aktivnega kmečkega prebivalstva zaposlovalo v naglo razvijajoči in takrat državno privilegirani industriji (Klemenčič V., 1992). Ker ob razdrobljeni zemljiški posesti ni bilo mogoče preživljati družine in dosegati standardov urbane družbe, je zemlja iz kmečkih začela polagoma prehajati v polkmečke in nekmečke roke. Zaradi drobljenja posesti na račun dedovanja, se je namesto večanja obsega zemljišč zasebnih kmetijskih obratov (kot je bil to primer v gospodarsko razvitih deželah) število kmetij z več kot 10 hektarji zemlje med letoma 1960 in 1991 zmanjšalo z 41.651 na 27.682.

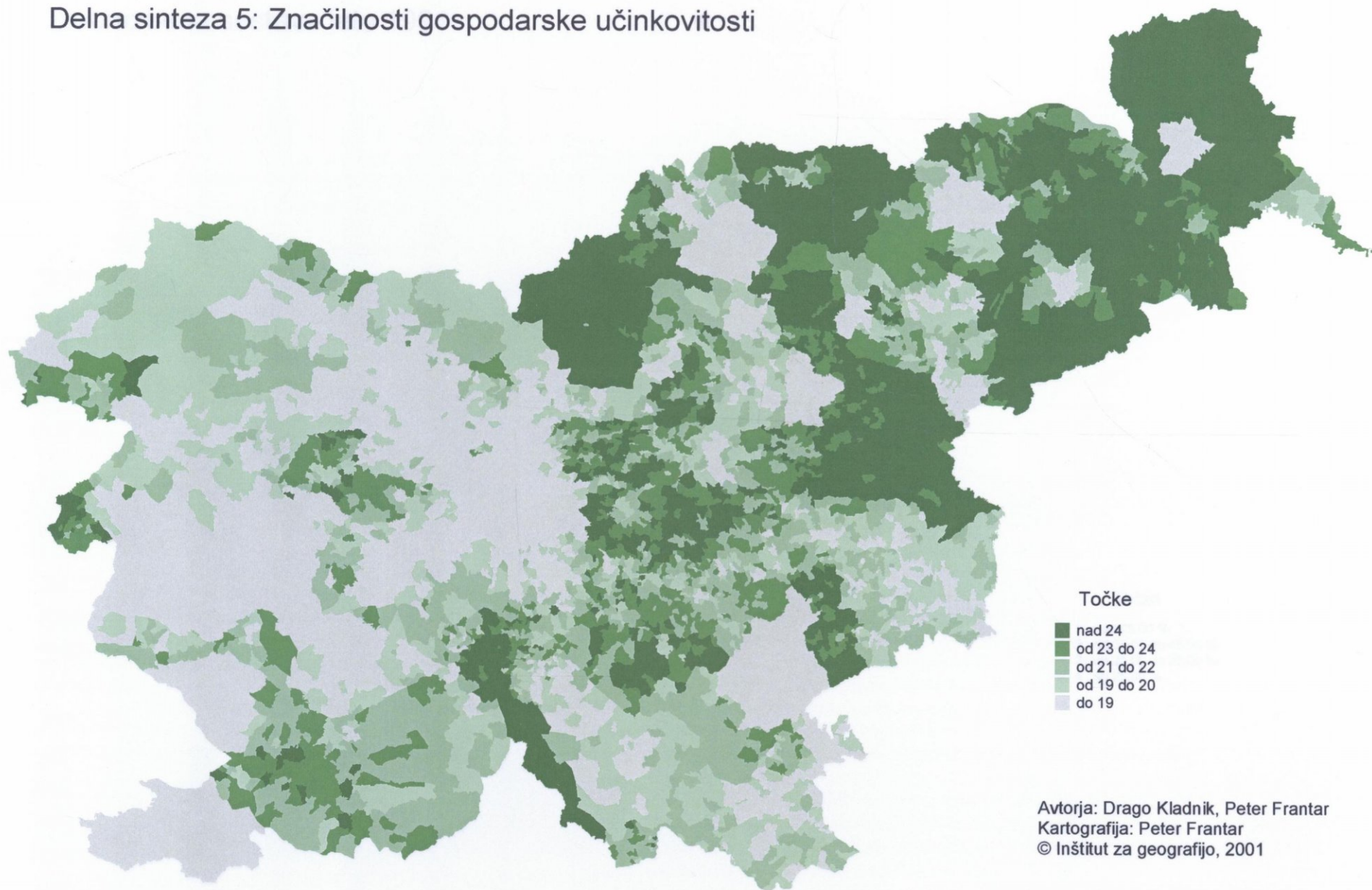
Razvoj kmetijstva, ki je temeljil na prikazani lastniški strukturi, se je odrazil tudi v posestni (velikostni) strukturi gospodarstev. V zasebni lasti pa je prevladovala majhna, razdrobljena posest. Zelo jasno se je odrazil vpliv agrarne reforme (povečanje števila najmanjših kmetij) in predvsem zakona o zemljiškem maksimumu (zmanjšanje števila največjih kmetij in onemogočanje rasti števila večjih kmetij). Povprečna velikost kmetij se je zmanjšala skoraj za tretjino, delež zemlje v lasti kmetij z več kot 20 ha pa je padel od 44 v letu 1931 na 28 v letu 1991. Kar dve tretjini kmetijskih zemljišč sta bili v lasti kmetij z od 2 do 5 in od 5 do 10 ha zemljišč, to je v tistih velikostnih razredih, katerih število je v EU najhitreje nazadovalo.

Delež aktivnega kmečkega prebivalstva leta 1991

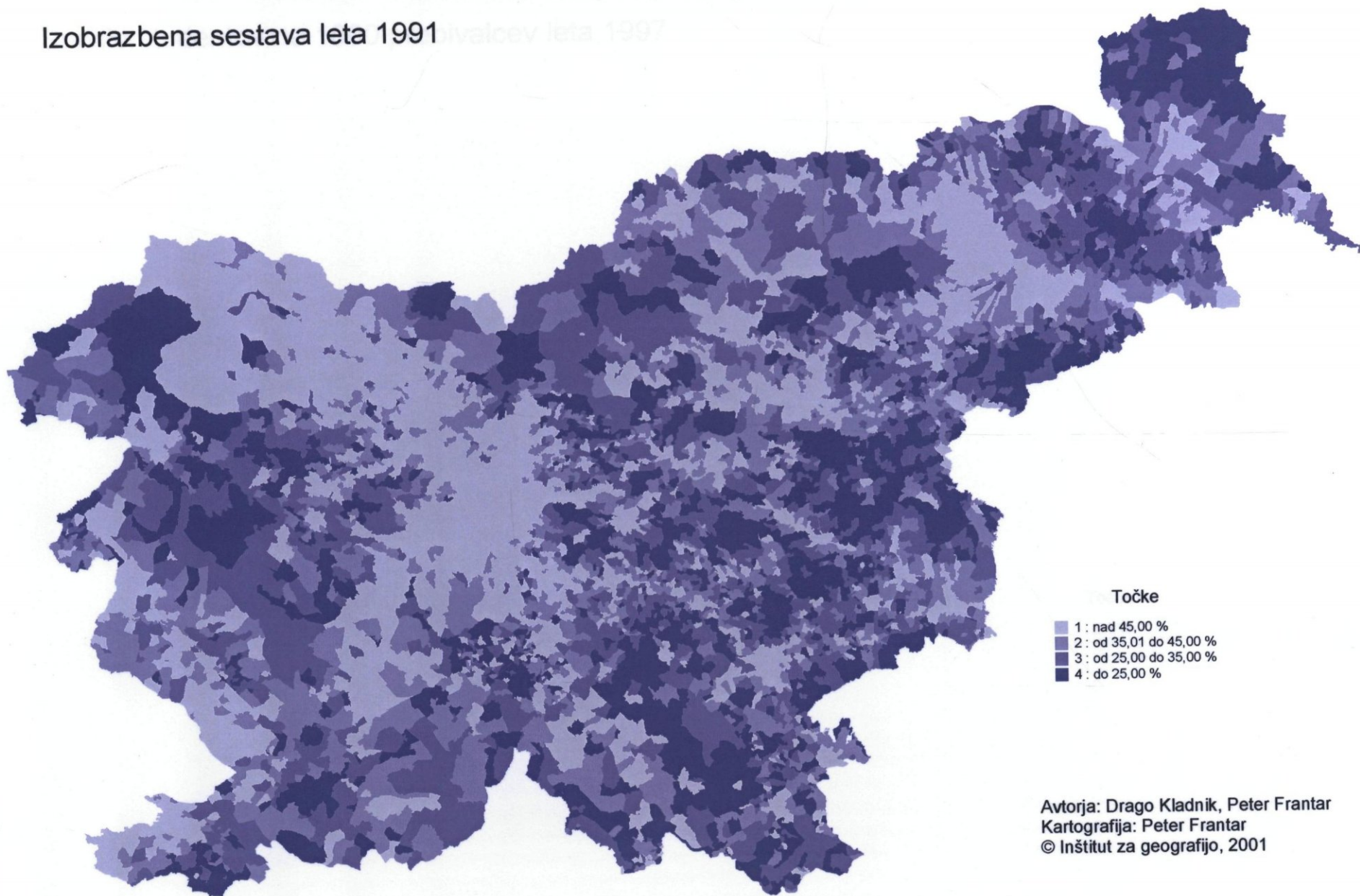
Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Delna sinteza 5: Značilnosti gospodarske učinkovitosti

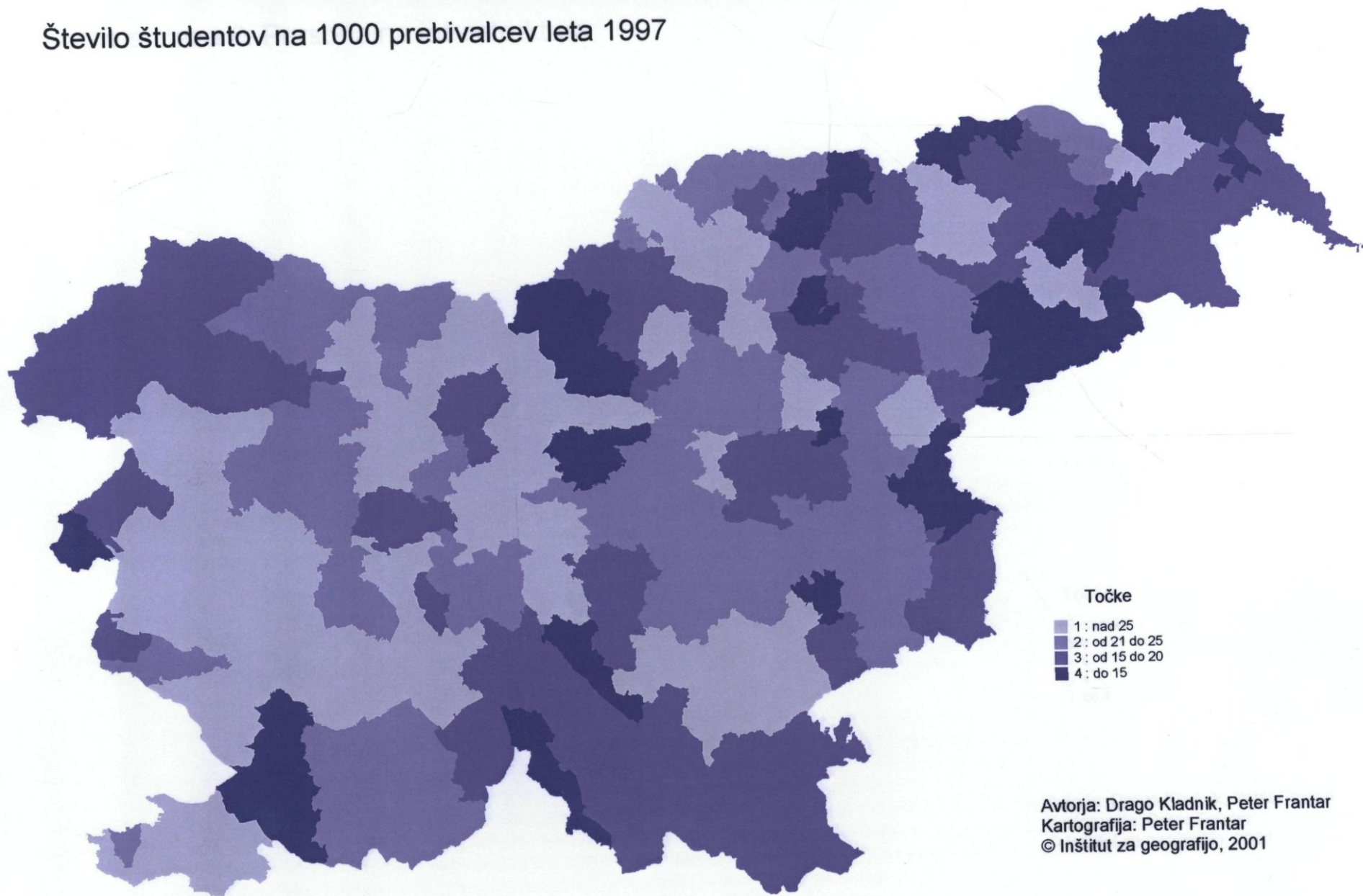
Izobrazbena sestava leta 1991

izobrazbena sestava leta 1997

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Število študentov na 1000 prebivalcev leta 1997

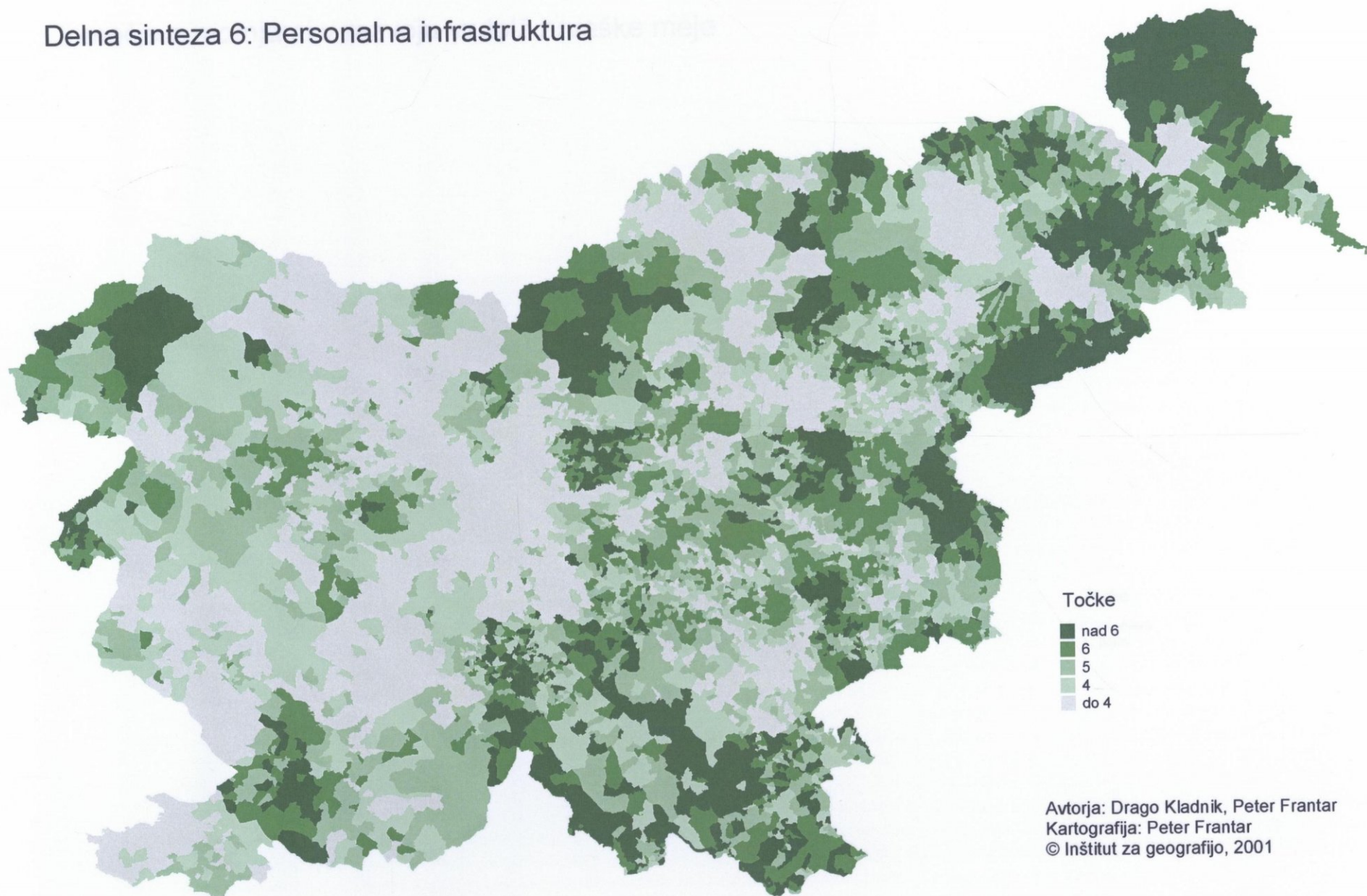

Točke

- 1 : nad 25
- 2 : od 21 do 25
- 3 : od 15 do 20
- 4 : do 15

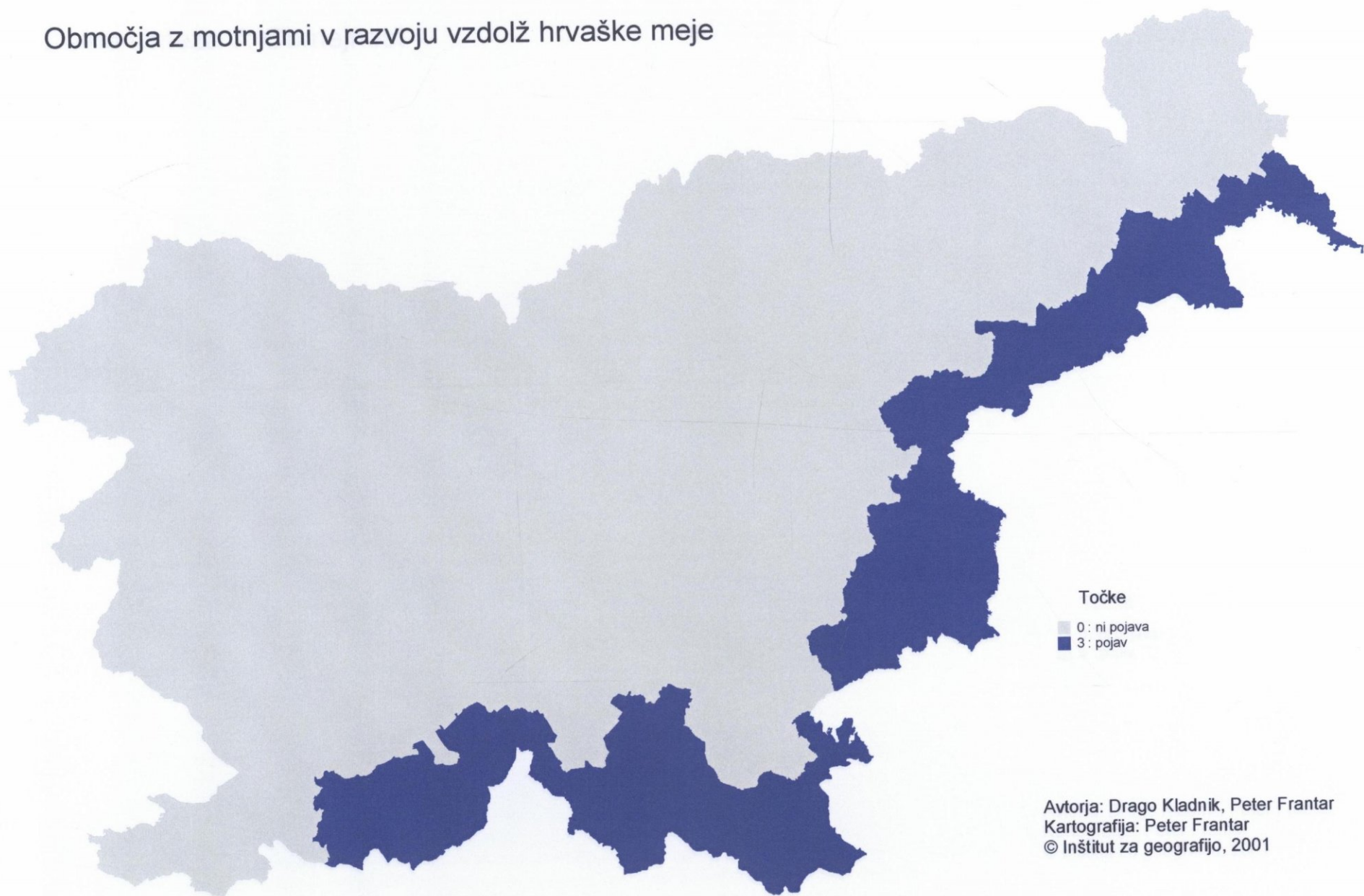
Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Delna sinteza 6: Personalna infrastruktura

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Območja z motnjami v razvoju vzdolž hrvaške meje

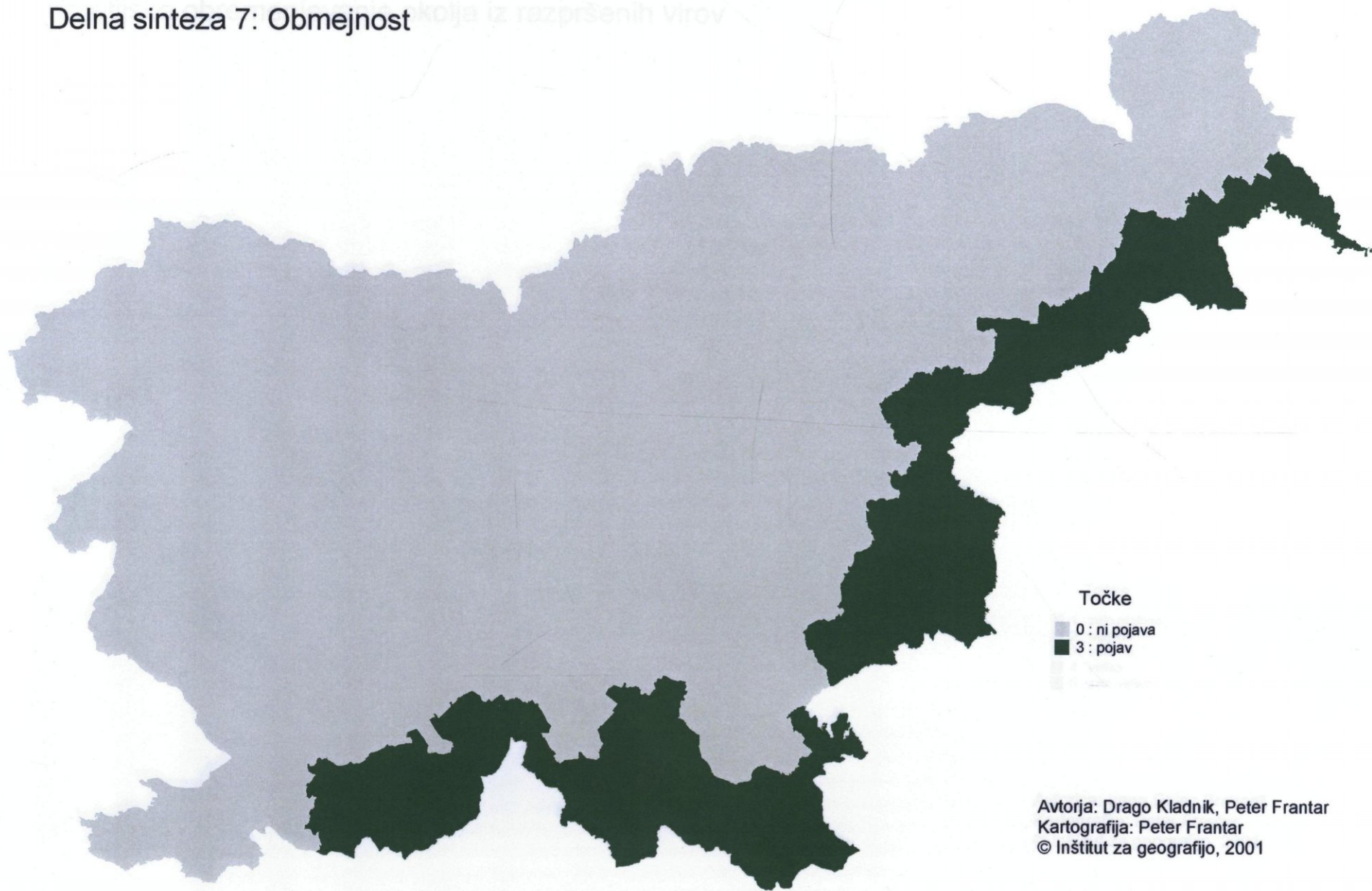
Točke

- 0: ni pojava
- 3: pojav

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Delna sinteza 7: Obmejnost

koljca iz razpršenih virov

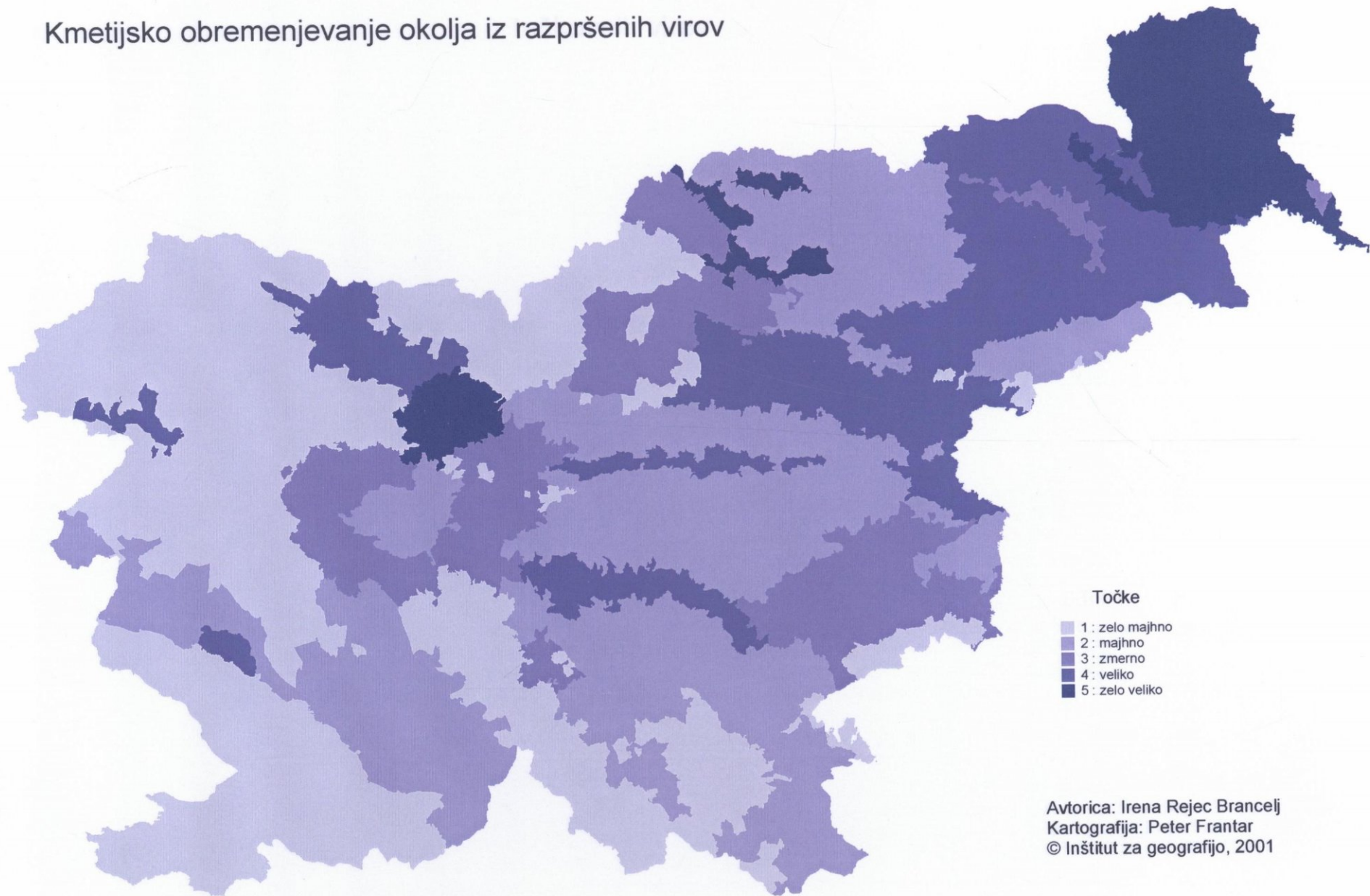

Točke

- 0 : ni pojava
- 3 : pojav

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Kmetijsko obremenjevanje okolja iz razpršenih virov

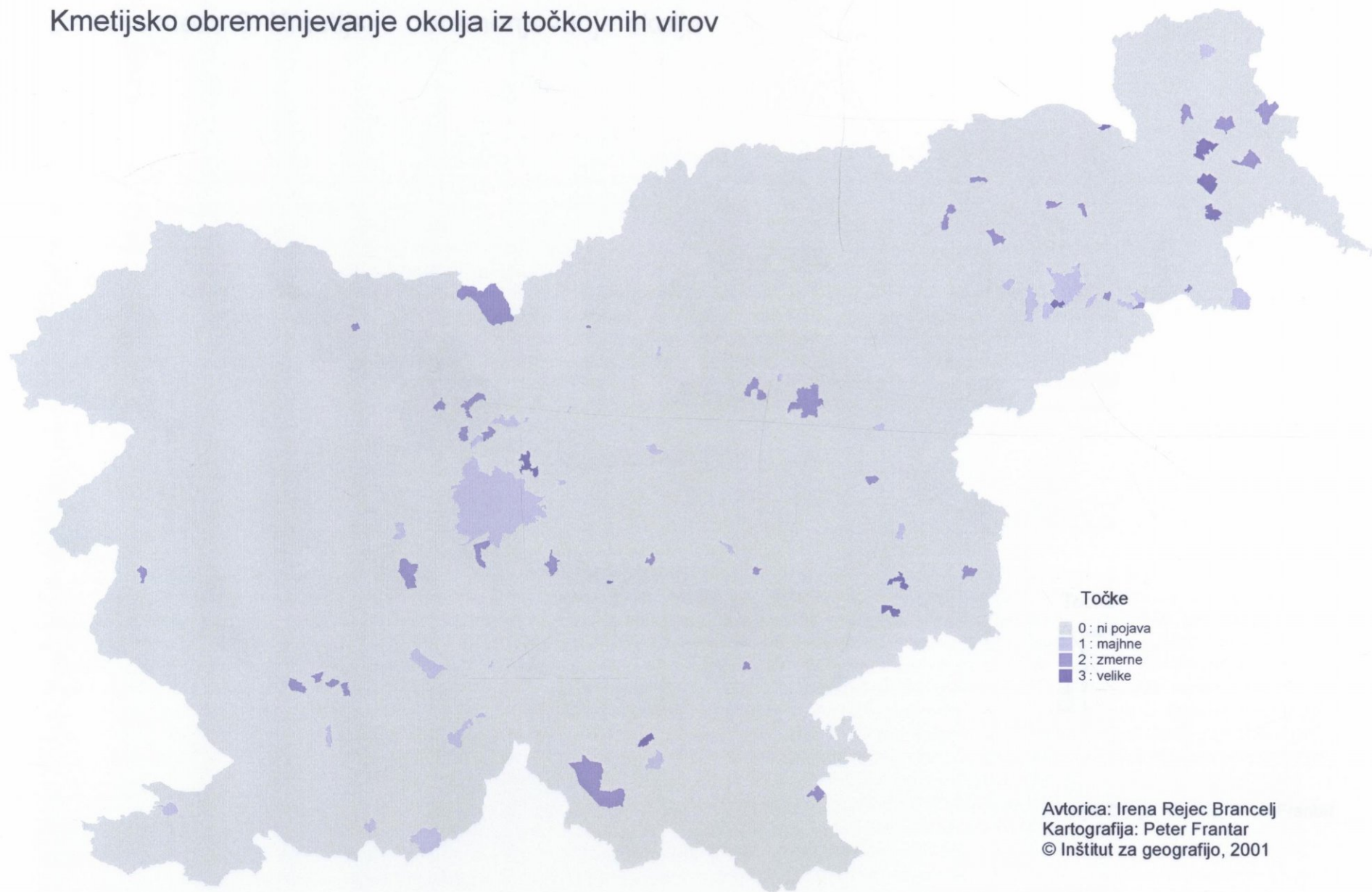

Točke

- 1 : zelo majhno
- 2 : majhno
- 3 : zmerno
- 4 : veliko
- 5 : zelo veliko

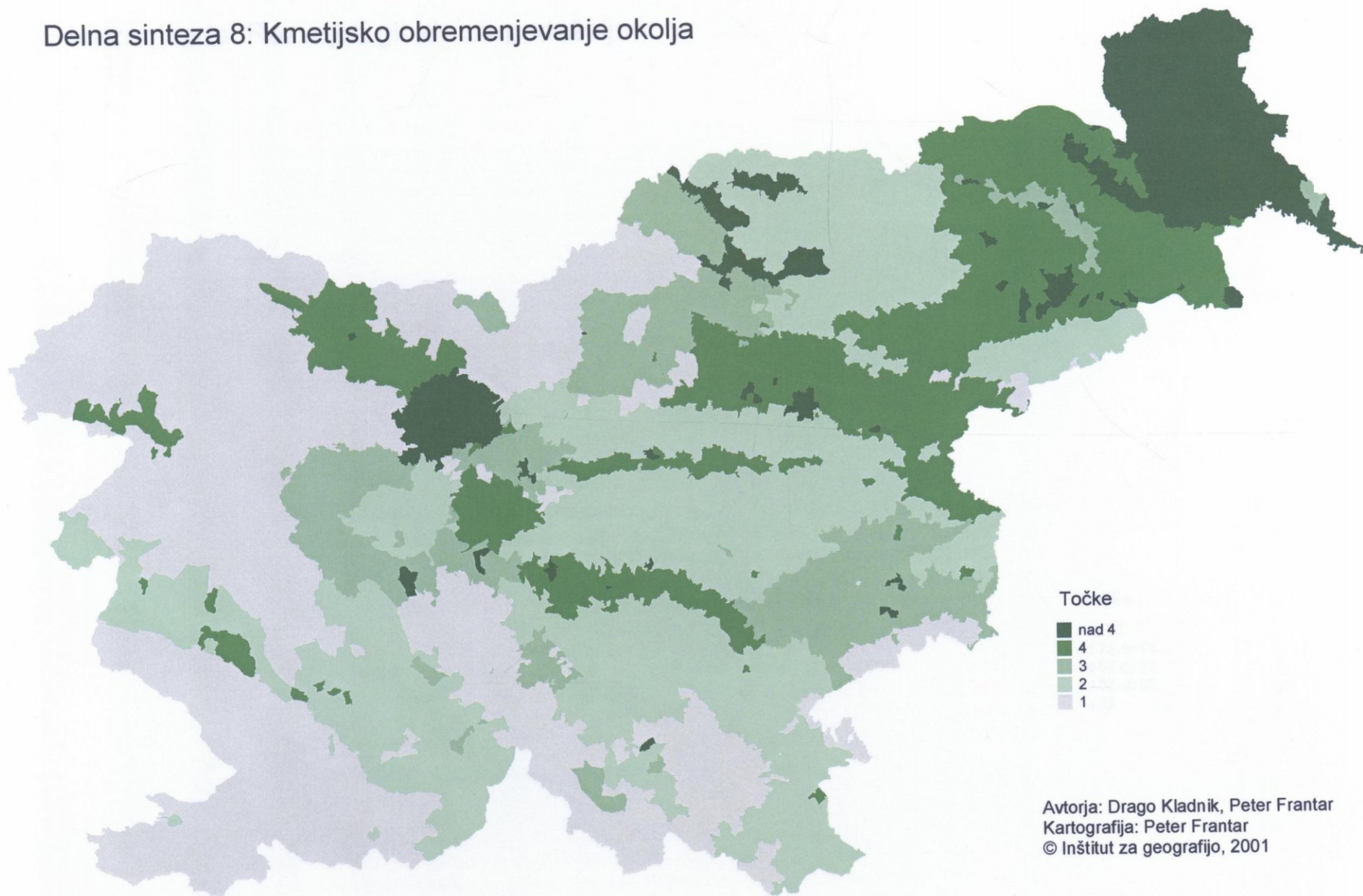
Avtorica: Irena Rejec Brancelj
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Kmetijsko obremenjevanje okolja iz točkovnih virov

Avtorica: Irena Rejec Brancelj
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Delna sinteza 8: Kmetijsko obremenjevanje okolja

Točke

- nad 4
- 4
- 3
- 2
- 1

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Preglednica 3: Velikostna struktura kmetij

	kmetije po površini						
	skupnih zemljišč			kmetijskih zemljišč			
	Dravska banovina 1931		Slovenija 1991		EU 1987 (12 članic)		
	kmetije	zemljišča	kmetije	zemljišča	kmetije	zemljišča	zemljišča
do 1 ha	20.3	1.1	28.4	2.3	19.9		0.7
1 - 2 ha	12.7	2.2	12.8	3.4	17.2		1.8
2 - 5 ha	24.4	10.0	23.2	13.6	22.3		5.2
5 - 10 ha	18.7	16.2	18.0	22.6	13.4		7.0
10 - 20 ha	15.8	26.9	12.5	30.1	10.8		11.5
nad 20 ha	8.1	43.6	5.1	28.0	16.4		73.8
povprečno na kmetijo (v ha)							
skupaj		8.3		5.9			
kmetijska zemljišča		4.8		3.2		13.3	
obdelovalna zemljišča		4.0		2.5			

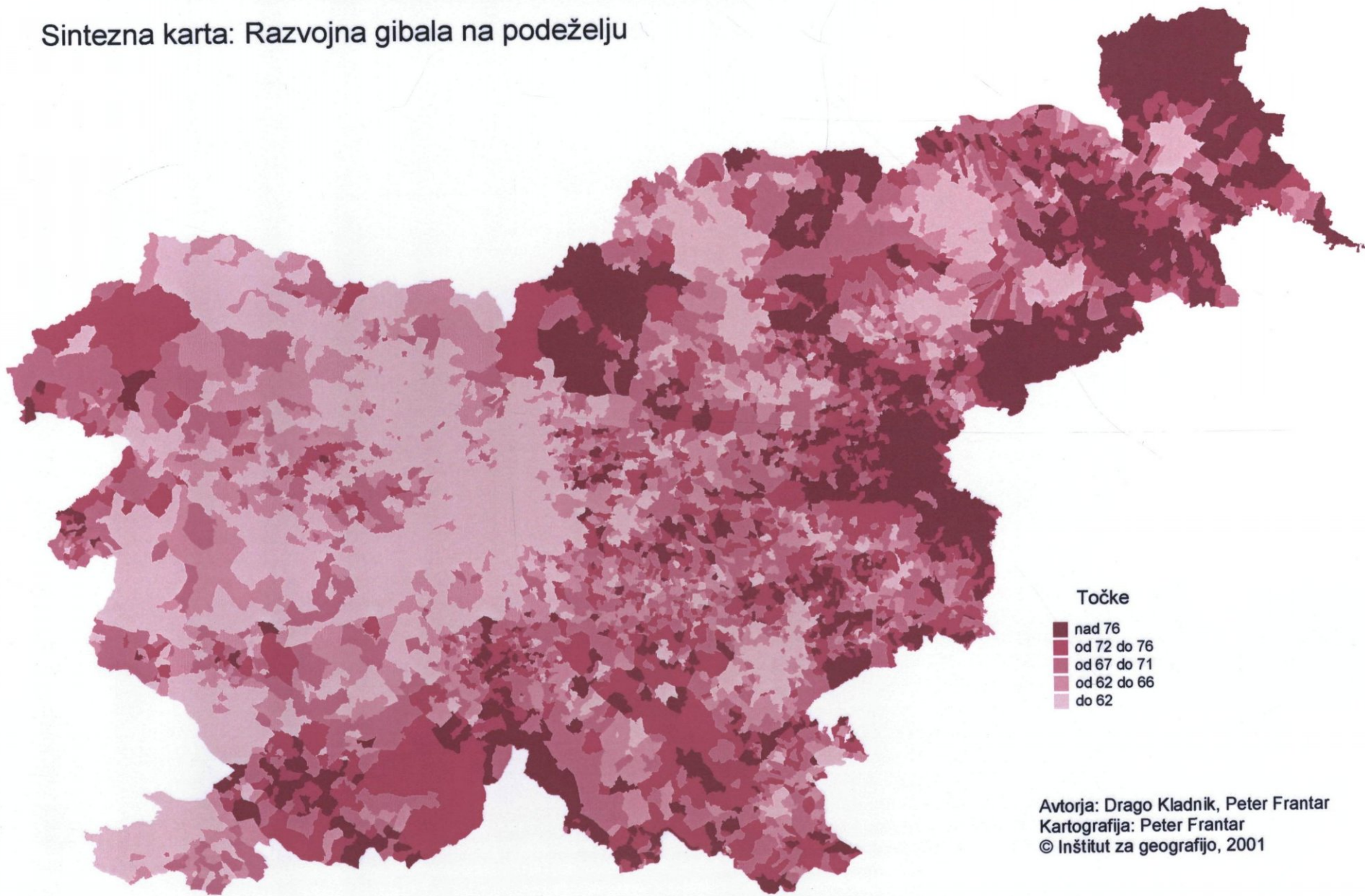
Vir: Lavrič J.: Vprašanje našega kmetijstva 1940/1943 - rokopis, Rezultati popisa prebivalstva 1991, Zavod RS za statistiko, Eurostat - Agriculture Statistical Yearbook, 1991

V primerjavi z Evropo so naše kmetije izjemno majhne. Po podatkih popisa prebivalstva iz leta 1991 je imela povprečna slovenska kmetija 5,9 ha skupne zemlje (skupaj z gozdom), 3,2 ha kmetijske oziroma 2,5 ha obdelovalne zemlje (Kladnik, 1998). Pri tem so kmetije, ki redijo govedo, imele v povprečju le 5 glav govedi oziroma 3 krave na gospodarstvo (Cunder, 1998). Zaostajanje za Evropo je zaskrbljujoče. Povprečna kmetija v EU ima štirikrat več kmetijske zemlje, govedorejska kmetija redi v povprečju šestkrat več govedi in petkrat več krav kot povprečna slovenska kmetija.

Vsekakor je majhna in razdrobljena posest največji agrarnopolitični problem slovenskega kmetijstva. Majhnost kmetij neugodno vpliva na strukturo delovne sile, produktivnost, intenzivnost in strukturo pridelave. Potrebni bodo koreniti ukrepi za izboljšanje posestne sestave. Zavedati pa se je treba, da bo to dolgotrajen proces. Če naj bi dosegli tako velikostno strukturo kmetij, kot jo je imela EU ob koncu osemdesetih let, bi se moralo število gospodarstev zmanjšati na okoli 50.000 (stanje leta 1981 191.000, po podatkih popisa 1991 pa 156.549). V zadnjih desetih letih se je proces koncentracije le pričel, kar je spodbudno. Število gospodarstev se je zmanjšalo skoraj za 19 %, če pa bi se število gospodarstev zmanjševalo s takim tempom kot v preteklih desetih letih, bi velikostno strukturo, kot jo je imela EU ob koncu osemdesetih let, dosegli šele po 55 letih. Proces koncentracije bo vsekakor moral teči bistveno hitreje. Socialnim problemom se nikakor ne bo moč izogniti, država pa jih lahko z ustrežno socialno politiko pomembno omili. Ocenjujemo, da bo posredovanje države na tem področju nujno.

Vzrok za zaostajanje našega zasebnega kmetijstva tiči skoraj izključno v neustrezni kmetijski in zemljiški politika v času po 2. svetovni vojni. Pri tem je treba poudariti, da sta se takrat v kmetijstvu izoblikovali dve vrsti gospodarjenja. Prvo je predstavljal tako imenovani socialistični sektor, ki se je vse do osemdesetih let razvijal pod politično zaščito države (bolj ali manj zagotovljen odkup kmetijskih pridelkov; možnost velikih investicij na podlagi ugodnih državnih kreditov), drugo pa zasebni sektor, katerega razvoj je bil v tem obdobju s strani države močno oviran. Ob neugodni posestni strukturi je značilna tudi velika prostorska razdrobljenost zemljišč. Parcele (v povprečju velike okrog 25 arov) oziroma zemljiški kosi so razmetane po celotnem vaškem zemljišču in velikokrat tudi precej oddaljene od kmetije (v nekaterih primerih tudi do 15 km). Ob uvedbi socialističnega načina gospodarstva je okrog 10 % obdelovalnih zemljišč na za kmetijstvo najugodnejših območjih (na ravninskih in dolinskih, deloma pa tudi na gričevnatih vinorodnih območjih) prešlo v državno oziroma družbeno last. Ta zemljišča so pomenila podlago za oblikovanje velikih agrokombinativ, pri katerih je bilo kljub vsemu že mogoče zaznati tudi zametke tržnega gospodarstva. Ti agrokombinativni so delovali na kompleksih nacionalizirane veleposesti ter cerkvenih zemljišč in na nacionaliziranih zemljiščih, odvzetih kot presežek velikih kmetij. Od šestdesetih let naprej je večanje obsega posesti agrokombinativ potekalo na račun bolj ali manj prisilnega odkupa

Sintezna karta: Razvojna gibala na podeželju

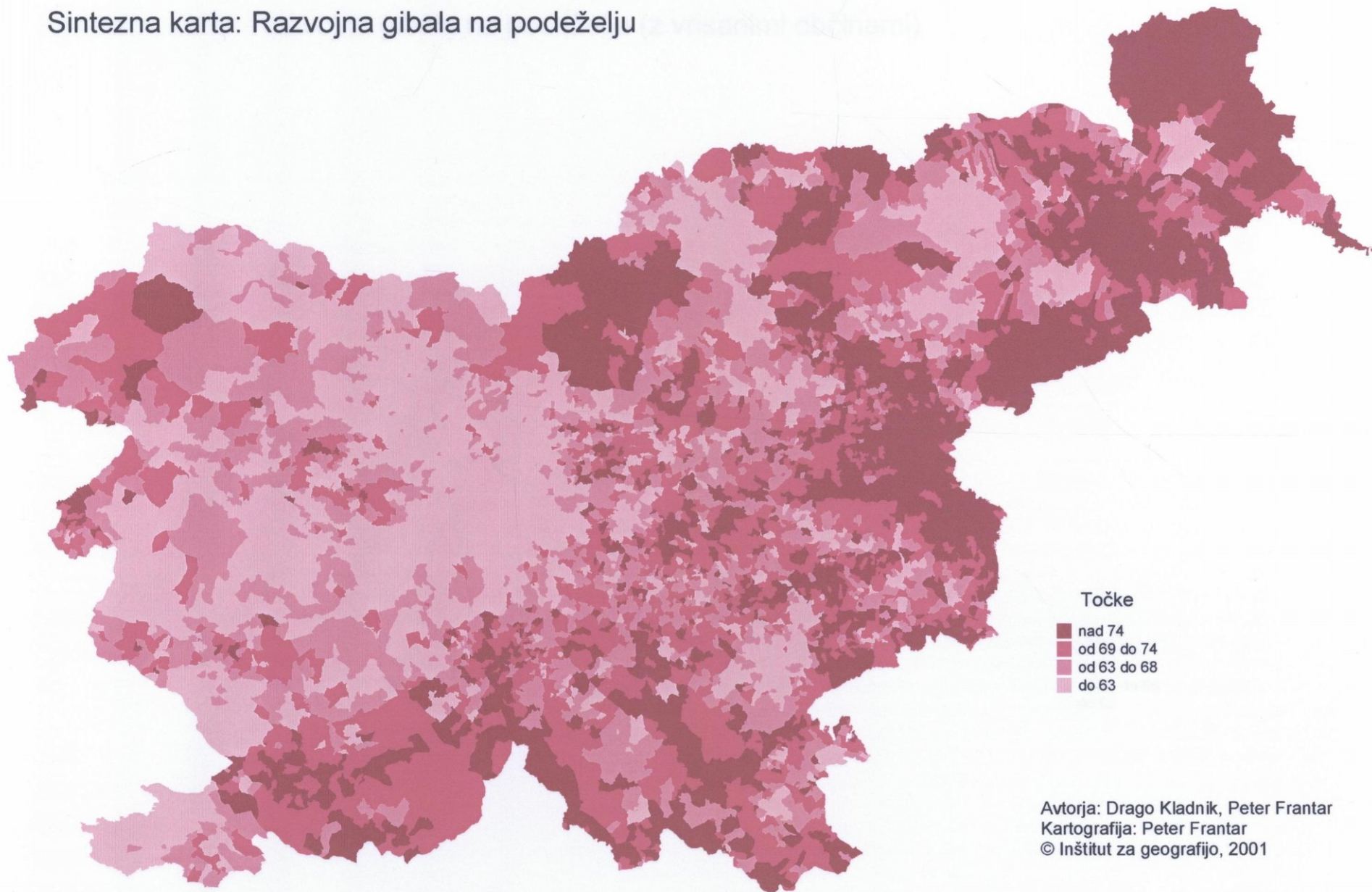
Točke

- nad 76
- od 72 do 76
- od 67 do 71
- od 62 do 66
- do 62

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

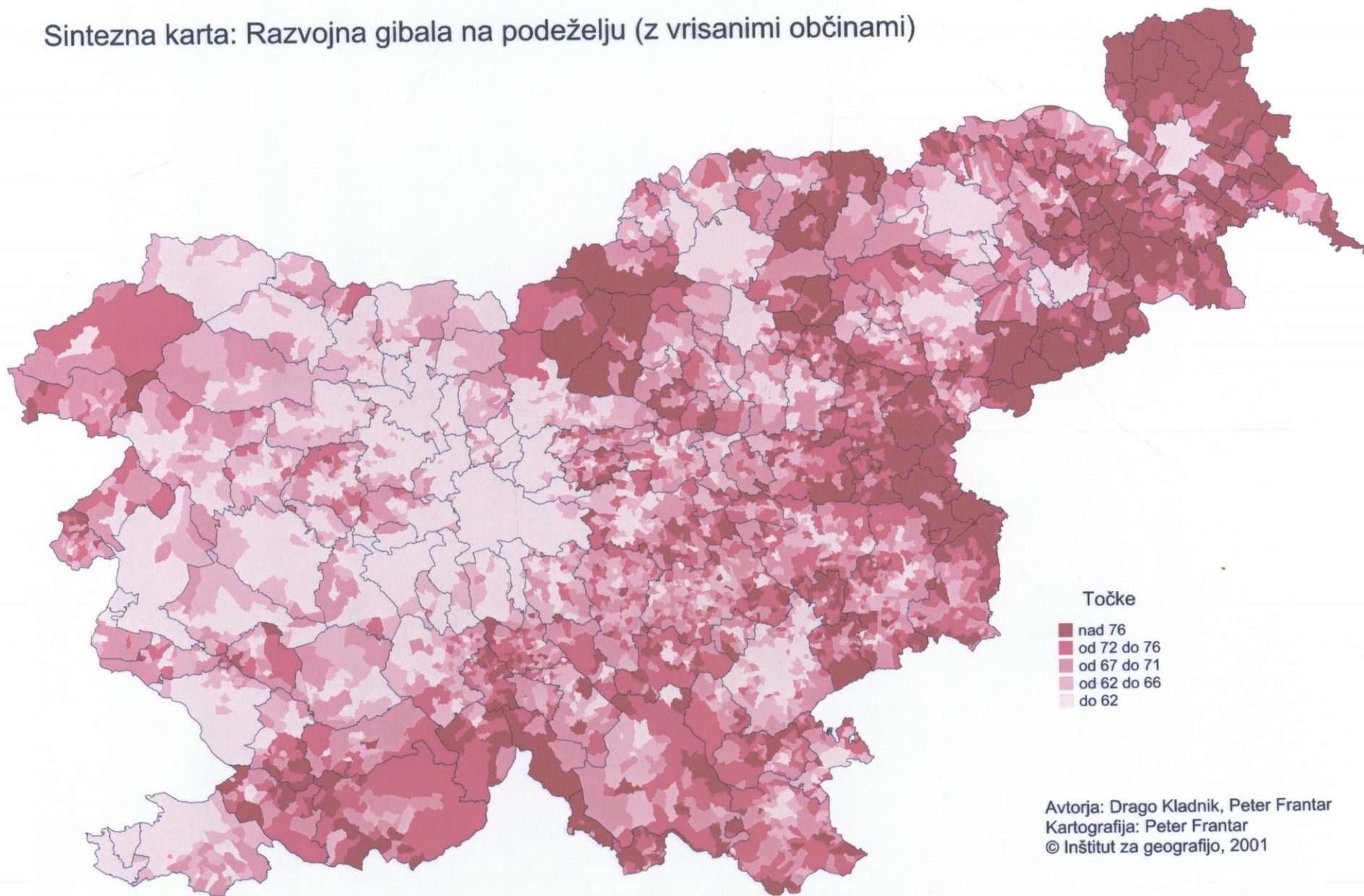
Sintezna karta: Razvojna gibalna na podeželju

(viseinski občinski)

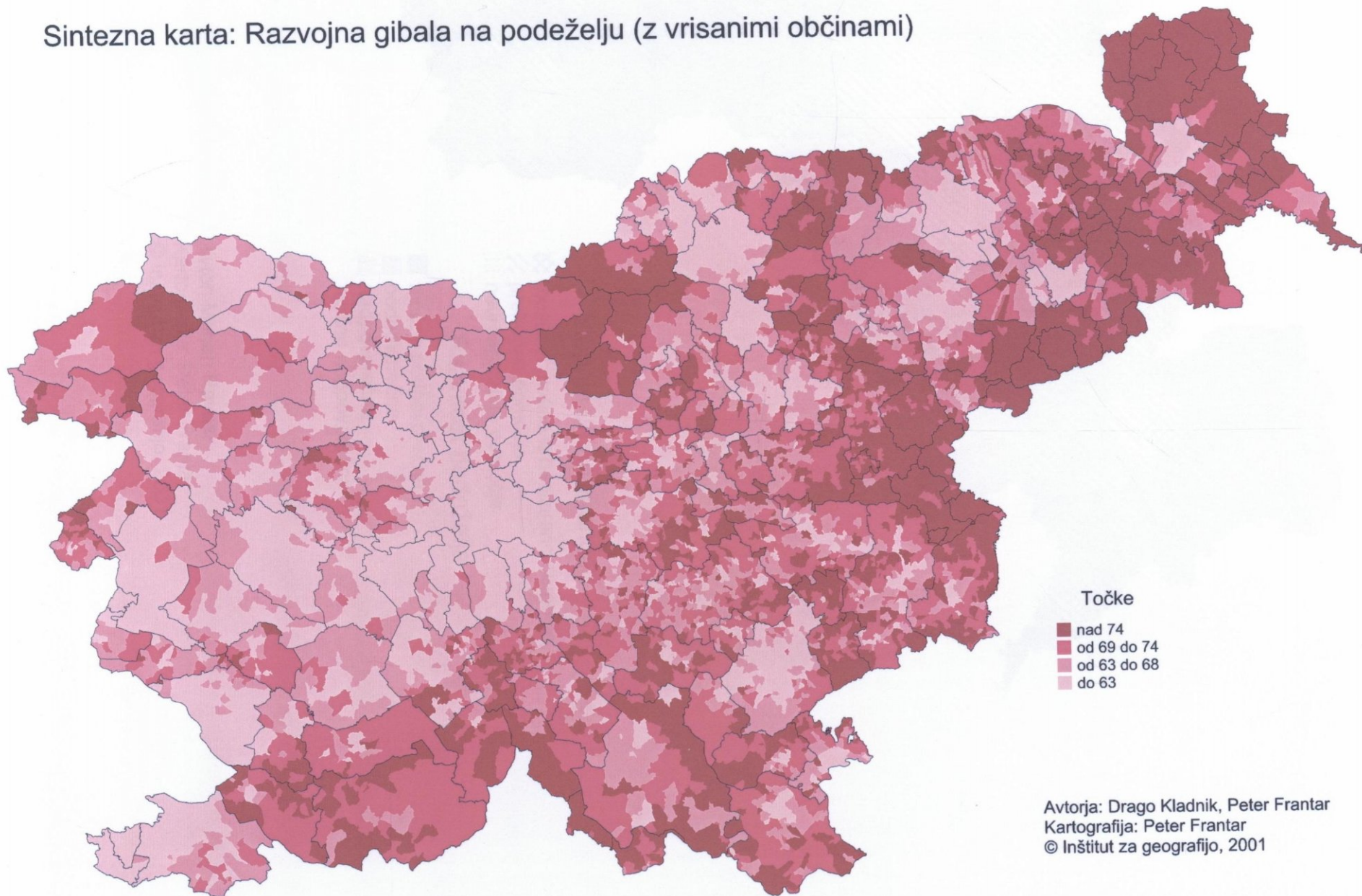
Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Sintezna karta: Razvojna gibala na podeželju (z vrisanimi občinami)

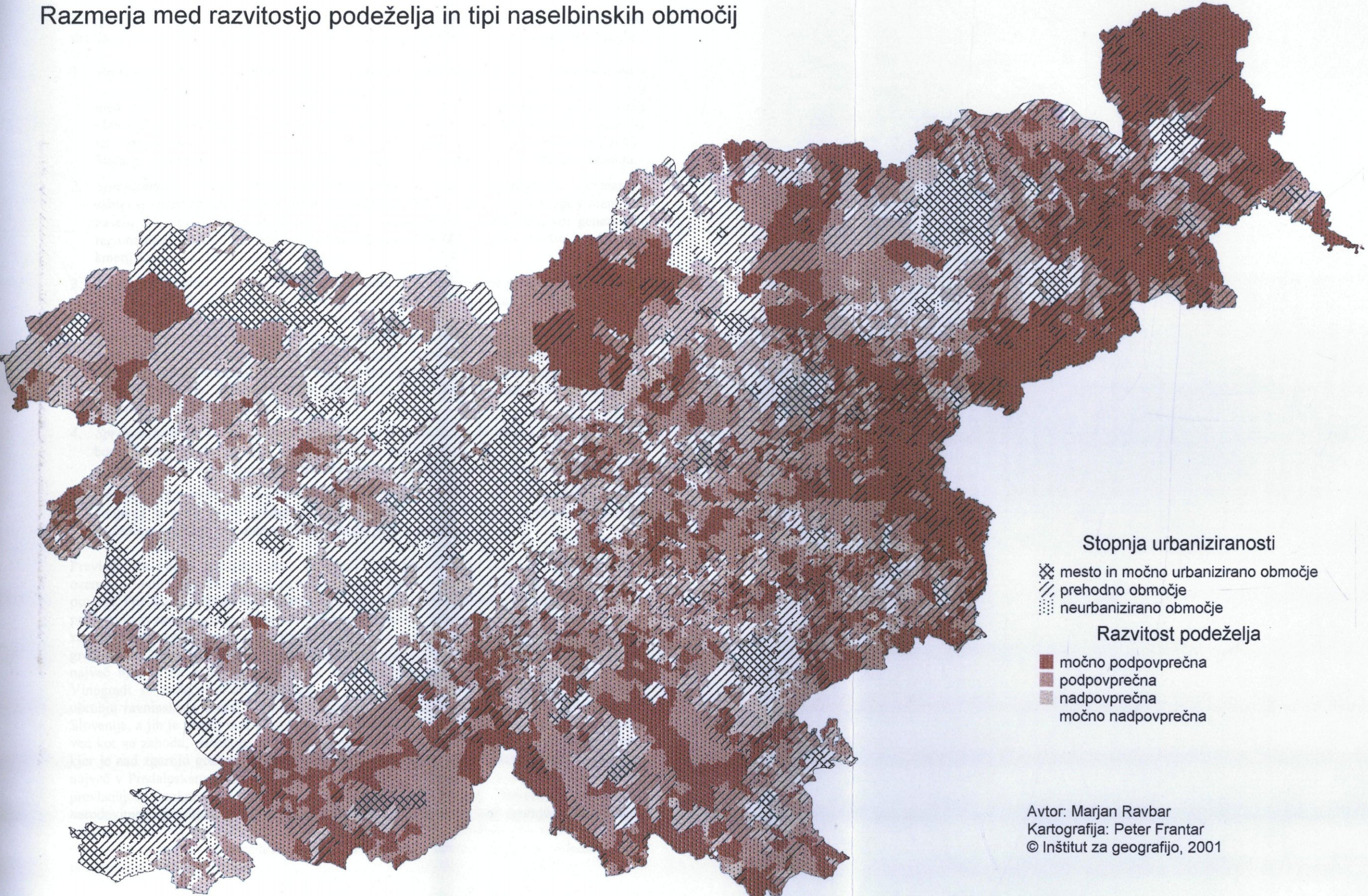
Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Sintezna karta: Razvojna gibala na podeželju (z vrisanimi občinami)

Avtorja: Drago Kladnik, Peter Frantar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

Razmerja med razvitostjo podeželja in tipi naselbinskih območij

Stopnja urbaniziranosti

- ☒ mesto in močno urbanizirano območje
- ▨ prehodno območje
- ⋯ neurbanizirano območje

Razvitost podeželja

- močno podpovprečna
- podpovprečna
- nadpovprečna
- močno nadpovprečna

Avtor: Marjan Ravbar
Kartografija: Peter Frantar
© Inštitut za geografijo, 2001

4. RAZSEŽNOSTI REGIONALNE POLITIKE NA PODEŽELJU

Prihodnji razvoj bo temeljil na nekaterih ključnih ocenah naravnih virov in na sodobnih družbeno- in socialno-geografskih procesih. Pri tem izpostavljamo le nekatere pomembnejše:

1. *Prebivalstveni razvoj:* Prebivalstvo v zadnjih letih stagnira in je neenakomerno razporejeno. Iz statističnih projekcij lahko razberemo, da bo imela Slovenija leta 2020 med 1,89 in 2,21 milijona prebivalcev. Na urbaniziranih, ravninskih in dolinskih območjih je pričakovati nadaljnje naraščanje prebivalstva (po optimističnih ocenah po letni stopnji do + 0,5 %), na podeželju pa bo število ljudi še naprej nazadovalo (-2,0 %). Staranje in stagnacija števila prebivalstva je strukturna slabost na dveh tretjinah ozemlja.
2. *Spremembe v urbanih strukturah:* Tehnološke, socialne in gospodarske spremembe zahtevajo prevrednotenje funkcijskih območij mest tudi z vidika njihove vloge v hierarhiji naselij. V ospredje stopajo mestne regije z urbaniziranim podeželjem kot generatorji regionalnega razvoja, kar pomeni dodaten pritisk na že tako in tako površinsko skromna kmetijska zemljišča.
3. *Spremembe v vlogi in funkciji podeželskih območij:* Kmetijstvo na podeželju že kar dolgo nima več odločilne vloge v tamkajšnjem gospodarskem razvoju. Podeželje in njegov razvoj je vse bolj odvisen od bližnjega urbanega - zaposlitvenega jedra in od nekmetijskih dejavnosti na podeželju. Spremembe v gospodarskem ustroju podeželja (sledimo jim že desetletja) so vendarle posledica delovanja številnih, kompleksnih in deloma nasprotujočih si procesov (diverzifikacija, pomanjkanje inovativnosti, razvojnih spodbud, intenzifikacija in ekstenzifikacija pridelave,...). Z geografskega zornega kota so regionalno in lokalno zelo raznolike.
4. *Spremembe na področju prometa, komunikacij in dostopnosti do znanja:* V prihodnosti se bodo načini, oblike in raba komunikacijskih dobrin še naprej naglo razvijali. Težnje vodijo v smeri koherentne, liberalne, učinkovite in okolju prijazne razvojne politike.
5. *Naraščajoči pritisk na naravno in kulturno dediščino:* Razpad tradicionalnega načina življenja pomeni resno grožnjo družbenim naporom za varstvo naravne in kulturne dediščine, ki temelji na sonaravnem gospodarjenju s prostorom.

Prevladujoča oblika zemljiške rabe so gozdovi, ki poraščajo že precej več kot polovico ozemlja. Sledijo jim travniki in pašniki z dobro četrtino ter njive, ki prekrivajo sedmino površja. Pozidana in druga nerodovitna zemljišča zavzemajo 7 % površja države. Preostanek predstavljajo sadovnjaki in vinogradi. Med posameznimi naravnopokrajinskimi enotami so v zemljiški rabi pomembne razlike. Pripisati jih gre predvsem naravnim dejavnikom, čeprav ne gre prezreti vloge socialnih in gospodarskih okoliščin (Gabrovec, Kladnik, 1997). Daleč največ njiv je na prodnih in ilovnatih ravninah v vzhodni in severovzhodni Sloveniji. Vinogradi so nadpovprečno zastopani na Primorskem in na subpanonskem gričevnatem obrobju ravninskega sveta. Tudi sadovnjaki so najbolj zastopani v gričevjih subpanonske Slovenije, a jih je precej tudi v Ljubljanski in Celjski kotlini. Travnikov je na vzhodu države več kot na zahodu, pašnikov pa je največ na Primorskem in v visokogorju Alpskega sveta, kjer je nad zgornjo gozdno mejo in v njeni višini območje planinskih pašnikov. Gozdov je največ v Predalpskem svetu, nad polovico ozemlja pa poraščajo še v Alpskem svetu ter na prevladujoče zakraselem površju Notranjske in Dolenjske. Največja zastopanost nerodovitnega površja v Alpskem svetu je posledica skalnatosti nad zgornjo gozdno mejo, vendar so se v njegovi zastopanosti visokogorju že povsem približale obe veliki kotlini ter ravnine na vzhodu in severovzhodu države. Velik delež je povsod predvsem posledica nagle pozidave rodovitnega površja.

Pri nadaljnjem razvoju kmetijstva in podeželja nasploh je potrebno upoštevati tudi naselbinske razmere. Slovenski značilnosti sta tudi velika razpršenost naselij in nizka stopnja urbanizacije. Manj kot dva milijona ljudi živi v 6000 naseljih in le dobra polovica

prebivalstva prebiva v mestih; le dve imata več kot 100.000 prebivalcev. V zadnjih desetletjih je prišlo do precejšnjih sprememb. Sodobne oblike naselij, značilne za nov, postindustrijski poselitveni vzorec so: mesta, obmestja (urbanizirana in/ali suburbanizirana naselja) in podeželska naselja.

Preglednica 26: Razvoj nekaterih regionalnih struktur na urbaniziranih območjih in podeželju v Sloveniji

tipi	leto 1961 ⁵	leto 1996	% površine 1996	% preb. 1996	% del. mest 1996	letna stopnja sprememb preb.	selitveni saldo 1982/98
mesta	540,1	879,2	4	45	67	+ 1,64	- 16.764
obmestja	301,6	408,6	14	20	12	+ 1,52	+ 35.649
mestne regije	841,7	1287,8	18	65	79	+ 1,43	+ 18.885
urbanizirano podeželje	216,4	258,8	15	13	10	+ 0,60	+ 25.880
stabilna podež. območja	219,5	192,8	22	10	5	- 0,43	+2425
ogrož. in odmirajoča podeželska območja	313,4	227,9	45	12	6	- 1,06	- 13.317

Skupna značilnost urbaniziranih območij je v tem, da proces urbanizacije poteka hkrati z rastjo mest. V zadnjem desetletju izstopa (sub)urbanizacija pokrajine, ki pa ni povezana le z dinamiko širitve mestnega vpliva. Je tudi odgovor na spremembe v rasti proizvodnje ter potrošnje, pa tudi "postindustrijski" element nove distribucije delovnih mest in stanovanj. Bistvo slovenskega naselbinskega sistema je v bogatem spektru izmenjevalnih dogajanj med mesti in njim pripadajočimi obmestji ter fizična preobrazba naselij kot posledica socialnega prestrukturiranja prebivalstva. V tem kontekstu imajo najpomembnejšo vlogo: hitra rast prebivalstva in zasebnih (prostostoječih) stanovanjskih gradenj, naraščajoča selitvena mobilnost prebivalstva, intenzivna dnevna migracija delovne sile, ki je posledica točkaste razporeditve delovnih mest ter fizična preobrazba naselij kot posledica socialnega prestrukturiranja prebivalstva.

Tudi tamkajšnja raba zemljišč doživlja pomembne spremembe. Spoznanje o obstoječi in pričakovani rabi prostora je z vidika celotnega območja države osnova za opredelitev potreb po prostoru ter za predvidevanja prostorskih učinkov, s tem pa tudi opredeljevanje možnih razvojnih ciljev. V zadnjih desetletjih so se povečala navzkrižja interesov med posameznimi oblikami rabe prostora in tudi obremenitev naravnih virov. Poglavitni procesi, ki so vplivali na povečano intenzivnost rabe prostora so bili predvsem naraščajoče potrebe po zemljiščih za proizvodne, storitvene in prometne potrebe, po zemljiščih za zidavo (individualnih - prostostoječih) stanovanjskih objektov, povečanje obsega odpadkov in ustreznih (legalnih, pol-legalnih) deponij ter naraščanje potreb po zemljiščih za rekreacijo. Razpad tradicionalnega načina življenja pomeni resno grožnjo družbenim naporom za smotno namensko rabo tal, ki temelji na sonaravnem gospodarjenju s prostorom. Najhujši problemi so povezani z razsipnim gospodarjenjem z naravnimi viri (kmetijska zemljišča), z onesnaževanjem voda, razvrednotenjem kulturne pokrajine in naraščanjem pritiska na kakovostno stavbno dediščino. Zato lahko v prihodnje, ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo, upravičeno pričakujemo:

- relativno povečevanje konfliktov med kmetijsko in nekmetijsko rabo prostora;
- povečevanje posesti pri čistem kmečkem prebivalstvu, ki pa kljub temu zvečine ne bo zadostovala za rentabilno kmetijsko pridelavo,
- porajanje konfliktov pri "polkmečkih" gospodinjstvih in propadanje "drobne posesti" polkmetov⁶;

⁵ V 1000 preb.

⁶ O dejanskem razvoju posestne strukture kmečkih gospodarstev v Sloveniji v prihodnosti so možne zgolj špekulativne napovedi. Močnejše spremembe v velikosti gospodarstev v smeri bipolarizacije gospodarskih struktur (kapitalsko-industrijsko povečevanje kmetij na eni in drobne družinske kmetije na drugi strani) je pričakovati v ravninskem delu. Pretežna večina majhnih kmetij pa ne predstavlja

- povečevanje pridelave na razvojno šibkih območjih ne bo nadomestilo izgube trga;
- poudarjena specializacija kmetijske pridelave;
- razvijanje številnih dopolnilnih dejavnosti na podeželju, pri čemer bo turizem privilegirana dejavnosti (sinergija med turizmom, sonaravno naravnanim kmetovanjem in kmečkim načinom življenja);
- uveljavljanje blagovnih znamk na podeželju;
- "vračanje" živilske industrije na podeželje;
- nadaljevanje izrazite "ekstenzifikacije" kmetijstva zlasti na krasu ter v hribovskih in gorskih območjih;
- razvoj različnih oblik pomoči kmetom za izgubljeno pridelavo na kmetijah;
- povečevanje pomoči izrazito kmetijskim območjem, da bodo lahko s svojo dejavnostjo vzdrževala kulturno pokrajino in ohranjala zdravo okolje;
- razvoj podeželja bo v veliki meri odvisen od razvoja omrežja srednje velikih mest.
- itd...

V prihodnosti lahko pričakujemo nadaljnjo diferenciacijo in različne razmere za kmetovanje v urbaniziranih območjih na eni strani in na podeželju na drugi. Znotraj urbaniziranih območij se za razvoj kmetijstva nakazujejo naslednje problemske podskupine območij:

- območja v zaledju mest s težiščem po hkratni (mešani) porabi stanovanjskih, služnostnih, proizvodno-poslovnih in kmetijskih površin, kar z drugimi besedami pomeni povečevanje "pritiskov" na kmetijsko rabo v pokrajini;
- območja v zaledju mest z izrazito izraženimi zahtevami po rekreacijskih površinah;
- območja v zaledju mest s težiščem na rabi proizvodno-servisno- industrijskih površin.

Znotraj podeželskih območij lahko prav tako razlikujemo vsaj naslednji podskupino območij s specifičnimi razvojnimi problemi:

- podeželska območja z zadovoljivo socialno-ekonomsko strukturo prebivalstva;
- podeželska območja na hribovitih in kraških območjih z nadaljnjim upadanjem oziroma odmiranjem prebivalstva ter propadanjem kulturne pokrajine.

Za presojo nadaljnje perspektive podeželskih območij je potrebno poudariti, da so se v Sloveniji glede na zemljiško rabo izoblikovali trije tipi gospodinjstev (Klemenčič V., 1996):

- tista, ki še imajo zemljo in se ukvarjajo izključno s kmetijstvom (čista kmečka);
- tista, ki še imajo zemljo, vendar se v večji ali manjši meri preživljajo z dohodki iz neagrarnih dejavnosti, kmetijstvo pa jim pomeni bolj ali manj le dopolnilno dejavnost (polkmečka gospodinjstva);
- čista nekmečka gospodinjstva.

Različni tipi gospodinjstev imajo različno socialno-ekonomsko strukturo in jim je kmetovanje različno pomembno. Nekaterim predstavlja zemljiška posest edini vir dohodka za preživetje, drugi so od nje le deloma odvisni, ostali pa eksistenčno povsem neodvisni, vendar jim le-ta predstavlja sredstvo za pridelavo ekološko čiste hrane v tako imenovani obliki "vrtičkarstva - hobby kmetijstva". Na tej stopnji razvoja različnih tipov gospodinjstev, ki razpolagajo z

dobre podlage za organizirano rast gospodarskih struktur v tem sektorju; samo resnično inovativni in podjetniški kmetje bodo lahko na podlagi pričakovane večje mobilnosti zemljišč povečali svojo obdelovalno površino. Tisti, ki bi lahko v tem uspeli, bodo tudi z jemanjem v zakup povečali svoje gospodarstvo. Nastala bodo velika kmečka gospodarstva in tudi družinska podjetja z intenzivno kmetijsko proizvodnjo, ki se bodo specializirala predvsem v nekaterih proizvodnih vejah kot so npr. sadjarstvo, vinogradništvo, prašičereja, poljedelstvo itd. Pretežna večina kmečkih gospodarstev se bo usmerila v dopolnilne dejavnosti. Na za kmetijsko pridelavo neugodnih območjih bo verjetno sledilo nadaljnje propadanje kmečkih gospodarstev. Posledica tega razvoja bo povečanje neobdelanih zemljišč in praznjenje teh območij. Tiste regije, ki so v bližini industrijskih centrov ali predstavljajo potencial za usmeritev v turistična območja, bodo svojo strukturo poseljenosti obdržale. Situacija je bolj kritična v višje ležečih gorskih in nekaterih obmejnih območjih.

zemljišči, je vedno več takih, ki jih ne zmorejo obdelovati zaradi starosti ali pa jih ne obdelujejo v celoti, bodisi zaradi zaposlitve bodisi zaradi ustvarjanja dohodka v neagrarnih dejavnostih. Proces nastajanja takšne strukture gospodinjstev vpliva na različne stopnje rabe zemljišč, neodvisne od naravnih razmer. Če ob tem primerjamo velikost kmetij in razporeditev njihovih zemljišč v Sloveniji z velikostjo kmetij in razporeditvijo njihovih zemljišč v razvitih evropskih državah, lahko ugotovimo, da je zaradi neugodnih zemljiško-posesne in starostne strukture le redkim gospodinjstvom na kmečkih gospodarstvih zagotovljeno normalno vključevanje v evropske integracijske procese.

Na urbaniziranih ravninskih in dolinskih območjih je, ne upošteva regionalnih posebnosti teh območij, pričakovati nadaljnjo koncentracijo prebivalstva in gospodarskih dejavnosti, usmerjenih v energetsko in surovinsko manj zahtevne proizvode ter storitvene dejavnosti. Intraregionalne disparitete se bodo poglobljale tudi na področju gospodarjenja s kmetijskimi zemljišči. Sicer pa je pričakovati prijaznejši razvoj na temelju sodobnih lokacijskih prednosti in investicijskih pogojev. Zgostitvena in urbanizirana območja imajo poleg kmetijskih tudi najustreznejše lokacijske pogoje za oblikovanje postindustrijskih dejavnosti, namenjenih visokim tehnologijam. Namesto klasičnih lokacijskih faktorjev bodo prišli v ospredje komunikacijski, demografski, znanstveno-tehnični in "poslovno-finančni" dejavniki. Kljub sanaciji starih industrijskih območij je pričakovati naraščajoče pritiske sodobnih industrijskih in obrtnih obratov na prosta kmetijska zemljišča. Urbanizirana območja bodo še nadalje podvržena naraščajočim zahtevam po novih stanovanjskih, proizvodnih in obrtnih površinah. Poleg modernizacije mestnih območij in prenove stanovanjskega fonda je tudi na področju stanovanjske politike pričakovati močan pritisk na prosta kmetijska zemljišča. Ne glede na pričakovane globalne smeri demografskega razvoja, pričakujemo še nadaljnjo diferenciacijo ter spremembe procesov v poseljenosti Slovenije.

Preostala podeželska območja z gospodarskega in populacijskega vidika zaostajajo v razvoju. Slovensko podeželje predstavlja dve tretjini ozemlja države. Vstopanje Slovenije v EU prinaša tudi nadaljnje izzive za kmetijstvo. Sintetični prikaz prednosti (potencialov) in slabosti Slovenije na področju primarnih dejavnosti kaže naslednjo podobo:

Preglednica 27: Pregled prednosti in slabosti Slovenije na področju primarnih dejavnosti

PREDNOSTI IN PRILOŽNOSTI	POMANJKLJIVOSTI IN NEVARNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> + za zdaj dovolj sonaravno in raznovrstno kmetijstvo ter gozdarstvo; + razmeroma dobra ohranjenost kulturne pokrajine; + dodatna zaposlitev zaradi polkmečkega načina življenja in s tem manjša socialna ogroženost prebivalstva; + veliko gozdno bogastvo in njegov velik ekološki pomen 	<ul style="list-style-type: none"> - malo kakovostnih zemljišč oziroma skromen obseg obdelovalnih zemljišč; - kmetijstvo ima zlasti samooskrbno vlogo; - sorazmerno visoka stopnja kemizacije tal; - zelo razdrobljena posest in šibka konkurenčna sposobnost ob vključevanju v EU; - visok delež zemljišč je podvržen socialnemu prelogu, zaraščanju in ogozdovanju; - obseg komasacij, osuševanja, namakanja in sonaravnih zložb zemljišč je skromen in daleč zaostaja za potrebami; - razraščanje manjvrednega gozda, slabo izkoriščanje lesne mase; - znatna poškodovanost gozdov (zaradi onesnaženosti ozračja in škodljivcev).

5. IZHODIŠČA, CILJI IN UKREPI ZA SKLADEN REGIONALNI RAZVOJ NA PODEŽELJU

Država prevzema odgovornost za usodo podeželja. Glavni cilji te reforme (Erjavec, 1998) so torej:

- uresničevanje Strategije razvoja slovenskega kmetijstva, ki ostaja temeljni dokument, saj ne odstopa pomembno od ciljev nove reformirane skupne kmetijske politike Evropske skupnosti;
- zaustavitev (omilitev) procesov zaraščanja in ohranjanje poseljenosti ter integralni razvoj podeželja;
- posodobitev kmetijstva in živilske industrije ter oblikovanje sloja konkurenčnih kmetij in splošni dvig konkurenčnosti živilsko-predelovalne industrije, podpora prestrukturiranju kmetijstva;
- podpora okolju prijazni pridelavi in splošna usmeritev k ekosocialnemu tipu kmetijstva (alpski model);
- zadovoljevanje nekaterih makroekonomskih ciljev države, prilagajanje zahtevam Evropske unije, pridobivanje predpristopne pomoči, uveljavitev pogajalskih izhodišč za pristop EU.

Klasične politike regionalnega razvoja, ki so jih uvajali v sedemdesetih letih, so težile predvsem k oblikovanju različnih ekonomskih - "kompenzacijskih" mehanizmov na področju socialne politike in izenačevanju načinov življenja. Vsebovale so tudi prostorsko relevantne elemente (npr. investicije v prometno in komunalno infrastrukturo, na področju agrarne politike, ...). Pri določanju vsebin pospeševanja regionalnega razvoja so poleg funkcij v omrežju naselij, namenske rabe zemljišč ter demografskih in ekonomskih indikatorjev razvoja kmalu pričeli uporabljati še kazalce razvitosti družbenega standarda, kazalce infrastrukturne opremljenosti, ipd.

Tradicionalen instrumentarij regionalne politike se je, razen v obdobju konjunktore (1970–1980), pokazal za nezadostnega (Klemenčič V., Ravbar, 1997). Deloma tudi zato, ker ni bilo potrebne koordinacije med ukrepi regionalne in drugih politik (kmetijska, industrijska, zaposlitvena...), deloma pa zato, ker je regionalna politika na podeželju premalo upoštevala razlike med naravnimi razmerami in "neekonomskimi" funkcijami podeželja (demografskimi, socialnimi, kulturnimi, izobrazbenimi, okoljskimi ipd.).

V devetdesetih letih sledimo poizkusom izboljševanja agrarne strukture s pomočjo programa CRPOV - Celostnega razvoja podeželja in obnove vasi, ki ga od leta 1991 vodi Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano Republike Slovenije. Ta program, ki v svojih razvojnih projektih že od samega začetka vključuje lokalno prebivalstvo z namenom sooblikovanja lastne razvojne filozofije, ima namen izboljševati življenjske razmere ljudi, ki živijo na podeželju in uvajati nove, sodobne dejavnosti na podeželje, s čimer naj bi se lokalnemu prebivalstvu povečale možnosti zajemanja dodane vrednosti kmetijskih pridelkov. S pomočjo državne politike so bila postavljena tudi pglavitna izhodišča: varovanje krajevno specifične podobe naselij, ohranjanje privlačnosti podeželja, njegovih identifikacijskih vrednost ter izboljšanje stanovanjskih razmer z obnovo in novo namenskostjo obstoječe zgradbene strukture. Korak naprej in nadgradnja temu procesu je tudi ustanovitev Agencije za regionalni razvoj in Sklada za ohranjanje poseljenosti slovenskega podeželja, ki s svojimi izgrajevalnimi mehanizmi zagotavlja implementacijo razvojnih programov.

Njuna dejavnost je namenjena predvsem naslednjim nalogam:

a) **Spodbujanju oblikovanja družinskih kmetij:** S povečanjem velikosti kmečkih gospodarstev se lahko do določene meje znižajo proizvodni stroški, vendar se le-ti relativno hitro "kompenzirajo" z višjimi transakcijskimi stroški (Schmitt, 1990). Družinska delovna sila